BORVENDÉG ZSUZSANNA

A HÁLÓZAT PÉNZE

MAGYARORSZÁG KIRABLÁSÁNAK MEGSZERVEZÉSE

BORVENDÉG ZSUZSANNA

A HÁLÓZAT PÉNZE

Kárpátia Stúdió
Köröstárkány–Balatonfőkajár
2020

2 SOMOGYI KÖNYVTÁR 947662 1881 SZEGED 339 B82

© Borvendég Zsuzsanna
Minden jog fenntartva

Somogyi-könyvtár, Szeged
S000732682

ISBN 978-615-5374-53-1

Kiadta a Kárpátia Stúdió Kft.
karpatiastudio.hu
kiado@karpatiastudio.hu

Felelős kiadó: Szakács Árpád
Felelős szerkesztő: Szakács Árpád
Korrektúra, nyelvi lektorálás: Szilágyi Erzsébet
Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Mihály, Tóth Gábor
Fotók: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Nyomás és kötés: Séd Nyomda Kft., Szekszárd
sednyomda.hu

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐJÁTÉK 7

EMIL HOFFMANN ÉS KÖREI 19
A titkosszolgálatok dzsungelében 21
Az Atlas GmbH 30
Nácik újratöltve 43
Út a Stasiig 58

A MAGYARORSZÁGI ÁLLAMI MAFFIA 67
A vörös polip 69
Az internacionalizmus fellegvára 82
A titokzatos háttérember: Nyerges János 90
A vörös csillag és a horogkereszt szövetsége 107
Rés a „béke frontján": Frankfurt am Main 118
A siker titka 130
Hidegháborús Unicum 141
A tőke kapuja 156

FÜGGELÉK 169
Rövidítések jegyzéke 169
Levéltári források 173
Felhasznált irodalom 175
Névmutató 185

ELŐJÁTÉK

Egy erős testalkatú, kopaszodó, középkorú férfi lépett ki a Duna Szálló kapuján. Kifogástalan szürke öltönye és csau színű cipője messziről azt üzente, nem a szocialista Budapest konfekció osztályairól öltözködik. Egy pillanatra gondterhelten nézett körül, de hirtelen felcsillant a szeme és derűs arccal elindult a Vörösmarty tér irányába. Tisztában volt vele, hogy figyelik. Magabiztosságot sugárzó mozgása erről semmit nem árult el, tapasztalatból tudta, hogyan kell viselkednie. Korán volt még, a boltok lelakatolt ajtajait őrző kapualjakban megrekedt a hajnal nyirkossága, de a felkelő nap sugaraival már ostromolta a kirakatok üvegeit. A férfi az árnyékos oldalra húzódott, majd elmélázva megállt az egyik üzlet boltíves ablakai előtt. Sokáig bámulta az ízlésesen elrendezett portékát, de a szemfüles megfigyelők észrevehették kutató pillantásait, amellyel a mögötte elhaladók és a téren bámészkodók mozgását tartotta szemmel. Hirtelen megfordult és visszasietett a szállodába. Tisztes távolból két civil ruhás férfi követte.

Másfél órával később ismét az utcán volt és villámgyorsan beült zöld színű Opel Recordjába. A kezében lévő aktatáskát hanyagul a hátsó ülésre hajította, majd elindult a Roosevelt tér felé. Az utcán várakozó két civilruhás nyo-

mozó az órájára nézett, de nem mozdult. Egy fekete autó lomhán ráfordult az utcakőre és az Opel után eredt. Macska–egér játék. A belváros környező utcáin kacskaringózva a nyugatnémet kocsi egyszerre csak újra a szálló elé került. Az idegen eltévedhetett? Vagy csak önellenőrzést végez? A kocsi lassított a hotel bejárata előtt, az ott posztoló rendőrök talán észlelhették, hogy fejével odabiccent nekik. Továbbhajtott. Fontos megbeszélésre volt hivatalos, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság alelnökével kellett találkoznia. Az embargós technológiák csempészése igazán javadalmazó, sok pénzt kérhet érte, csak észnél kell lennie a tárgyalás során: a helyiség biztosan be van drótozva. De fél szavakból is megértik egymást, régi üzlettársak már.

Egy óra múlva elégedett arccal lépett ki a tárgyalás helyszínéül szolgáló épületből és ismét útra kelt. A nap folyamán több külkereskedelmi cég székhelyén is megjelent, egy-egy ilyen találkozó nem tartott tovább húsz–harminc percnél. Visszafelé haladva megállt a Vörösmarty téren és belépett a patinás cukrászda ajtaján. Körülnézett, keresett valakit. Mivel nem találta ott, visszaült az autóba és a szálló elé hajtott. A fekete autó lassan elgurult a parkoló Opel mellett és távolabb leállt. A két férfi megint az órájára nézett.

A rejtélyes alak többször elindult még egy könnyű kis sétára, felöltőjét alkarjára vetve. A gyaloglás végcélja a cukrászda volt, belépett, körülnézett és távozott. Komótos tempóban tette meg az utat, meg-megállva kirakatok előtt,

ahol hosszú percekig bámulta a visszatükröződő utca életét. Későre járt, érezte, már nem fog találkozni azzal, akivel szeretett volna. A vacsorát ezúttal a szállodában fogyasztotta el, egyedül.

A két férfi még egy ideig álldogált az utca túloldalán, majd órájukra pillantva elhagyták a posztjukat. A központban legépelt jelentést bagótól megsárgult ujjak helyezték el egy dossziéba, amelynek fedlapján ez volt olvasható: „Mesés".[1]

***

A fent leírt történet csak kis részben a fantázia szüleménye. Emil Hoffmann – vagy ahogy a kémelhárítás nevezte: „Mesés" – valóban az állambiztonság egyik kiemelt célszemélye volt. Minden lépését szoros megfigyelés alá vonták ahányszor csak megjelent Magyarországon, ez pedig gyakran előfordult. A hatvanas évek elején a Kelet-Nyugat közötti kereskedelem egyik kulcsfigurája volt, kiterjedt kapcsolatrendszerének köszönhetően szinte mindenkit ismert, mindenről tudott, felcsigázva ezzel a titkosszolgálatok érdeklődését is. Saját bevallása szerint a titkosszolgá-

1 Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 20 kötetben őrzi az Emil Hoffmannról összegyűjtött adatokat, többek között a számtalan külső megfigyeléséről készített jegyzőkönyvet is. ÁBTL 3.1.5. O-12344 számú sorozat. A fenti ízelítő ezek alapján íródott.

latok dzsungelében manőverezte át az életét, de soha senki nem tudta beszervezni.[2] Igaz lehet ez? A részleteket ismerve aligha, különösen, ha titkosszolgálatnak tekintjük a Harmadik Birodalom Abwehr elnevezésű katonai elhárító szervezetét és a hírhedt Gestapót, a politikai titkosrendőrséget. Igen, Emil Hoffmann náci volt, mint ahogy számos partnere és üzletfele, akikkel megalapozták a hidegháború idején a két blokk közötti gazdasági kapcsolatokat.

Emil Hoffmann gépkocsija a Vörösmarty cukrászda előtt.

1960. május 26.

2 Hoffmann 1955, 12.

Hoffmann életútja önmagában is érdekes, hiszen a második világháború után tipikusan azokon a területeken próbált boldogulni, amelyek a két világrend közötti átjárhatóságot biztosították, és amelyek a kémkedés fellegvárának számítottak: a külkereskedelem és az újságírás világában. Kiragadva azonban Hoffmannt az őt körülvevő hálózatból csak egy izgalmas tucattörténettel szembesülhetnénk, amely elterelné a figyelmet arról a meghökkentő összefüggés-rendszerről, amely alapjaiban kérdőjelezi meg a kétpólusú világról alkotott tudásunkat. Hoffmann és a vele kapcsolatba kerülő személyek tevékenységének feltárása bonyolult hálózati munkára derít fényt, amely a kommunista internacionalizmus felforgató titkos szervezeteinek finanszírozásán át, az élvonalbeli nácik kapcsolati és gazdasági tőkéjének átmentésén keresztül arról szól, miképpen fonódott össze a szocializmust építő országok gazdasági elitje a nemzetiszocialista eszméket hirdető egykori háborús bűnösökkel, akik érdekes módon elkerülték a felelősségre vonást. A felszínen a hidegháborús propaganda uralta a politikai és a mindennapi közbeszédet, amely ideológiai eszmefuttatások alapján ítélte el az ellenkező oldal állam-berendezkedését. Eközben a színfalak mögött egy erkölcsi megfontolásokat messzemenően nélkülöző játszma zajlott, amelyben a huszadik század két ordas és emberellenes eszméje, a nácizmus és a kommunizmus kollaborált a demokratikus Nyugattal. Mindehhez természetesen a kapitalista piac érdekeire épülő törvények adták a keretet.

A titkosszolgálatok világába vezet ez a történet, amelynek megismerése nélkül aligha lehet teljességében értelmezni a hidegháború időszakát.[3] 1945 után új típusú hadviselés kezdődött, amelyben a nyílt fegyveres összeütközések helyi konfliktusok szintjére szorultak vissza. A nagypolitika színpadán zajló diplomáciai tárgyalások és gazdasági nyomásgyakorlások mögött a választópolgárok elől elleplezett titkos erőterek küzdöttek egymással. Sokszor nem is ott kellett keresni a valódi ellenséget, ahol a politikai propaganda jelezte, és olyan szövetségek szövődtek a kulisszák mögött, amelyek egy kívülálló számára teljesen irracionálisnak tűnhetnek. Ebben a háttérben zajló játszmában a hazai titkosszolgálat is szerepet kapott.

Magyarország az 1956-os forradalom után felvállalta azt a szerepet, hogy nyisson a kapitalista világ felé, ezzel utat engedett a nyugati tőke és technológia beáramlásának.[4] Kádár Jánosnak a hatalma megtartásához elengedhetetlen volt mindez, hiszen a „gulyáskommunizmus" megteremtéséhez pénzügyi forrásokra volt szüksége, a szovjetek számára pedig kellett egy „trójai faló", amit áttolhat a vasfüggöny túloldalára.[5] Ebből a kötetből az is kiderül, hogy a

3 A hidegháború titkosszolgálati tevékenységéről számos feldolgozás született. A teljesség igénye nélkül lásd: Andrew–Mitrohin 2000.; Bartošek 2003.; Kotek 2005.; Macrakis 2008.; Schmidt 2005.

4 Magyarország nyugati kapcsolatairól, a nagyhatalmak közötti egyensúlyozásáról lásd: Kalmár 2014.; Borhi 2015.; Békés 2019.

5 Kenedi János már a kétezres évek közepén megfogalmazta, hogy

kádári nyugati nyitás nem volt előzmények nélküli, valójában már a negyvenes évek végén létrejöttek azok a gazdasági csatornák, amelyek alapjai lettek a későbbi kapcsolatrendszereknek.

Az elképzelés tökéletesen működött, a magyar hírszerzés mind a kereskedelmi együttműködés terén, mind a nyugati társadalmak befolyásolásában kimagasló eredményeket ért el. Jelenlegi tudásunk szerint a katonai felderítés (Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökség, MNVK-2.) mélyebben volt érintetett ezekben a titkosszolgálati játszmákban, hiszen az eddig leleplezett kulcsszereplők mögött

Magyarországnak sajátos szerep jutott a blokkon belül és ennek volt köszönhető a gulyáskommunizmus világa, a „puha diktatúra" kiépítése: „Magyarországnak a KGST-n és a Varsói Szerződésen belüli hadiipari reszortja az anyagi transzferálás feladatköre volt. Ellentétben az '56-os forradalom megtorlásának kompenzációjára alapozott közkeletű hiedelmekkel, Magyarországon azért lett „gulyáskommunizmus", vagy azért lett látszólag lazább diktatúra, mint a többi szovjet szatellit országban, mert hitelt kellett szereznie a NATO és a nyugati államok körében, hitelt ahhoz, hogy – főleg '72 után – a COCOM-lista által tiltott jószágokat ipari kémkedés, diplomáciai kapcsolatok, egyéb ismeretszerzési források segítségével a Szovjetunió számára megszerezze, többnyire Bulgáriában és Kelet-Németországban legyárttassa, és ezeket a pénzeket az illegális pénzpiacon forgassa. Magyarország 23 milliárd dollár államadósságot halmozott fel a „gulyáskommunizmus" nyugati hitelének megteremtéséért, ám az ebből a transzferből származó hatalmas haszon összegszerűen is be van épülve a mai magyar gazdaságba. Szervesült az üzleti és politikai körök gazdasági tevékenységébe. Mind a költségvetési szervekből, mind a magángazdaságból kivakarhatatlan. Kenedi 2006, 12.

többnyire katonai titkosszolgálati hátteret lehet felfedezni. A katonai titkosszolgálat operatív hálózatában képzett, sok nyelvet beszélő szakembereket találhatunk, akik alkalmasak voltak arra, hogy nyugati kapcsolatokat alakítsanak ki, illetve tartsanak fenn. Ezek az emberek önként, „hazafias" alapon vállalták a megbízatásokat és beszervezésük kevésbé volt formalizált, mint a Belügyminisztérium Állambiztonsági Főcsoportfőnökségének ügynökei esetében. Adott esetben még a beszervezési nyilatkozat vagy megbízási szerződés aláírásától is eltekintettek, amiből következik, hogy az operatív kartonokat nem minden esetben töltötték ki.[6] A hálózat tagjait nem ügynökként, hanem megnyertként tartották számon, az elnevezés a beszervezés módjából adódott, hiszen a kiszemelt személyt igyekeztek valóban megnyerni az ügy számára.

A megnyertek világáról még keveset tudunk, mivel a katonai hírszerzés iratanyaga csak nagyon korlátozott mértékben kutatható, az viszont kijelenthető, hogy mind a gazdasági/külkereskedelmi területen, mind az újságírók

6 Gazdag Ervinnek, a Chemokomplex igazgatójának az MNVK-2. által keletkeztetett beszervezési dokumentumai a BM kezelésébe kerültek és az iratokat lefűzték a belügyi hírszerzésnél vezetett dossziéjába. Markotán Benedek, a katonai felderítés alezredese így fogalmaz az egyik javaslatban: „Jelentem, hogy a személyt 1959 októberétől megnyertként foglalkoztattuk, bár megnyerése formálisan nem történt meg. A tényleges foglalkoztatása 1970-ben megszűnt. Ettől az időtől csak mint hivatali kapcsolatot vettük esetenként igénybe." ÁBTL 3.2.1. Bt-1899. 50. Javaslat, 1974. május 3.

között számottevő volt a jelenlétük.[7] Magyarország kivételes szerepet játszott a blokkok közötti kereskedelemben, 1972-től a külkereskedelmi vállalatok lehetőséget kaptak arra, hogy külön engedély nélkül alapíthassanak cégeket a kapitalista Nyugaton. Ezzel új világ vette kezdetét. A kibogozhatatlan tulajdonosi háttérrel rendelkező céghálózatok egyrészt biztosították az embargós termékek behozatalát a vasfüggöny keleti oldalára, másrészt teret adtak egy új generáció kineveléséhez, akiknek lehetőségük volt kitanulni a kapitalista piacgazdaság minden csínját-bínját, így behozhatatlan előnyre tettek szert a rendszerváltás hajnalán. Zsebükben a tőke, fejükben a know-how, hátuk mögött pedig kapcsolatok, ismeretségek tömege. *Az „impexek" kora* című kötetünk róluk szól, a kádári külkereskedelmi lobbi felemelkedését mutatja be és meggyőző példák során szemlélteti, hogyan vándorolt az állami külkereskedelem haszna magánzsebekbe, és a profit „lefölözésével" miképpen vált veszteségessé az árucsereforgalom Magyarország számára.[8] Az ország eladósodásának egyik legfontosabb oka a külkereskedelmi mérleg folyamatos hiánya volt, vagyis úgy tekinthetünk ennek a titkosszolgálati módszerekkel kiépült hálózatnak a működésére, mint hazánk gazdasági kényszerhelyzetbe süllyedésének egyik meghatározó tényezőjére. Ez a mos-

7 Kenedi 2015, 103.

8 Borvendég 2017.

tani kötet arra keresi a választ, honnan jöttek, kik voltak azok az emberek, akik megalapozták a külkereskedelmi lobbi megszületését és felemelkedését.

A könyv írása során arra törekedtem, hogy önmagában is érthető, értelmezhető legyen, de a korábban megjelent köteteim ismerete nélkül sokak számára nehéz olvasmánynak bizonyulhat. Az *Újságírásnak álcázva* című nagyobb lélegzetvételű tanulmányban már ismertettem a katonai felderítés szerepét abban, hogy a szovjet titkosszolgálat miként használta fel a hazai újságírókat a kádári nyugatorientált politika céljaira.[9] *A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei* című monográfiából[10] számos olyan titkosszolgálati technikát ismerhetünk meg, amelyet a kommunista internacionalizmus finanszírozására dolgoztak ki. Nyomon követhető, miképpen épült fel az a titkosszolgálati fedéssel működő korrupciós külkereskedelmi hálózat, amely a titkos jutalékok és „alkotmányos költségek" illegális felhasználásával létrehozott egy tőkés gazdasági elitet a szocialista piacgazdaság keretein belül, illetve azon felül. *Az „impexek" kora* ezeknek a kiváltságosoknak a nemzetközi pénzügyi hálózatokhoz való kötődését térképezte fel. Mint kiderült, a felhalmozódó nyereséget offshore cégekbe, offshore számlákra menekítette a szocialista tőkések csoportja. Rávilágítottam a technológiai

9 Borvendég 2015.; Borvendég 2019.

10 Borvendég 2018.

transzfer, az embargós szállítások kiemelkedő szerepére is. A feltárt bizonyítékok teljesen új optikán keresztül mutatják be a Kádár-rendszert. Jelen könyv terjedelmi keretei nem teszik lehetővé, hogy a korábban már ismertetett tényeket újra felsoroljam, de mindenhol próbáltam visszautalni azokra a helyekre, ahol fellelhetőek az előzmények, így az összefüggések követhetőbbé válnak azok számára, akik most szembesülnek először azzal, hogy amit eddig a korszakról tudtak, egy meghamisított kép volt csupán.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a kutatást a Tématerületi Kiválósági Program támogatta. Köszönet illeti munkahelyemet, a Magyarságkutató Intézetet és kollégáimat – különösen Dr. Horváth-Lugossy Gábor főigazgatót és Dr. Vizi László Tamás főigazgató-helyettest –, hogy minden szükséges feltételt biztosítottak a tevékenységemhez. Izgalmas szellemi kihívást jelentett a közös oknyomozó munka Szakács Árpáddal, amelynek köszönhetően még plasztikusabbá váltak a történetek hátterében rejlő kapcsolatrendszerek. Sok új gondolatot merítettem a Ligetfalvi Gáborral való közös beszélgetésekből, lényeglátása és a különböző történelmi korszakokon átívelő hálózatok működésével kapcsolatos ismeretei segítettek abban, hogy jobban átlássam a folyamatokat. Hálával tartozom örök első olvasómnak, Halász Andrásnak, hogy kíméletlen kritikával nyesegeti az időnként képzavarba hajló mondataimat. De legfőképpen köszönet férjemnek,

SOMOGYI KÖNYVTÁR
947662
1881
SZEGED

Horváth Zoltánnak azért, hogy a könyv születése során mindig végtelen türelemmel és figyelemmel hallgatta az éppen előkerülő legújabb kirakósdarabka indította gondolatmeneteimet és mérnöki precizitásával igyekezett a józan realitások talaján tartani.

EMIL HOFFMANN ÉS KÖREI

A TITKOSSZOLGÁLATOK DZSUNGELÉBEN

1959. március 17-én a katonai felderítés, vagyis az MNVK-2.[11] azzal a kéréssel fordult a Belügyminisztérium kémelhárításához (BM III/II. Csoportfőnökség), hogy tartsanak szemmel egy nyugatnémet állampolgárt. Emil Hoffmannt kémgyanús személyként határozták meg, aki feltehetően több kapitalista hírszerző szervvel is kapcsolatban állt. Információjukat a szovjet elhárítástól, a keleti blokk országainak titkosszolgálataitól és saját tapasztalatukból szerezték. A kémelhárítás komolyan vette a katonák figyelmeztetését, és előzetes adatgyűjtés után arra jutottak, hogy személyi dossziét nyitnak a

11 A katonai hírszerzés 1953 és 1990 között viselte a Magyar Néphadsereg Vezérkarának 2. Csoportfőnöksége (MNVK-2.) elnevezést. Az MNVK-2. katonai célpontok ellen végzett felderítést, feladata a Varsói Szerződés keretén belül a Duna-völgyi hadműveleti irány (elsősorban Ausztria és Dél-Németország), valamint Észak-Olaszország katonai célpontjainak megfigyelése volt. A magyar katonai hírszerzés is a Varsói Szerződés tagállamának felderítő szolgálataként szovjet irányítás alatt állt. A szovjet vezérkar 2. (Felderítő) Főcsoportfőnöksége (GRU) összekötő útján rendszeres kapcsolatot tartott a katonai hírszerzéssel, megszabták a követendő irányvonalat, és a magyarországi katonai felderítés köteles volt átadni számukra a megszerzett információkat. A blokk katonai titkosszolgálati munkamegosztásában a magyar hírszerző szervezet kimagasló eredményeket ért el a rádióelhárítás területén. Az MNVK-2. szervezeti történetéről lásd: Okváth 2018. A katonai felderítés működéséről lásd: Magyar 2008.

frappánsan „Mesés" fedőnévvel[12] ellátott újságíró nyomozati anyagainak összegyűjtésére.[13] Döntésük jogosságát megerősítette a szovjet, a bolgár, a csehszlovák, a keletnémet, a román és a lengyel titkosszolgálat is, amelyek egyöntetűen állították, bizonyítékokkal rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy Hoffmann imperialista kém.[14] De volt még egy közös vonás a felsorolt szolgálatok között: mindannyian kísérletet tettek Hoffmann beszervezésére, de inkább kevesebb, mint több sikerrel. Az MNVK-2. sem rejtette véka alá, hogy 1955 óta ők is próbálkoztak együttműködésre bírni Hoffmannt és 1957-től kaptak is jelentéseket tőle,[15] azonban szovjet figyelmeztetésre megszakították vele a kapcsolatot, mert bizonyítottnak fogadták el, hogy Hoffmann az angoloknak dolgozik. A következő évek során több ezer oldalnyi jelentés, megfigyelési jegyzőkönyv, elemzés született Hoffmann tevékenységéről, miközben egy szinte átláthatatlan hálózatrendszer tárult fel az operatív munkát végző nyomozók előtt, amivel nem tudtak mit kezdeni. „Mesés" ugyanis olyan személyekkel lépett érintkezésbe Magyarországon, akiknek többsége a pártállami hierarchia valamely védett pozícióját töltötte be.

12 Feltételezhető, hogy a fedőnevet a német romantika egyik nagy alakjára, E.T.A. Hoffmannra asszociálva találták ki.

13 ÁBTL 3.1.5. O-12344/1. 29. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1960. február 25.

14 ÁBTL 3.1.5. O-12344/5. 17. Összefoglaló jelentés, 1963. március 4.

15 ÁBTL 3.1.5. O-12344/1. 118. Összefoglaló jelentés az MNVK-2. dokumentumai alapján, 1960. március 17.

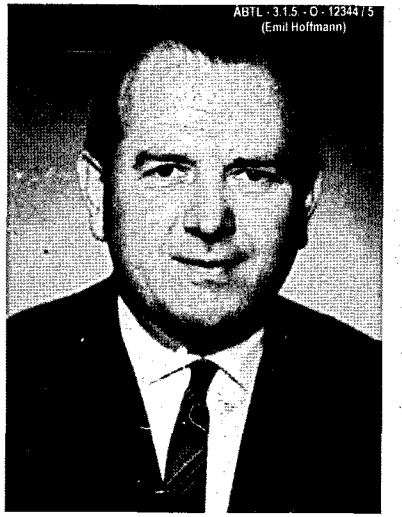

Emil Hoffmann

Emil Hoffmann motivációit egy fontos vezérfonalra lehet felfűzni, amelylyel hitelesen mutatható be kalandos és fordulatokban bővelkedő életútjának minden állomása: ez pedig a felfokozott Amerika-ellenessége. Hoffmann 1911-ben született, gyermekkorának meghatározó élménye volt a vesztes háború utáni légkör. A győztesek iránt érzett ellenszenve vezette a nemzetiszocialisták közé.[16] 1929-től tagja volt Hitler pártjának, 1933-ban belépett az Sturmabteilung (SA) szervezetébe. 1939-ben újságíróként került a Joseph Goebbels[17] vezette Propaganda Minisztériumba, de előtte már két évet dolgozott Bukarestben egy német származású iparos-üzletembernél.[18] Így nem

16 Hoffmann életútjának ismertetéséhez felhasználtam Douglas Selvage tanulmányát, amelyet elsősorban Hoffmann írásainak és a Stasi által keletkeztetett iratoknak a feldolgozásával készített. Selvage 2014.

17 Goebbels, Joseph (1897–1945) szélsőséges antiszemitizmusáról híres politikus, 1933 és 1945 között a hitleri Németország propaganda minisztere volt. A Hitler öngyilkossága utáni napon saját kezűleg vetetett véget életének.

18 ÁBTL 3.1.5. O-12344/2. 75. Feljegyzés, 1961. február 11.

volt számára ismeretlen a terep, amikor 1940 és 1942 között külügyi kiküldetés gyanánt a bukaresti német követségre helyezték sajtóattasénak. Az itt töltött időszak alatt szoros kapcsolatban állt Ion Antonescuval,[19] állítólag tanácsadóként szolgált mellette. Bukaresti évei fontosnak számítanak a titkosszolgálatokkal való együttműködés szempontjából, hiszen a magyar kémelhárítás információi szerint – amelyet a szovjet társszervtől szereztek be – a harmincas évek végén a Hoffmann-nak Bukarestben munkát adó iparos nem volt más, mint Ernst Kroner, a német hírszerzés fedett ügynöke, aki feltehetően titkosszolgálati kiképzését végezte el.[20] Sajtóattaséként az elsődleges feladata információgyűjtés volt a birodalom számára. Ekkoriban a szófiai német sajtóattaséval, Würzinger Willibalddal szoros kapcsolatban dolgoztak

19 Antonescu, Ion (1882–1946) román katonatiszt, Románia németbarát diktátora 1940 és 1944 között. 1940-ben a második bécsi döntés értelmében Romániától jelentős területeket kaptak vissza a szomszédos országok, így megrendült a király, II. Károly népszerűsége. Egy esetleges lázadás elkerülése miatt felfüggesztette az alkotmányt és Antonescura bízta az ország vezetését, aki Hitler feltétlen híve volt. Vezetése alatt Románia a tengelyhatalmak oldalán belépett a háborúba és a legelkötelezettebb szövetségese lett a Harmadik Birodalomnak. 1944 augusztusában, amikor a Vörös Hadsereg már átlépte a román határt, az új uralkodó, Mihály mögött álló erők letartóztatták Antonescut és átálltak a szövetségesek oldalára, hadat üzenve Németországnak. Antonescut a háború után bíróság elé állították és háborús bűnösként kivégezték.

20 ÁBTL 3.1.5. O-12344/5. 19. Összefoglaló jelentés, 1963. március 4.

a német hírszerzésnek.[21] Willibald a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium (Ministerium für Staatssicherheit, Stasi) információi szerint a hitleri titkosszolgálat balkáni rezidense[22] volt a háború alatt, bár ezt 1945 után nem tudták rábizonyítani, így felelősségre vonása elmaradt.

Würzinger Willibald, a náci Németország hírszerzésének balkáni rezidense a világháború idején.

Hoffmann-nak – saját bevallása szerint – 1942 körül kétségei támadtak a háborút illetően és Carl Marcus nevű barátjának a segítségével kapcsolatba lépett a szövetségesekkel tárgyaló Kurt Jahnkével, a német hírszerzés egykori tisztjével.[23] Nehéz megítélni, mennyiben tekinthető valósnak ez az utólagos állítás és mekkora ebben az esetleges önfelmentés, bár a magyar katonai felderítés is hasonló következtetésre jutott

21 ÁBTL 3.1.5. O-12344/5. 17. Összefoglaló jelentés, 1963. március 4.

22 A rezidens valamely titkosszolgálat fedésben lévő munkatársa, aki az adott területen, országban irányítja és összefogja az operatív hálózathoz tartozó személyeket, akik a rezidensen keresztül tartják a kapcsolatot az őket felhasználó hírszerző szervvel.

23 Selvage 2014, 117.

későbbi budapesti ténykedését tekintve. Hoffmann ugyanis 1944-ben Budapestre érkezett, és – az MNVK-2. szerint – az Abwehr, vagyis a német elhárítás tisztjeként Kurt Halleren keresztül csatlakozott Canaris ügynökhálózatához.

Wilhelm Canaris admirális az Abwehr első embereként összejátszott az angolszász hatalmakkal, ezért 1944. július 23-án Hitler letartóztatta, majd kivégeztette. Kurt Haller Edmund Veesenmayer helyetteseként érkezett Magyarországra 1944 márciusában, és az ő megbízásából tartotta a kapcsolatot a német követség és a nyilas párt között,[24] sőt Haller volt az, aki 1944 augusztusának végén Szálasi Ferencnek először felajánlotta a puccs lehetőségét.[25] Hoffmann Budapesten kapcsolatban állt egy Focke nevű tiszttel, aki az angol hírszerzésnek dolgozott. Vélhetően a Canaris-szervezethez tartozó Albrecht Fockéról van szó, akivel közösen próbálták rávenni Hallert arra, hogy lopja el a budapesti német követség pénztárát és aranykészletét, ezzel bizonyítva elkötelezettségét a szövetségesek felé, cserébe ígéretet tettek arra, hogy a háború után elkerülheti a felelősségre vonást.[26] Haller nem vállalta az életveszélyesnek tűnő megbízatást. Az amerikai hírszerzés egy 1960-as jellemzése is megerősíti Hoffmann kapcsolatát a britekkel,

24 ÁBTL 3.1.5. O-12344/5. 19. Összefoglaló jelentés, 1963 március 4.

25 Keresztes 2004, 15.

26 ÁBTL 3.1.5. O-12344/1. 118. Összefoglaló jelentés, 1960. március 17.

aki adataik szerint 1944-ben Budapesten párhuzamosan dolgozott a német és az angol hírszerzésnek.[27]

Hoffmann az igencsak kalandosnak tűnő budapesti feltűnése után – a pontos dátum ismeretlen – önként jelentkezett a Schutzstaffel (SS) soraiba, és haditudósítóként a keleti frontra került, ahonnan valamikor 1945-ben megszökött. Az eddig is hiátusos életrajzában a következő három évben még sűrűbb homály mutatkozik. A szovjetek szerint 1945 júliusától novemberéig amerikai fogságban volt, majd Németország angol zónájába ment a már említett baráthoz, Marcushoz. Marcust időközben az angolok Rheydt város polgármesterévé tették és az angol hírszerzésnek dolgozott. Rajta keresztül Hoffmann is a Secret Intelligence Service (SIS, ismert kódnevén MI6) titkos hálózatának tagja lett, akár tudott róla, akár nem. Közreműködésével sikerült elfogni a lyoni Gestapo főnökét, Klaus Barbiet.[28] 1946-ban elszökött a településről, saját bevallása szerint azért, mert az angol titkosszolgálat erős nyomást gyakorolt rá, hogy együttműködésre bírja. Rövidesen azonban az angolok a nyomára bukkantak, őrizetbe vették, és mivel állítólag még mindig nem akart a brit hírszerzés számára dolgozni, megvádolták és vizsgálatot indítottak ellene. A vád

27 Central Intelligence Agency (CIA), Freedom of Information Act Electronik Reading Room (FOIA), Special collection of Emil Hoffmann, 1960. április. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0085.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 10.)

28 Selvage 2014, 118.

illegális náci körökkel és az orosz kémhálózattal való kapcsolattartás volt.[29] Az első vádpont aligha cáfolható, az elkövetkező évtizedek üzleti vállalkozásait elsősorban egykori náci bajtársaival bonyolította, és már Rheydt városában csatlakozott egy radikális nemzeti csoporthoz, amelynek elsődleges törekvése Németország autonómiájának és egyesítésének elérése volt.[30] A szovjetekkel való kollaboráció gyanúja viszont felettébb érdekes, mindenesetre bizonyítani nem tudták, így hamarosan elengedték. 1947 áprilisa és decembere között volt angol fogságban, visszaemlékezésében azt állítja, hogy végig ellenállt az angol beszervezési kísérleteknek. Feltehetően ez nem igaz. A Stasi és a szovjet hírszerzés is arra a megállapításra jutott, hogy Hoffmann dolgozott az angoloknak, de erre csak később jöttek rá. A szovjet szervek adatközlése szerint Hoffmann 1949 és 1951 között jelentéseket adott számukra Nyugat-Németország gazdasági és politikai életéről,[31] vagyis 1947-ben, amikor az angolok ezzel megvádolták, még nem állt velük kapcsolatban. 1951-ben azonban a szovjet Állambiztonsági Minisztérium (MGB)[32] ellenőrzést végzett, amelyből állításuk szerint egyértelműen kiderült, hogy Hoffmann az angoloknak dolgozik. Annak részletezésére nem tértek ki,

29 ÁBTL 3.1.5. O-12344/ 5. 19. Összefoglaló jelentés, 1963. március 4.

30 Selvage 2014, 118.

31 ÁBTL 3.1.5. O-12344/5. 17. Összefoglaló jelentés, 1963. március 4.

32 MGB a szovjet titkosszolgálat és állambiztonság szervezetének elnevezése volt 1946 és 1953 között, az 1954-ben megalakuló KGB egyik elődje.

hogy kettős ügynöknek, vagy beépített kémnek tekintették-e, viszont megszakították vele a kapcsolatot.

Az amerikai külföldi hírszerzés, a Central Intelligence Agency (CIA) dokumentumai szerint a letartóztatása idején felhasználták Hoffmannt az angolok, sőt információjuk szerint a francia titkosszolgálat is kapcsolatba lépett vele, amit a lyoni Gestapo-vezér letartóztatásában játszott szerepe erősít meg. Az amerikaiak szerint azért engedték szabadon 1947 végén, mert egyezséget kötött velük és feladta néhány korábbi kapcsolatát.[33] Politikai nézetei mindvégig az egységes és semleges Németország víziója körül forogtak, amelynek legnagyobb akadályát az Egyesült Államokban látta. Így érthetőbbé válik manőverezése a titkosszolgálatok karneváli forgatagában (a CIA-n kívül szinte mindenhol megfordult), hiszen feltehetően nemcsak egyéni érvényesülését próbálta elősegíteni, hanem hazájának sorsa is szeme előtt lebegett. 1949-ben belépett az Ulrich Noack professzor által alapított Nauheimer Kreis nevű csoportba, amely egy semleges és demilitarizált, egyesített Németországért kívánt küzdeni. Jellemző, hogy Hoffmann ekkor is

33 A CIA visszaminősített iratait a Központi Hírszerző Iroda honlapján online is lehet kutatni. Az így elérhető források megerősítik, hogy az amerikai hírszerzés éveken keresztül nyomon követte Hoffmann tevékenységét. CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1960. április 12. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0084.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 4.)

és a későbbiekben is úgy gondolta, hogy a szovjetektől lehet inkább a segítséget várni, azzal együtt, hogy nemzetiszocialistaként elkötelezett antikommunistának tartotta magát. A Noack professzor által szervezett csoportban is az volt a feladata – a CIA értesülései szerint –, hogy kapcsolatot tartson a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) szovjet nagykövetével, Vlagyimir Szemjonovval. Érdekes, hogy ekkor még a csehszlovák állambiztonsággal való együttműködésének a gyanúja is felmerült,[34] de a CIA iratok szerint 1947-ben az olasz hírszerzés is hónapokig használta informátorként.[35]

AZ ATLAS GMBH

Magyarország szempontjából Hoffmann tevékenysége 1949-től lesz igazán érdekes, akkor ugyanis bekapcsolódik a Kelet és Nyugat közötti kereskedelmi forgalom megszervezésébe. Mozgása és kapcsolati hálójának kialakítása természetesen még inkább magára vonta a titkosszolgálatok figyelmét, ekkor vált a CIA célszemélyévé. Az amerikaiak arra gyanakodtak, hogy a náci sajtódiplomatából kereskedővé avanzsált férfi a szovjet hírszerzésnek dolgozik,

34 Uo.

35 CIA, FIOA, Special collection of Emil Hoffmann, 1963. július 8. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0100.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 10.)

ráadásul feltételezték, hogy embargós termékeket szállít Skandinávián és Ausztrián keresztül a keleti blokkba.[36] Mint tudjuk, a szovjetekkel való kollaboráció gyanúja nem volt alaptalan, bár Hoffmann ezt mindig tagadta. Saját visszaemlékezésében úgy fogalmaz, hogy ebben az időben leginkább a CIA-tól és a Stasitól félt, az előbbitől azért, nehogy belekényszerítsék valamilyen együttműködésbe, az utóbbitól meg azért, nehogy letartóztassák.[37]

Külkereskedelmi tevékenységét egy olyan cég képviseletében kezdte, amely – az előzmények olvasatában aligha meglepő módon – a hidegháború szembenálló titkosszolgálatai között egyensúlyozott. Az Atlas GmbH-t 1948-ban alapították Münchenben, az MNVK-2. információi szerint amerikai részvétellel, konkrétan a bajorországi amerikai katonai közigazgatás titkosszolgálata főnökének, Mr. Stonenak a támogatásával.[38] Az említett amerikai titkosszolga nem volt más, mint Randolph K. Stone, az USA elhárító szervezetének egyik hivatalnoka,[39] egy kanadai disszertáció szerint az amerikai elhárítás tisztje, helyi szervezetének ve-

36 Selvage 2014, 119.

37 Selvage 2014, 119.

38 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7-a. 88. Összefoglaló jelentés, 1961. december 1.

39 CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1954. február 9. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0047.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 10.)

zetője.[40] Az Atlas volt az egyik első fecske azon cégek között, amelyeknek hátterében egyaránt megtalálhatók voltak az egymással látszólag ellenséges térfél hírszerzéseinek az emberei. A hidegháború idején a külkereskedelem fontos működési terepe volt a titkosszolgálatoknak, hiszen az abban dolgozó személy a legegyszerűbb fedést nyújthatta az információkat gyűjtő ügynökök számára, így a nemzetközi árucsere-forgalom a hidegháború harcterévé vált.

Az Atlas cég egyik tulajdonosa Ferdinand Karpik lengyel emigráns volt, aki a katonai felderítés információi szerint kapcsolatban állt a Washingtonban működő lengyel emigráns kormánnyal, valamint Mr. Stone utasítására a NATO elhárításának egyik magas rangú tisztjével is.[41] Karpik valós kiléte rendkívül érdekes, feltűnő, hogy a magyar állambiztonság nem fektetett túl nagy energiát beazonosítására. Éppúgy nem firtatták alaposabban az Atlas cég szándékait sem, pedig elhárítási szempontból igencsak fontos célpont egy, az amerikai titkosszolgálat segítségével életre hívott vállalkozás, amely igyekszik a maga hatáskörébe vonni a keleti blokk és Németország nyugati tartományai közötti kereskedelmet. Az érdektelenség azonban nem volt véletlen.

Karpikot a második világháború idején a németek letartóztatták és baloldali szerepvállalása miatt hosszabb

40 Greaves 2013, 262.

41 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. 82. Feljegyzés az MNVK-2. Csoportfőnökség anyagából, 1958.

időt töltött koncentrációs táborokban. Buchenwaldban és Dachauban is raboskodott, innen származott ismeretsége későbbi üzlettársával, az Atlas társtulajdonosával, Wilhelm Ferdinand Westerbarkey-val.[42] Westerbarkey a háború alatt Spanyolországban teljesített szolgálatot, az Abwher, vagyis a német katonai titkosszolgálat futára volt[43] – állítólag baráti körében tudhatta ifjabb Horthy Miklóst is.[44] Koncentrációs táborba azért került, mert titokban tárgyalásokat folytatott a szövetségesekkel, de lebukott.[45] Az amerikai elhárítás már ezekben az években is foglalkoztatta Karpikot, Mr. Stone volt a kapcsolattartója.[46] Egészen 1943-ig rendszeresen küldött jelentéseket a szövetséges haderők számára, ekkor azonban átmenetileg megszakadt közöttük a kapcsolat, nyilván ekkor került Karpik a németek fogságába. A táborban

42 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1964. október 26. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0075.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 5.)

43 CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1954. február 9. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0047.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 10.)

44 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. 83. Jelentés Westerbarkey Wilhelm Ferdinándról, 1964. január 30.

45 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. 86. Lux Józsefnek, a Terimpex személyzeti vezetőjének feljegyzése Westerbarkeyről, 1964. február 15.

46 CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1954. február 9. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0047.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 10.)

ismerte meg a későbbi osztrák politikust, Franz Olahot is, akinek sorozatos botrányai évekkel később megrendítették az Osztrák Szocialista Párt (SPÖ) stabilitását.[47] Olah hozzásegítette Karpikot az osztrák állampolgársághoz, így politikai játszmái során számíthatott a már befutott üzletember anyagi támogatására. Karpik a hatvanas évek első felében Franz Olah megbízásából megvásárolta a *Neue Kronen Zeitung* tulajdonrészének 50%-át, így Ausztria legnépszerűbb napilapja a szocialista politikus befolyása alá került.[48]

Az ötvenes–hatvanas évekre Karpik tehát jelentős pénzemberként szerepelt az európai gazdasági és politikai életben. Mindehhez az Atlas adta a kiindulási alapot, amelyet amerikai titkosszolgálati segítséggel hívtak életre. Nagyjából az Atlasszal egyidőben hasonló konstrukcióban és azonos tulajdonosi háttérrel hozták létre a Donau Handel és a

47 Franz Olah az SPÖ végrehajtó bizottságának a tagja volt, 1963 és 1964 között Ausztria belügyminiszteri posztját is ellátta. Abban bízva, hogy kancellár lehet belőle egy szocialista–szabadságpárti koalíció esetén, illegálisan pénzelte a Szabadságpártot és a Neue Kronen Zeitungot is. Miután gyanús pénzügyi manőverei kiderültek, lemondott a belügyminiszteri posztról és az SPÖ is kizárta soraiból. Szakszervezeti vezetőként komoly társadalmi támogatás volt a háta mögött, így nem akart távozni a politikából és megalapította a Demokratikus Haladás Pártját, amelynek antiszemita felhangú populista üzenetei ugyan nem voltak elegendőek a parlamenti küszöb elérésére, viszont annyi szavazatot elvett az SPÖ-től, hogy az ellenzékbe kényszerült. Petritsch 2014, 130–131.

48 Rathkolb 2014, 150.

Frigaliment nevű társaságokat is. Mindhárom vállalkozás célja az volt, hogy a keleti blokk Németország felé folytatott kereskedelmét kisajátítsa. Ezt néhány év alatt sikerült is elérni: a teljes szovjet blokk és Nyugat-Németország között az ötvenes évek elejére szinte kizárólag Karpik bonyolította a húskereskedelmet, de az élelmiszerektől az acélipari termékekig széles palettán kötöttek árucsere-forgalmi üzleteket a lengyel emigráns cégeivel.[49]

Karpik jó kapcsolatai a szocialista országok kereskedelmi vállalataival és gyakori utazásai a vasfüggöny túloldalára természetesen felkeltették a gyanút, hogy kollaborál a keleti titkosszolgálatokkal. A CIA értesülése szerint a lengyel állambiztonsági szervezet, az Urząd Bezpieczeństwa (UB) kapcsolataként a blokk illegális pénzügyi manővereinek központi figurája volt Nyugaton.[50] Feltételezésüket alátámasztotta az a tudomásukra jutott, de meg nem erősített információ, hogy az Atlas egyik testvércége, a Donau Handel nagy volumenű illegális fegyverkereskedelmet bonyolított, amely titkosszolgálati háttér nélkül esélytelen lett volna.[51] A CIA végkövetkeztetése Karpikot illetően az lett, hogy egészen biztosan kapcsolatban állt a lengyel állam-

49 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1964. október 26. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0075.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 5.)

50 Uo.

51 Uo.

biztonsággal, csak az együttműködés formája és mértéke volt számukra kérdéses.

Ferdinand Karpik tevékenysége a hidegháború kibontakozásának éveiben rendkívül izgalmas volt, hiszen a háború alatt az ideiglenesen szövetségesként fellépő két nagyhatalom együttes támogatásával vett részt a lengyel ellenállási mozgalomban. Tudjuk, hogy kommunistaként tartóztatták le a náci hivatalos szervek, vagyis a lengyel kommunista párttal – áttételesen a szovjetekkel – már ekkor szoros kapcsolatban állt, ugyanakkor az Egyesült Államok katonai elhárításának készített rendszeresen jelentéseket. Arról is vannak információk, hogy a háború után emigránsként szinte azonnal létrehozott három céget, amelyek a Kelet–Nyugat közötti kereskedelem lebonyolítására szakosodtak és ugyanaz a két nagyhatalom állt mögötte, csak éppen akkor már látszólag ellenségként. Az Atlas monopóliumot kapott a lengyel hús nyugati exportjára, ezzel az volt a cél, hogy sikerüljön a lengyel kommunista párt pénzügyeit stabilizálni. Karpik a szállítások után jutalékot adott a kommunistáknak és ezzel – valamint jelentősebb értéket képviselő műszaki cikkek, például órák feketekereskedelmével – sikerült a párt kasszáját feltölteni annyira, hogy finanszírozni tudják a hatalom kizárólagos megszerzését és az ellenzék felszámolását.[52] Mindez azt jelenti, hogy Lengyelország szovjetizálásához az Atlas működésén keresztül gyakorlatilag közvetlenül is hozzájárultak az amerikai hatóságok.

52 CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1954. február 9. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0047.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 10.)

A Szovjetunió nyugati társadalmakat fellazító politikája már a két világháború között is sikeresnek volt mondható – gondoljunk csak a társutas értelmiség baloldali eszmékkel való megfertőzésére –, az Atlas működése pedig egyértelműen jelzi, hogy a háború lezárását követően a bolsevik hatalom milyen következetesen készült a gazdasági beépülésre is a kapitalista országokban. A cég szoros kapcsolatokat ápolt a szovjet gazdasági szereplőkkel. A szovjet hírügynökség, a TASZSZ tudósításából kiderül, hogy 1952 áprilisában egy Moszkvában szervezett nemzetközi gazdasági értekezlet meghívottjai között ott volt az Atlas társtulajdonosaként Westerbarkey is.[53]

Az Atlas működésében nem is a szovjet háttér az igazán érdekes, hiszen mindez illeszkedett ahhoz a politikához, amelyet Sztálin képviselt a második világháborút követően. A kommunista szuperbirodalom vezetője együttműködésre törekedett a nyugati hatalmakkal: már 1946-ban, egy hónappal Churchill fultoni beszéde után kijelentette, hogy az elkövetkező húsz-harminc évben nem várható újabb világháború.[54] A későbbiekben látni fogjuk, hogy a Marshall-terv bejelentése után sem zárkózott el ténylegesen a

53 Szabad Nép 1952. április 4. 5.

54 Békés 2019, 34.

szovjet zóna a gazdasági együttműködéstől, csak a propaganda szintjén fagyott le a kooperáció. A nyugati fél viselkedésének megértése azonban további kutatásokat igényel, hiszen a nagy cégek gazdasági érdekei mellett – amelyek önmagában könnyen értelmezhetők – megjelenik az Egyesült Államok titkosszolgálatának a részvétele is a gazdasági kooperáció mögött.

A Stone által képviselt katonai titkosszolgálat részvétele az Atlas alapításában azzal is magyarázható, hogy így próbálták létrehozni a behatolási csatornákat, de mindez nem ad kielégítő választ, különösen a CIA források tükrében. Az amerikai hírszerzés kutatható dokumentumai arról tanúskodnak, hogy igyekeztek felderíteni a cég számukra ellenséges tevékenységét, vagyis ellenfélként kezelték a vállalkozás mögött meghúzódó keleti kapcsolatokat, mégis támogatták az Atlas működését. Ráadásul az Atlas esetében kijelenthető, hogy mindkét fél – a szovjet és az amerikai is – tudott a másik jelenlétéről, mondhatni közös szándékkal hozták létre a vállalatot, vagyis az együttműködésük megkérdőjelezhetetlen. Mindez arra utal, hogy nemcsak Sztálin, de az amerikai adminisztráció is együttműködésre törekedett és a feltartóztatás politikájaként ismert Truman-doktrína csak a propaganda szintjén értelmezhető? Lehetséges, ugyanis a kiépülő – és hamarosan bemutatásra kerülő – kereskedelmi hálózatok azt a erősítik meg, hogy a tőkemozgás biztosítása mindkét oldal számára fontos volt.

Tovább színesíti a képet, hogy Karpik cégeinek alkalmazottai szinte kivétel nélkül egykori náci tisztek, vagy a hitleri kormányzat magasrangú tagjai voltak, akik korábban a szovjet megszállási övezetbe került országokban töltöttek be valamilyen funkciót, és a háborús bűnökért való felelősségre vonásuk elmaradt. Nyilván felajánlották szolgálataikat a szövetségeseknek, kapcsolatrendszerük, tudásuk pedig olyan értéket jelentett a Szovjetunióval szembeni nagyhatalmi versenyben az Amerikai Egyesült Államoknak, ami felülírt mindenféle erkölcsi vagy ideológiai megfontolást.

A CIA és az egykori náci hírszerzés tagjainak legismertebb kollaborációja a Reinhard Gehlen által működtetett szervezet volt, amely a szovjetek által megszállt országokban a helyi antikommunista erőkből toborozta tagjait, vagyis a hidegháború kezdetén az amerikai titkosszolgálatok leghatékonyabb információs bázisát jelentette. Gehlen kivételesen tehetséges hírszerző volt, aki felismerte a pillanatot, amikor át kellett állnia a szövetségesek oldalára. Ugyanilyen érzékenységgel vette észre, hogy a hidegháború kezdetével a felderítés legfontosabb terepei a nagyipari vállalatok kooperációiban, pénzintézeteknél és különösen az export-import cégeknél keresendők. Ennek megfelelően elhelyezte embereit ezeknél a vállalatoknál, így a kiterjedt hálózat pénzügyi fedezete is megoldódott, hiszen társai a fedőmunkahelyükön fizetést kaptak.[55]

55 A Gehlen szervezetről lásd: Ruffner 2006.; Guérin 1970.

Azokban a nyugatnémet konzorciumokban, amelyek a hatvanas évektől kezdődően Magyarország kiemelt partnerei lettek – Siemens, Klöckner, Mannesmann – mindenhol megtalálhatóak voltak Gehlen emberei. Nem meglepő, hogy felkeltette az egykori náci tiszt érdeklődését az Atlas is. A CIA támogatásával Gehlen megpróbálkozott Karpik és Westerbarkey beszervezésével, de arról egyelőre nincs adat, hogy ez sikerült-e,[56] bár az Egyesült Államok szervezeteivel való együttműködés így is kézzelfogható, hiszen az Atlas mögött a katonai titkosszolgálat jelen volt. Az viszont érdekes, hogy a Hoffmann-nal kapcsolatos iratokban rendszeresen feltűnik a Gehlen-apparátus CIA által használt fedőneve: a Zipper. Ismerve a Gehlen szervezet kiterjedt hálózatát és Hoffmann vonzódását a titkosszolgálatokhoz egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy Hoffmann Gehlenen keresztül mégiscsak kapcsolatba került az Egyesült Államok hírszerzésével.

Egyelőre nem tisztázott, hogy az Atlas cég dolgozott-e Gehlennek, vagy sem, de olyan náci alkalmazottja, aki a CIA ügynökeként részt vett egy Gehlen által vezetett operatív akcióban, biztosan volt. A cég beltagjaként egy Helmut Triska nevű, egykori magasrangú náci tiszt szerepelt. Triska Ausztriában született 1910-ben és Bécsben járt

56 CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1954. február 9. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0047.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 10.)

egyetemre, ahol már diákként elkötelezett híve volt a náci Németországnak és – a csehszlovák hírszerzés információi szerint – dolgozott a német titkosszolgálatnak. 1936-ban lebukott, így el kellett menekülnie az országból, később cseh és magyar területre irányították át.[57] Hivatalos életrajza szerint 1936-tól a müncheni egyetemen folytatta tanulmányait és a háború alatt jelentős szerepet játszott Magyarországon, de már azelőtt is meghatározó alakja volt a német birodalmi politika hazánkkal kapcsolatos elképzeléseinek. 1939-ben a Birodalmi Külügyminisztériumba helyezték a közép-európai ügyek referensének, ahol kidolgozta a németlakta magyar területek bekebelezésének koncepcióját.[58]

Az Anschluss után Magyarország közvetlen szomszédságba került a Harmadik Birodalommal, amely jelentősen korlátozta az ország mozgásterét, ugyanakkor magyar részről felmerült az Őrvidékre vonatkozó területi revízió lehetősége is, de hamar egyértelművé vált, hogy mindez hiú ábránd csupán: Hitler 1939 augusztusában kijelentette Horthy Miklós kormányzó előtt, hogy a két állam elérte végleges történelmi határait.[59] Ekkor azonban már készen állt Helmut Triska határmódosító elképzelése, amely Nyu-

57 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. 63. Jelentés Helmut Triska nyugatnémet állampolgár beszervezése ügyében, 1963. október 15.

58 Tóth 2006, 195–199. A témáról lásd még: Botlik 2013.

59 Horthy 1990, 215.

gat-Magyarországot a birodalomhoz csatolta volna, arra a hamis és tendenciózus állításra hivatkozva, hogy Pozsonytól Szentgotthárdig németek által lakott települések láncolata alkotja a térséget. A Triska-terv 1250 km² területet és 120 ezer főnyi lakosságot szakított volna el hazánktól, amelynek természetesen szerves része volt a hűség városa, Sopron és környéke is. Triska szerint a soproni népszavazást csalás és terror kísérte, és annak lebonyolítása óta várja a többségi német lakosság a város visszacsatolását.[60]

A nácik által remélt német háborús győzelem elmaradt, így Triska határmódosító tervei sem valósultak meg, de a térséget jól ismerő diplomata még évtizedekig kulcsfigurája volt a német–magyar kapcsolatoknak. 1942-ben Budapestre helyezték a német követség kultúrattaséjaként. A kevésbé ártalmasnak tűnő pozíció azonban csak diplomáciai fedést nyújtott a valódi megbízatáshoz: Triska az RSHA, vagyis a Birodalmi Biztonsági Főhivatal legbefolyásosabb képviselője volt Magyarországon.[61] Az RSHA volt a náci elnyomó szervezeteket (többek között a Gestapót) irányító csúcsszerv.

Triska valószínűleg már osztrák évei során kapcsolatba került a Birodalmi Biztonsági Főhivatal későbbi vezetőjével, Ernst Kaltenbrunnerrel, aki az Anschluss előtt – a CIA

60 Tóth 2006, 197.

61 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1953. november 24. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0049.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 5.)

szerint – Heinrich Himmler hírszerzője volt Ausztriában. 1944 végén Triskát Olaszországba helyezték, itt érte a háború vége. Amerikai hatóságok tartóztatták le, de elkerülte a vádlottak padját. A CIA már kutathatóvá vált anyagai között számtalan jelentés található Triskáról, illetve Triskától. A Központi Hírszerző Iroda felhasználta őt informátorként, a jelentések tartalmából megállapítható, hogy elsősorban Magyarország, illetve az onnan érkező külkereskedők voltak a célpontjai. Feladatát annak ellenére látta el, hogy Magyarországra 1945 után nem léphetett be, éppen a háború alatt Budapesten kifejtett tevékenysége miatt nyilvánították őt háborús bűnösnek. Az NSZK-ba – elsősorban Frankfurt am Mainba – delegált külkereskedők és a magyar hivatalos kereskedelempolitika kialakítói között mégis széles kapcsolatrendszert tudott kiépíteni, és hálózatával éveken keresztül jelentős részt sajátított ki a magyar és nyugatnémet kereskedelem hasznából – erről később részletesen is szó lesz.

NÁCIK ÚJRATÖLTVE

Triska tehát amerikai megbízásból vette fel a kapcsolatot a kelet-európai régióval, azzal a területtel, amelynek már a háború előtt is szakértője volt, ezen belül különösen Magyarországgal, ahol a háború alatt szolgálatot teljesített. Az országba, mint említettük, nem léphetett be, így közvetítőre volt szüksége.

1947-ben létrejött egy kis kereskedelmi vállalat, a Commission und Handelsgesellschaft, amelyet egy Karl Bickenbach nevű gabonakereskedő alapított.[62] Bickenbach már a háború előtt is üzletember volt, és szoros kapcsolatot tartott fenn azokkal a náci körökkel, akik a zsidóság elleni üldözést gazdasági megfontolások alapján igyekeztek saját érdekeik szerint befolyásolni, vagyis zsidó vagyonokra fenték a fogukat. Elsősorban Kurt Becherre gondolok, aki 1944 márciusának végén Heinrich Himmler embereként azzal a feladattal érkezett Magyarországra, hogy a jelentős ipari létesítményeket és a zsidó származású tehetős családok vagyonát megszerezze az SS részére.[63] Kifinomult módszerei voltak a zsarolásra, a jobb bánásmód ígéretével a kiszolgáltatott embereket rávette értékeik átadására. Kasztner Rezső segítségével szervezte meg, hogy a leggazdagabb zsidó családokat kimenekítsék az országból, cserébe teljes ipari komplexumok kerültek az SS tulajdonába. A Kasztner-vonatként ismert szerelvény olyan családokat szállított Svájcba, mint a Weiss-Manfrédok vagy a Chorinok.

A magyar kormány is döbbenten szembesült azzal a ténnyel, hogy az ország legjelentősebb ipari létesítményei egyik pillanatról a másikra a nácik kezébe kerültek.[64] Be-

62 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/1. 87. Jelentés, dátum nélkül.

63 Kovács 2014, 80.

64 Uo. 90–91. Az életet jelentő „vonatjegy" ára megfizethetetlen volt az iparmágnás és bankár családokon kívül mindenki másnak,

cher ugyan nagy ellenfele volt Adolf Eichmannak, aki a magyarországi zsidóság deportálását vezényelte, de nem humanitárius megfontolások vezették, hanem annak felismerése, hogy a nagypolgári zsidóság több hasznot hajthat neki élve, mint holtan.[65] Fejlett üzleti érzéke nem hagyta cserben a háború után sem. Már 1948-ban szabadlábon volt és felvette a kapcsolatot régi üzleti partnereivel, többek között Karl Bickenbachhal. Közös fellépésük eredményeként Nyugat-Németországban hamarosan a magyar Agrimpex[66] és a Monimpex[67] kizárólagos képviselői lettek.[68] Becher gazdag üzletemberré vált. Felemelkedésében szerepet játszott a nagyhatalmú Oppenheim bankház zsidó tulajdonosa, akit Becher megmentett a háború alatt. Hitler parancsára kisajátította az Oppenheimek ménesét és istállóit, amiért cserébe a bárói ranggal rendelkező csa-

így kétségbeesett keserűséget jelentett azoknak, akik nem jutottak fel a szerelvényre. Kasztnert a háború után ugyan felmentették az ellene lefolytatott perben, de 1957-ben zsidó nacionalisták egy csoportja, akik nem tudtak megbocsátani neki, meggyilkolták. A témáról lásd még: Strasserné Chorin–Bán D. 1999.

65 Lásd még: Arendt 2000.

66 Az Agrimpex mezőgazdasági termékek külkereskedelmét végezte.

67 A Monimpex egyedáruk forgalmazásával foglalkozott, elsősorban nyers dohány, szesz, borpárlat és konyak, édesített égetett szeszes folyadék, rum, arrak, pálinka, ételecet, sör, szőlőmust, bor, pezsgő, élesztő, mindennemű dohánygyártmány, törköly, mindennemű kősó és főtt só, tűzkő, nikotin és szaharin termékekkel kereskedett.

68 Máthé 2014, 61–62.

ládnak védett státuszt szerzett, később pedig feleségül vette a bankár egy közeli ismerősét.[69]

Az állambiztonság szerint Bécsben Bickenbach a háború idején szoros együttműködésben Becherrel a Magyarországról elrablott javak értékesítésével foglalkozott.[70] 1947-ben alapította első vállalkozását Németország amerikaiak által megszállt zónájában, Bruno Donerral, aki hamarosan elhunyt. Ezután jött létre Bickenbach saját cége, amely már 1948-tól rendszeres üzleti kapcsolatban állt a frissen létrehozott magyar állami külkereskedelmi vállalatokkal.

Összeköttetéseit elsősorban a frankfurti magyar külkereskedelmi kirendeltség vezetőjének, Bródy Istvánnak köszönhette, aki ugyan 1951-ben emigrált, de – mint látni fogjuk – utódai évtizedekig egyengették az ekkor induló és egyre terjedő gazdasági érdekkapcsolatokat. Míg Becher a Monimpexen keresztül elsősorban paprikát és mézet szállított Nyugat-Németországba, addig Bickenbach az Agrimpex kizárólagos képviselője lett, de hamarosan több vállalat is rajta keresztül bonyolította árucikkeinek értékesítését. Bickenbach elképzelhetetlenül nagy jutalékot tett zsebre a magyar cégektől, ennek köszönhetően hamarosan a frankfurti mellett megnyitotta hamburgi és bonni irodáit is.[71] Mivel tudjuk, hogy együtt dolgozott Becherrel és az

69 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/1. 90. Jelentés, dátum nélkül.

70 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7. 42. Összefoglaló jelentés, 1960. június 1.

71 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7. 43. Összefoglaló jelentés, 1960. június 1.

Karl Bickenbach

Atlast, valamint a Donau Handelt képviselő Triskával is, több mint valószínű, hogy csak a magyar oldalról nézve volt Bickenbach egy személyben a nyugatnémet kereskedelem képviselője, a háttérben több cég is érdekelt lehetett. Mindenesetre az állambiztonság által összegyűjtött adatok szerint Bickenbach olyan mélyen beágyazódott a magyar árucsere-forgalomba, hogy az ötvenes évek közepére már a kezén futott át minden jelentősebb export az NSZK felé. A magyar cégek írásos szerződés nélkül is automatikusan utalták számára a jutalékot akkor is, ha az adott ügyletet a kiutazó magyar külkereskedők maguk kötötték meg.[72]

Valójában nem volt kirívó eset Bickenbach támogatása, az illegális pártfinanszírozás szovjetek által kimunkált egyik bevett formája volt a kereskedelmi közvetítők jutalékkal való ellátása. Ezt a rendszert a magyar külkereskedelem szereplői felhasználták saját gazdagodásukra, olyannyira, hogy a hetvenes évekre hatalmas összegek landoltak svájci és liechtensteini titkos bankszámlákon. Az állami vállalat

72 Uo.

költségvetéséből bőkezűen mért jutalékokból a közvetítő visszatérítéseket utalt az ő helyzeti előnyét biztosító vállalati alkalmazott számlájára. Magyarán az ideológiai-politikai indokkal kiépített és üzemeltetett jutalékrendszerre rátelepült egy másodlagos korrupciós hálózat, amely jelentős mértékben lefölözte a magyar külkereskedelem hasznát.[73] Bickenbach azért érdemel külön figyelmet, mert személyében, illetve a hátterében működő egykori náci tisztekben találhatjuk meg a kiindulási pontját annak a hálózatnak, amely a rendszerváltásig alapvetően befolyásolta Magyarország és az NSZK gazdasági kapcsolatrendszerét.

Bickenbach bekapcsolódott az ipari vállalatok üzleteibe, tranzakciós és hitelügyletekbe, valamint reexport szerződések bonyolításába is. 1956-ban jutalék gyanánt 1 216 400 devizaforintot tehetett zsebre tíz magyar külkereskedelmi vállalattól, míg 1957 első háromnegyed évében 1 327 000 devizaforint került a számlájára.[74] Az adatok annak tükrében megdöbbentőek, ha hozzátesszük, hogy a forradalom miatt Bickenbach komoly kárt szenvedett, mivel az október előtt lekötött üzletek többsége nem realizálódott, így a német üzletember jelentős hitelfelvételre szorult.

Az ország pénzügyeit irányító körök érdekeltek voltak Bickenbach hálózatának fenntartásában, ezért, hogy elkerülje a csődöt, a magyar partner dobott számára mentőövet. Egy német banknál, ahol Bickenbach számláját vezették, a Magyar Nemzeti Bank (MNB) is nyitott egy számlát, ahol mindig tartott egy nagyobb összeget, amelyből a kereskedő jutalékát finanszírozták. Mivel 1956 novembere után az ország vezetése az új hatalom megszilárdítására koncentrált, a nemzet ellenállása pedig a sztrájkok meghirdetésében tudott csak megnyilvánulni, ráadásul a külkereskedelemmel foglalkozók közül nagy számban emigráltak nyugati országokba,[75] átmenetileg a gazdasági élet lelassult, a kereskedelmi forgalom csökkent. Bickenbach kiesett bevételeinek kompenzálására a számlavezető német bank leemelte a kiesett jutalék összegét a magyar jegybank számlájáról, annak beleegyezése nélkül.[76] Ez önmagában nemcsak szokatlan, de törvénytelen eljárás is, az MNB és a külkereskedelmi vállalatok mégis hiába tiltakoztak a pénz jogosulatlan kezelése ellen. A történet ebben a formában erős kételyeket ébreszt, de található egy másik forrás is, amely megerősíti az eset hitelességét.

Fekete János, az MNB Devizaigazgatóságának helyettes vezetője, – aki ekkor „Lektor" fedőnéven az állambizton-

73 Erről lásd részletesen: Borvendég 2017.; Borvendég 2018.

74 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7. 43. Összefoglaló jelentés, 1960. június 1.

75 A forradalom kitörésétől 1957 nyaráig a külföldi kereskedelmi kirendeltségekről összesen 45 fő emigrált, és a frankfurti kirendeltség különösen érintett volt a „disszidálásokban". Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXXV-10-c-1957-186. 104. Jelentés az V. ker. Pártbizottsága részére az egyes vezető minisztériumok káderhelyzetéről, 1957. július 6.

76 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7. 44. Összefoglaló jelentés, 1960. június 1.

ság hálózati embere volt – korabeli jelentésében kifejtette, hogy Bickenbachnak az „októberi eseményekkor" 300 ezer DM adóssága keletkezett. A Magyar Külkereskedelmi Bank (MKB)[77] számláján ennek az összegnek a duplája volt, a hiányzó összeget a számlavezető bank Bickenbach tartozásának fejében leemelte.[78] Fekete a továbbiakban kifejtette, hogy Bickenbachot csak úgy lehetne megmenteni a csődtől, ha megelőlegeznék számára azokat a jutalékokat, amelyekért a jövőben nyilván meg fog dolgozni. Ez „csak abban az esetben lenne indokolt, ha valami különös szempont szükségessé tenné, hogy a Bickenbach céget, amely a német piacokon mindenütt úgy ismert, mint a magyar ügyeknek az egyik, mondjuk szószólója, valamilyen érdek fűződne ahhoz, hogy ezt a céget megmentsük a csődtől." – olvashatjuk Fekete magyarázatát.[79] Bár a jelentés folytatásában arról tájékoztatott „Lektor", hogy ezt a megoldást az MNB elutasítja, az ügy vége mégis az lett, hogy Bickenbach először 100 ezer, majd 150 ezer DM kölcsönt kapott jutalék előleg címén.[80] Fekete Jánost idézve: valamilyen érdek fűződött ahhoz, hogy ezt a céget megmentsék a csődtől. A magyar hírszerzés értékelése szerint a döntés meggondolatlan volt.

77 Az MKB említése csak látszólag mond ellent annak, hogy a másik jelentésben az MNB számlája szerepel. 1957-ben az MKB még az MNB erős alárendeltségében működött. 1950-ben hozták létre a Magyar Külkereskedelmi Bankot éppen azért, hogy a külkereskedelmi ügyleteket finanszírozza, de csak a hatvanas évek végére, Salusinszky István elnöksége idején ért el viszonylagos önállóságot feladatainak elvégzéséhez.

78 ÁBTL 3.1.2. M-14967. 39. Jelentés, 1957. május 31.

79 Uo. 39–40.

Kereskedelmi és pénzügyi körökben gyorsan híre ment annak, hogy a magyar állam sokadszorra nagyobb összegű kölcsönt nyújtott Bickenbachnak, akit már 1953-ban és 1954-ben is kisegített. Mindezt annak ellenére, hogy Magyarország szerény valuta készlettel rendelkezett, rendszeresen kölcsönre szorult, illetve hitellehetőségek után kutatott.[81] A kérdéses pillanatban különösen kirívó volt a magyar nagyvonalúság, hiszen 1956-ban a nemzeti jövedelem 11 százalékot zuhant, december hónapban még mindig ott tartott az ország, hogy nem folyt számottevő termelés a nehézipari vállalatoknál.[82] Az ország fizetőképessége határán volt, a pénzügyminisztérium moratóriumot akart hirdetni a hitelezők felé.[83] Az is nyilvánvaló, hogy Magyarország fizetőképessége nagymértékben függött a külkereskedelemtől, így Bickenbach kisegítése azt a célt szolgálhatta, hogy a külkereskedelmi vállalatok ne veszítsék el a nyugatnémet piacaikat. A hitelezők felé is lehetett egy megnyugtató üzenet: fizetőképesek vagyunk,

80 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7. 44. Összefoglaló jelentés, 1960. június 1.

81 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7. 49. Összefoglaló jelentés, 1960. június 1.

82 Mong 2012, 55.

83 Uo. 53.

szép csendben akár át is lehetne ütemezni a törlesztéseket, hamarosan minden visszaáll a régi kerékvágásba, urai vagyunk a helyzetnek. Bickenbach támogatását azonban olyan körök is rossz szemmel nézték, akik szintén fontos gazdasági partnerei voltak a kommunista Magyarországnak, így feléjük körültekintően kellett kommunikálni a történteket. Ilyen ellenlábas volt Gerhard Todenhöfer, a tősgyökeres náci kereskedő.

Gerhard Todenhöfer ugyancsak Adolf Hitler pártjának funkcionáriusaként kezdte karrierjét, rendkívül radikális nézetei miatt még nemzetiszocialista elvtársai körében is kiemelkedett. A marburgi egyetemen a helyi ifjúsági szervezet vezetője volt, a Külügyminisztériumban ennek köszönhetően fiatalon került magas beosztásba: kormánytanácsosként összekötő volt Joachim von Ribbentrop és Goebbels között.[84] A háború alatt egy időre a finnországi konzulátusra helyezték, majd a később háborús bűnösként elítélt Ferdinand Schörner tábornagy mellett politikai tisztként teljesített frontszolgálatot.

1945 után Todenhöfer joggal félhetett attól, hogy ő is a vádlottak padjára kerül, de számonkérése elmaradt, pedig külügyi szolgálata idején a zsidó ügyekért felelős osztály helyettes vezetője volt.[85] Megmenekülését kiváló kapcso-

84 ÁBTL 3.1.5. O-12344/12. 270/41. Az MNVK-2. ügynökének jelentése, 1957. augusztus 3.

85 https://de.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Todenh%C3%B6fer

Kurt Georg Kiesinger

latrendszerének köszönhette, jóakarói még azt is megakadályozták, hogy tanúként hallgassák ki, mert reális esélye volt annak, hogy nem menekül meg a számonkérés elől.[86] Hátralevő éveire az üzleti szférát választotta, amely szorosan összefonódott a politikával. A háttérből közeli jó barátja, a későbbi nyugat-német kancellár, Kurt Georg Kiesinger karrierjét egyengette. Együttműködésük természetesen kölcsönös volt. Kiesinger a politikai elit köreiben volt eredményes – például kimentette Todenhöfert a náci tevékenységéhez kötődő eljárások alól –, míg Todenhöfer mögött széles pénzügyi-gazdasági kapcsolatrendszere állt. Neki köszönhetően Kiesinger kiemelkedően jó viszonyt ápolt a magyar gazdaság prominens személyiségeivel, de erről majd később…

Todenhöfer tehát a háború után külkereskedelemmel kezdett foglalkozni és magyar vállalatokkal létesített kapcsolatot. Becher mellett ő volt a másik legfontosabb partnere a Monimpexnek, a Nyugat-Németország felé

86 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. MNVK-2. anyagaiból, 1958.

irányuló mézexport felét ő bonyolította,[87] de a Terimpex[88] és a Hungarofruct[89] is szerződéses partnerei között tudhatta az exnáci üzletembert. Bickenbach kiterjedt monopóliuma a nyugatnémetek felé irányuló magyar exportban nyilván érintette Todenhöfer érdekeit, és szóvá is tette kifogásait egy diplomáciai szintű megbeszélésen.[90] Todenhöfer véleménye egyáltalán nem lehetett közömbös a Külkereskedelmi Minisztériumot (KKM) képviselő főosztályvezető, Nyerges János számára. Todenhöfer jó kapcsolatokkal rendelkezett Kiesingeren keresztül a német kormánykörök felé, aki ekkor a Német Szövetségi

Gerhard Todenhöfer

87 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7-a. 85. Összefoglaló jelentés, 1961. december 1.

88 A Terimpex elsősorban élő állat és hústermékek kereskedelmét bonyolította, de alapításakor egyes növényi alapú termékek forgalmazása is a hatáskörébe tartozott, amelyek idővel fokozatosan más cégekhez kerültek.

89 A Hungarofruct 1956 után jött létre, és átvette a Terimpextől a friss zöldség- és gyümölcsforgalmazás monopóliumát.

90 ÁBTL 3.1.2. M-25447/1. 104. Nyerges János feljegyzése Németországi útjáról, dátum nélkül.

Köztársaság parlamentjének alsóházában a külügyekért felelős bizottság elnöke volt.

A forradalmat követő hónapokban komoly legitimációs problémákkal küzdő magyar pártvezetés elfogadtatása a nyugati hatalmakkal központi kérdés volt. Kiesinger és Todenhöfer pedig már 1957 tavaszán kifejezésre juttatták aggodalmaikat a megtorlásokról kiszivárgó hírek miatt. A statáriális ítélkezés a nyugati közvélemény ellenérzését váltotta ki, ezért igyekeztek nyomást gyakorolni a magyar tárgyaló félre, hogy „ilyen ítéleteket nem szükséges hozni, vagy ha hoznak, nem szükséges azokat nyilvánossá tenni."[91]

A magyar kereskedelempolitika irányítóinak ügyesen kellett manőverezniük ahhoz, hogy eloszlassák a másik fél erkölcsi aggályait, de az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy erre a porhintésre erős fogadókészséget mutatott a német delegáció is. Politikai érdek kötötte össze őket: a magyar fél bízott benne, hogy Kiesinger fontos kormányzati pozíció várományosa lehet a közeljövőben, így az NSZK legmagasabb döntéshozói között olyan politikust tudhatnak, aki számításba veszi a magyar gazdasági érdekeket. Természetesen Kiesinger mindenféle külpolitikai látszateredménynek is örült, hiszen Adenauerrel szembeni támogatottsága nem volt elég meggyőző ahhoz, hogy biztosítva lássa a jövőre vonatkozó terveit. Az együttműködés részben eredményessé is vált, de erről majd később.

91 ÁBTL 3.1.2. M-25447/1. 53–54. Jelentés, 1957. április 19.

Bickenbach tehát 1957-ben megkapta a magyar államtól az újabb támogatást, de már ekkor felmerült a külkereskedelmi hálózatot szervező magyarországi kommunistákban, hogy meg kellene szabadulni tőle és Helmut Triska, az egykori náci hírszerző lehetne az utódja. Legnagyobb sajnálatukra Triska Magyarországon még mindig háborús bűnösként volt nyilvántartva, így nem utazhatott hazánkba.[92] Ennek ellenére a Bickenbachhal folytatott üzletek leáldozóban voltak, az ötvenes évek második felében már alig találkozhatunk a nevével a különböző dokumentumokban.[93] Ki lépett a helyére? Abban a formában, ahogy Bickenbach kialakította a monopóliumát bizonyos üzletágakban: senki. Emil Hoffmann és üzlettársa, Gustav

92 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. 148. Jelentés, 1963. október 17.

93 Érdekes ugyanakkor, hogy egy 1984-ből származó jelentésben azt olvashatjuk, hogy a nyugatnémet hatóságok a külkereskedelmi törvény megsértése miatt őrizetbe vették Richard Müllert és Harald Bickenbachot. Richard Müller a keleti blokk egyik legnagyobb embargós beszállítója volt a hetvenes évektől, a szovjetek számára a legérzékenyebb és legmodernebb technológiákat is beszerezte és mindezt Magyarországon, magyar vállalatokon keresztül szállította Moszkvába. (Erről lásd: Borvendég 2017, 95–98.) A hivatkozott jelentésben az áll, hogy a két gyanúsított a Technoimpex megbízásából szállított műszereket a Szovjetunióba, amelynek során lebuktak. ÁBTL 2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentés (NOIJ) 1984-III/II-68. 1984. április 6. A névazonosság ugyan nem bizonyíték, azonban nem elképzelhetetlen, hogy Karl Bickenbach cégét a fia vitte tovább, és még a nyolcvanas években is szoros együttműködésben dolgozott a magyar titkosszolgálattal.

Meissner azonban gyakori látogatója lett a kádári Magyarországnak, és a hatvanas évek közepéig ők voltak azok, akiken keresztül a magyar külkereskedelmi elit utat keresett a legfontosabb ipari cégek vezetősége felé.

Gustav Meissner

Gustav Meissner szintén fanatikus náciként kezdte életpályáját. Újságírói végzettségével a hitleri Németország propagandistája volt, Dánia megszállása után a koppenhágai német követségen teljesített szolgálatot, mint sajtóattasé, de járt a keleti fronton is. 1944-ben úgy írtak róla, mint Dánia legveszélyesebb emberéről, aki a német hírszerzés szeme és füle volt a síkvidéki kis országban.[94] A német biztonsági szolgálat, a SiPo (ezt a háború kitörése után az RSHA alá szervezték) és a hírszerzés, az SD tagjaként ismerte őt az amerikai hírszerzés.[95] Minden-

94 CIA, FOIA, Special collection of Gustav Meissner, 1944 áprilisa https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/MEISSNER%2C%20GUSTAV_0004.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 8.)

95 CIA, FOIA, Special collection of Gustav Meissner, dátum nélkül. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/MEISSNER%2C%20GUSTAV_0003.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 8.)

nek ellenére a háború után elkerülte a felelősségre vonást. Egy CIA jelentésből arra lehet következtetni, hogy hamis információk alapján mentesítették őt a náci bűnösség vádja alól,[96] bár a magyar állambiztonság szerint az angolok letartóztatták és 1947-ig internálva volt.[97]

ÚT A STASIIG

Hoffmann tehát a negyvenes évek végén az Atlas cég képviseletében kezdett dolgozni, és 1951-től átvette a berlini fiókképviselet vezetését.[98] 1953-ig Berlinben élt, azonban a CIA a nyomában volt, telefonjait lehallgatták, a város két zónája közötti mozgását igyekeztek akadályozni, ezért elhagyta a volt birodalmi fővárost és Bonn mellé költözött. Kelet-Berlinben rendkívül jó kapcsolatai voltak, bejárása volt a szovjet nagykövetségre is, a különböző cégeknél és hivataloknál újságíróként vagy kereskedőként jelent meg.

Egyik titkosszolgálatnak sem sikerült a teljes kapcsolati hálóját feltérképeznie, az viszont biztos, hogy a legmagasabb politikai és gazdasági körökkel lépett érintkezésbe, ahonnan a lehulló információmorzsákat kimagasló tehetséggel rakosgatta össze és kamatoztatta azokat. 1952-ig gyakran utazott a keleti blokk országaiba, meglátogatta régi ismerőseit, beszélgetett velük, az így összegyűjtött adatokkal pedig profi módon „kereskedett". A magánbeszélgetések során legtöbbször nem jutott titkos információkhoz, inkább csak érzékeny és nem publikált adatokra tett szert, ezekből jó megfigyelésének köszönhetően vont le olyan következtetéseket, amelyek azt a látszatot keltették, mintha a szocialista gazdaságok legrejtettebb adatsorainak birtokában lenne. Mindezzel briliáns módon tudott gazdálkodni: a vele kapcsolatban álló titkosszolgálatoknak mindig volt néhány elcsepegtetni való híre, akár az angolok keresték meg, akár a szovjetek, vagy más blokkbeli ügynökök.

Az amerikaiak gyanakodva szemlélték mozgását. Mivel velük nem volt hajlandó együttműködni, igyekeztek meggátolni tevékenységét. 1952-ben bevonták az útlevelét is, mindeközben a keleti zónában lévő szocialista országok követségeinek kapui nyitva álltak előtte. Útlevelének hiánya rendkívül érzékenyen érintette, hiszen megélhetése függött tőle. Végül régi bajtársa, Helmut Triska kisegítette: kijárta amerikai kapcsolatainál, hogy visszaadják az útiokmányát.[99] Hoffmann számára ez egyértelmű bizonyíték

96 CIA, FOIA, Special collection of Gustav Meissner, 1965. január 11. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/MEISSNER%2C%20HANS%20OTTO_0024.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 8.)

97 ÁBTL 3.1.5. O-12344/5. 119. „Reményi" jelentése, 1962. december 10.

98 CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1960. április 12. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0084.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 4.)

99 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. 64. Jelentés, 1963. október 15.

volt arra, hogy Triska a CIA-nak dolgozik. Az útlevél visszaszolgáltatását ugyan elfogadta, de a Triskával való kapcsolatát ezután megszakította. Nyilván ez is közrejátszott abban, hogy lazult a kapcsolata az Atlas céggel,[100] és 1954 után leginkább saját vállalkozásait próbálta menedzselni. Svájci és liechtensteini cégekkel állt kapcsolatban, kínai és indiai utazásokat tett, és a bécsi román nagykövetségen lobbizott egy bukaresti nyugatnémet kereskedelmi kirendeltség alapításáért.[101]

1956-tól kezdődően erősen megcsappannak a Hoffmannról fellelhető információk. A nyugatnémet kormánykörökben lévő barátai – itt Kiesingerre és társaira kell gondolnunk – elérték, hogy a CIA kivonja őt a szoros megfigyelés alól, leállították telefonjának a lehallgatását és a leveleinek az ellenőrzését is.[102] A hatvanas évekre a titkosszolgálatok elveszítették az érdeklődésüket iránta, és mint láthattuk, a szovjetek is és a magyar katonai felderítés is megszakította vele a kapcsolatot – legalábbis a Belügyminisztériumnak átadott információjuk szerint. A valóságban azonban a katonai felderítés, az MNVK-2. megnyertjei továbbra is üzleteltek Hoffmann-nal.

100 CIA, FOIA, Special collection of Emil Hoffmann, 1960. április 12. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HOFFMANN%2C%20EMIL_0084.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 4.)

101 Uo.

102 Selvage 2014, 120–121.

A CIA kutatható dokumentumaiban említést találunk arról, hogy 1956-ban beutazott Magyarországra, de érdemi tevékenységéről nem szól a jelentés. Selvage tanulmánya alapján úgy tűnik, a Stasi sem fordított különösebb figyelmet az üzletember budapesti látogatásaira. Az elkövetkező években ugyanis Hoffmann – vagy ahogy a kémelhárítás nevezte: „Mesés" – a magyar külkereskedelmi vállalatok gyakran visszatérő vendége lett. Baráti beszélgetéseken rendszeresen megemlítette, hogy ez az egyetlen ország a keleti blokkban, amely elég civilizált ahhoz, hogy érdemi kereskedelmi szerződéseket lehessen tető alá hozni. Valójában arról volt szó, hogy az egyre nagyobb befolyásra szert tevő hazai külkereskedelmi lobbi átmenetileg Hoffmannban találta meg azt a személyt, aki utat nyitott a tőkeerős és legmodernebb technológiákat alkalmazó nyugatnémet ipari vállalatok felé. Hoffmann pedig újra úgy érezhette, hogy irányítója lehet az általa oly jól ismert, kémektől nyüzsgő üzleti világnak, felvirágoztathatja vállalkozásait és pénzügyi támogatást nyerhet a magyar kormánytól gazdasági hetilapjának megindításához.

Jól taktikázott, a kádári politika számára kiemelkedően fontos volt minden olyan nyugati újságíró, aki kedvező színben tüntette fel a konszolidáció útjára lépő magyar pártvezetést. Kölcsönösen előnyös üzletnek tűnt tehát a kooperáció, és 1957-től 1964-ig Hoffmann rendszeres vendége volt a hazai export–import cégeknek és a külkereskedelmi adminisztráció néhány prominens személyiségé-

nek. Nem lehet véletlen az az időbeli egybeesés, amely a magyarországi látogatásainak kezdete és a CIA általi megfigyelésének felfüggesztése között van, Kiesinger ugyanis erősen támogatta a magyar külkereskedelmi elit tagjait. Azzal pedig, hogy Hoffmannt kimentette a CIA érdeklődési köréből, egyértelműen magyarországi barátainak nyugati orientációját segítette.

Emil Hoffmann Opel Rekord gépkocsija Budapesten.

Hoffmann számára a néhány éves intenzív magyarországi szereplés búcsútánc lehetett élete kalandos színpadán. 1964-től újra Bécsben élt és miután magyarországi kapcsolatai is túlléptek rajta, egyre kevesebbet utazott a vasfüggöny túloldalára. Néhány évvel később egy újabb, de sikertelen lapalapításba kezdett, és a Bajor Keresztényszociális Unió (CSU) vezetőségét hibáztatta kudarcáért.[103] Úgy érezte, ellehetetlenítik mozgásterét és nyugdíjba kényszerítik, a mellőzöttség érzése miatt sértetté vált és még egy utolsó próbálkozást tett, hogy visszatérjen abba a világba, amelyet ismert: a titkosszolgálatok izgalmas univerzumába.

1976-ban beadta a derekát és jövedelmezés ellenében a Stasi ügynöke lett.[104] Feladata az volt, hogy lejárató cikkeket írjon a Szabad Európa Rádióról (SZER). A keletnémet állambiztonság tulajdonképpen a SZER hiteltelenítését várta tőle. Évekig dolgozott a Stasi megbízásából, de ennek hivatalos jele alig maradt. Évtizedes tapasztalata a titkos ügynökök világában dörzsöltté tette, tudta, hogy nem előnyös írásbeli jelentésekkel nyomot hagynia maga után, így csak egy 1981-es katalógusban szerepel a neve mint befolyásoló ügynöké.[105] Ezekben az években nemcsak a Stasinak dolgozott, hanem a Nemzetközi Újságíró Szervezetnek

103 Selvage 2014, 127.

104 Uo.

105 Uo.

(NÚSZ) is, amely a szovjet titkosszolgálat, a KGB irányítása alatt állt.[106]

A NÚSZ a kommunista internacionálé frontszervezeteként működött, és propagandagépezetének egyik legfontosabb fogaskereke a Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) volt. A magyar újságírókra hárult az a feladat, hogy kapcsolatokat építsenek ki a nyugati publicistákkal és érzékenyítsék őket a szocializmus eszméi iránt. Utólag már nem tűnik meglepőnek, hogy Hoffmann első üzleti célú látogatása Magyarországon éppen a MÚOSZ meghívására történt 1956-ban. Hoffmann több folyóirat alapításába is belevágott a hatvanas évek elején. Cikkeiben nagyon pozitív képet rajzolt Kádár Jánosról és a kiépülőfélben lévő „gulyáskommunizmusról". Bár arra nincs bizonyíték, hogy ezt a NÚSZ megbízásából tette volna, de a hetvenes években már rendszeresen publikált a szervezet propagandalapjában, a *Demokratikus Újságíró*ban, sőt illegális pénzügyi manőverekhez is segítséget nyújtott: nyoma maradt egy nagyobb összegű pénzátutalásnak, amely a Stasi szerint pénzmosásból származott.[107]

A NÚSZ elsősorban propaganda-tevékenységet folytatott, de maffiaszerű működésével a fekete gazdaság alvilági köreibe is bekapcsolódott. A csehszlovák bársonyos forradalom után megdöbbentő tények láttak napvilágot az

106 Erről lásd: Borvendég 2015.

107 Selvage 2014, 127.

újságíró szervezet illegális fegyver- és kábítószer-kereskedeléméről, pénzmosásról és egyéb törvénytelen üzleti vállalkozásairól, amelyek minden képzeletet felülmúlóan magas jövedelmet biztosítottak a közreműködök számára. A földalatti hálózat működtetése természetesen nem kizárólag a NÚSZ befolyásolási tevékenységének finanszírozását biztosította, az írott szó erejét militáris alakulatok felállításával is nyomatékosították: terrorista kiképzőközpontok üzemeltetésére is jutott a piszkos pénzekből.[108] Mindennek tükrében egyáltalán nem különös, hogy a Hoffmannhoz került összeg kapcsán felmerül a pénzmosás lehetősége, hiszen az egykori náci hírszerzőtiszt külkereskedőként és titkosügynökként szerzett tapasztalata predesztinálta őt arra, hogy adott esetben ne csak zsurnaliszta képességeit vegyék igénybe.

Emil Hoffmann és társainak valószerűtlenül kalandos forgolódása a kémek világában olyan arcát mutatja be a hidegháborúnak, amely árnyalja a jó és a gonosz harcáról hirdetett sematikus értelmezést mind a nácizmust, mind a kommunizmust illetően. „Mesés" és üzlettársai a Harmadik Birodalom elkötelezett hívei voltak a háború végéig, az összeomlás után egyből ki tudták használni, hogy fordul a szél. A világ kettészakadt, az egykori szövetségesek ellenséggé váltak, legalábbis a propaganda szintjén. A háborús bűnösök felelősségre vonása kimerült néhány szimbolikus

108 Pehe 1990.

ítéletben, a náci párt élvonalbeli politikusainak és tisztjeinek nagy része könnyedén illeszkedett be az új világ viszonyai közé. A Nyugat cinikus viselkedését azonban messze felülmúlta a Szovjetunió, hiszen az általa megszállt országokban népbírósági eljárások tömegeivel kezdett bele a „fasizmus" elleni harcba, de a háborús bűnösök beazonosítása és megbüntetése helyett a politikai riválisok kiiktatása volt a fő cél. Miközben a propaganda szintjén a nácizmus és a fasizmus elleni harccal akarták legitimálni a baloldali pártok hatalomátvételét, addig a valóságban éppen a legfőbb ellenségnek kinevezett ideológia képviselőivel kollaborálva, azok kapcsolatrendszerét használva építették ki a szovjet blokk gazdasági hátterét. Az üzletkötések egyik oldalán a Harmadik Birodalom prominens alakjai, a másik oldalon pedig nem ritkán olyan emberek álltak, akiket – esetleg valamelyik koncentrációs táborban – személyükben ért üldöztetés nem sokkal korábban. Az üzletben nincs barátság – tartja a mondás. De úgy látszik, ellenség sincs! A kétpólusú világ ellentmondásaira tökéletesen rávilágít annak a hálózatnak a kiépülése, amely 1945 után átvette Magyarország árucsere-forgalmának irányítását.

A MAGYARORSZÁGI ÁLLAMI MAFFIA

A VÖRÖS POLIP

A második világháború végére nyilvánvalóvá vált, hogy a jövőt a két nagyhatalom szembenállása fogja meghatározni, vagyis Európa államai másodlagos szereplővé válnak a világpolitika színterén az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közé ékelődve. Németország rövid időn belül a második vesztes háborúján volt túl, úgy tűnt, nagyhatalmi terveinek átmenetileg búcsút kell mondania, hiszen a Közép-Európában betöltött dominanciája véget ért. A megszállási övezetekre osztott ország állami léte bizonytalanná vált. Bizónia, majd Trizónia[109] gazdasági kapcsolatai a keleti országrészekkel szigorú ellenőrzés alá kerültek, a szovjet megszállási zónába tartozó területtel való együttműködés egyre korlátozottabb lett.

A nagyhatalmi érdekek ütközőzónájába került németség szerepe az új világrendben azonban hamarosan körvonalazódott, hiszen az Egyesült Államok számára létfontosságú volt egy erős szövetséges az európai kontinensen,

109 Németország a második világháború végén négyhatalmi megszállás alá került. 1946-ra a szovjetek és a nyugati szövetségesek között annyira megromlott a viszony, hogy egyre nehézkesebbé vált a zónák közötti gazdasági kapcsolat, leereszkedett a vasfüggöny. 1946 végére az angol és az amerikai zóna gazdaságilag egyesült, létrejött Bizónia, majd a francia övezet 1948-as csatlakozásával, Trizónia.

aki mind katonai, mind gazdasági szempontból támaszpontot jelent a szovjet érdekszféra közvetlen határvonalán. Szükség volt arra is, hogy a szovjetek által megszállt területről megbízható információkat szerezzenek, így támogatták a történelmi hagyományokon alapuló kereskedelmi kapcsolatok felélesztését. Ebben a feladatban opportunista megfontolások alapján nyerhettek szerepet az egykori Harmadik Birodalom náci tisztségviselői, akiknek jó helyismeretük és kapcsolataik voltak az érintett országokban, ráadásul többségük hírszerzési tapasztalatokkal is rendelkezett.

A Szovjetunió sem zárkózott el attól, hogy a náci Németország képviselőivel kössenek üzletet, a blokk országaiban tárt karokkal fogadták őket. Látszólag a nácizmus elleni küzdelem lett a baloldal legfőbb célja, ez szólamok szintjén hangzatos volt, a felszín alatt viszont egészen más szempontok számítottak. Segítette az együttműködést a két ideológia hasonlósága is, a végső célokat és eszközöket tekintve ezek a diktatúrák közel álltak egymáshoz. Hitler és Sztálin együttműködése mind politikai, mind gazdasági szinten már a harmincas évek elejétől kezdett kibontakozni.[110] Ennek a kapcsolatnak a csúcspontjaként értékelhető a világháború előestéjén megkötött, finomkodva Molotov–Ribbentrop paktumnak nevezett egyezség, amely valójában egy Sztálin és Hitler között létrejött megállapodást takart.

110 Mitrovits 2020., Koch 2014, 133–166.

Sztálin egészen a német támadásig ellátta a Harmadik Birodalmat a hadigazdasághoz szükséges nyersanyaggal, sőt ipari termékekkel.

Németország és Oroszország számára mindig is fontos volt az egymás közötti gazdasági kapcsolatok életben tartása. A geopolitikából adódóan természetes szövetségesek voltak, hiszen az iparilag fejlett német területek és a nyersanyagban gazdag hatalmas orosz földek egymásra találása óriási lehetőségeket rejtett magában. A történelem során mindig meghatározó volt – és ma is az – a két térség gazdasági kapcsolatrendszerének alakulása, hiszen egy komolyabb együttműködés a két ország között a világpolitikai erőviszonyok akár teljes átrendeződésével is járhatna. Ennek megakadályozására jelentős erők mozdultak meg már az évszázadok során. A második világháború utáni politikai felállás látszólag elszakította egymástól Európa keleti és nyugati részeit, így Nyugat-Németország és szovjet-Oroszország között is ellehetetlenült a kooperáció. Valójában a felszín alatt ezt a fagyos viszonyt jól jövedelmező üzleti kapcsolatok enyhítették.[111] A Németország egyesítésére vonatkozó tárgyalások az ötvenes évek közepére sem zárultak le, de mivel a térségben egyik nagyhatalom sem adta fel érdekeit, a status quo évtizedekre rögzült. A gazdasági érdekek azonban megmaradtak: a Szovjetunió számára a robbanásszerűen

111 Erről lásd részletesen: Stent 1981.; Pittman 1992.; Carter 2012.

erősödő nyugatnémet ipar megkerülhetetlen volt. Ezen kívül a közvetlen amerikai jelenlétnek köszönhetően az NSZK-ban elérhetővé vált a legmodernebb technológia, a német cégek számára pedig a keleti piacok – amelyekhez történelmi gyökerek kötötték – nélkülözhetetlenek voltak. A geopolitikai–történelmi egymásra utaltság tehát megmaradt, az aktuálpolitikai elvárásoknak való megfelelés sem tudta ezt teljes mértékben felülírni, legfeljebb csak kevésbé voltak nyíltak a két ország közötti gazdasági folyamatok. A két világrend közötti átjárhatóság központi szereplőinek a diplomáciai mentességet élvező külkereskedelmi kirendeltségek számítottak.

A külkereskedelmi kirendeltségek titkosszolgálati szempontból rendkívül fontos szerepet játszottak, különösen olyan helyeken, ahol az érintett országnak éppen nem működött diplomáciai képviselete. A szocialista országok szovjetizált rendszerében a kereskedelmet állami monopóliummá tették, így az árucserét lebonyolító cégek közvetlen ellenőrzés és irányítás alá kerültek. Üzletkötőik beszervezése és titkosszolgálati kiképzése könnyen megoldható volt, a külföldre delegáltak kiválasztása, megbízhatóságuknak ellenőrzése is központilag történt.

Jellemző, hogy a Szovjetunió megalakulása után a bolsevik párt kénytelen volt bizonyos területeken megtörni az állami dominanciát, koncessziókat és korlátozott magánosításokat engedélyezett, hogy elősegítse a tőke beáramlását, de a külkereskedelem állami monopóliumán ekkor sem

volt hajlandó lazítani.[112] Ennek magyarázata kézenfekvő. Egyrészt a bolsevik párt az első pillanattól kezdve követte a kommunista világforradalom eszményét, tehát készült a világ meghódítására, ehhez egy kiterjedt hálózatra volt szüksége, amely propagandát terjesztett és információkat gyűjtött, vagyis titkosszolgálati feladatokat látott el. A külkereskedelmi kapcsolatrendszerek és a külföldön létrehozott kereskedelmi képviseletek kiválóan alkalmasak voltak erre a célra. Másrészt természetesen a külkereskedelemmel együtt jár a pénzforgalom, a tőke áramlása, amely felett a szovjet hatalom nem akarta elveszíteni az ellenőrzést. Már a húszas évek elején kialakították azt a szisztémát, amely 1945 után a blokk országaiban, így Magyarországon is, irányadó lett. Kereskedelmi irodákat hoztak létre Európa különböző országaiban, amelyekre diplomáciai misszióként tekintett a szovjet vezetés, vagyis már azelőtt képviselték a fiatal kommunista ország érdekeit, mielőtt a befogadó állam hivatalosan elismerte volna a Szovjetunió létét. Berlinben a húszas évek elejétől egy nyolcszáz főt foglalkoztató kirendeltség működött, amely a német területeken kívül tárgyalásokat folytatott a régió más országaival is, így például Magyarországgal.[113] A Tanácsköztársaság elmenekült vezetői közül többen itt találtak menedéket. A képviselet kimagaslóan nagy létszámát propaganda- és titkosszolgálati/pénzügyi tevékenység indokolta.

112 Seres 2006, 82.

113 Seres 2008, 420.

Számunkra a berlini kereskedelmi központ nemcsak a bolsevik párt európai térnyerése és a későbbi kereskedelmi hálózat kiépítése szempontjából fontos, hanem azért is, mert itt sajátította el a Kelet–Nyugat közötti gazdasági csatornák működtetésének technikáját Háy László, aki később jelentős szerepet játszott Magyarországon a külkereskedelem szovjetizálásában. Háy eredeti végzettségét tekintve orvos volt, és már diákként szimpatizált a baloldali mozgalmakkal. Politikai szerepvállalása miatt a kommün után eltávolították állásából. Emigrációra kényszerült, a kommunista párt utasítását követve először Kassán vett részt a *Munkás* című lap szerkesztésében, majd Bécsbe, onnan pedig Berlinbe küldték. A berlini szovjet követségen Varga Jenő,[114] a Tanácsköztársaság

114 Varga (Weiss) Jenő (1879. Nagytétény–1964. Moszkva) először péknek tanult, majd földrajz–történelem szakos tanári diplomát szerzett. A századelőn a szociáldemokraták balszárnyához tartozott, a Tanácsköztársaság alatt először pénzügyi népbiztos lett, majd különböző gazdaságirányítási pozíciókat töltött be népbiztosi rangban. A kommün után külföldre menekült, Bécsben, Berlinben majd a Szovjetunióban élt. Berlinben a Komintern gazdasági központjának létrehozásával szerzett elismerést, Moszkvában 1927-ben megalapította a Világgazdasági és Világpolitikai Intézetet. Számos tanulmányát, könyvét kiadták, a kommunista közgazdászok tekintélyévé vált, a Szovjet Tudományos Akadémia tagja volt, de tiszteletbeli tagjának fogadta az MTA is. Szerepe volt a bolsevik típusú kényszermunkatáborok ötletének kidolgozásában. A civil lakosság munkaerejének felhasználását a háborús károk helyreállításában – vagyis málenkij robotra való elhurcolásukat – gazdasági észszerűségre hivatkozva vetette fel. Stark 2006.

pénzügyi népbiztosa mellett gazdasági ügyekkel, elsősorban a Komintern pénzügyeivel kezdett foglalkozni, majd 1929-ben került a kereskedelmi kirendeltségre. Itt világpiaci elemzéseket készített, valamint részt vett a Német Kommunista Párt munkájában is. 1933-ban Moszkvába került, a Varga Jenő által létrehozott és vezetett Világgazdasági és Világpolitikai Intézetben külkereskedelmi területen dolgozott. 1945-ben tért haza azzal a feladattal, hogy biztosítsa a kereskedelem kommunista felügyeletének megszervezését. A halálakor írt nekrológban így fogalmaz a megemlékező: „... először az újonnan létesített Magyar–Szovjet Külforgalmi Rt. élére állították, majd a Magyar Nemzeti Bankhoz került, ahol csakhamar a bank osztályigazgatója lett. Ez az osztály Háy László irányításával már az államosítások előtt megvalósította a külkereskedelem állami ellenőrzését."[115]

Háy 1956-ig egyik legmeghatározóbb irányítója volt hazánk külkereskedelmének, a szaktárca létrehozása után államtitkárként, miniszterhelyettesként, végül pedig miniszterként vett részt az árucsereforgalom felügyeletében. A két világháború között kitanulta a kommunista hálózat finanszírozásának minden csínját-bínját, nagy valószínűséggel ismerte azokat a technikákat, amellyel nyugati pénzügyi körök a Szovjetunió felépítéséhez szükséges tőkét Leninék rendelkezésére bocsátották.

115 Háy László (1891–1945) Gazdaság, 1975/1. 135.

A polgárháborúba süllyedt orosz birodalmat Lenin vezetésével 1917-ben egy maroknyi, emigrációból visszatért értelmiségi zsoldos gyűrte maga alá. Globális pénzügyi támogatás nélkül ez aligha lett volna megvalósítható. A bolsevik párt koncessziók adásával beengedte a nyugati tőkét az országba, külföldön alapított vegyesvállalataiban pedig társtulajdonosként emelte maga mellé a nagy konzorciumokat és bankcsoportokat, amelyek finanszírozták az üzleteket és hiteleket nyújtottak a szovjet rendszer kiépítéséhez.[116] Az első szovjet tulajdonban lévő nyugati vegyesvállalatot 1922-ben Berlinben hozták létre Ruszgertorg néven, tulajdonosként Otto Wolff iparmágnás és a Külkereskedelmi Népbiztosság szerepelt.[117] Az így előteremtett tőkéből jutott a nyugati baloldali mozgalmak támogatására, a kommunista testvérpártok hálózatának kiépítésére is.

A pénzügyi-gazdasági csatornák működtetése a két világrend között a Szovjetunió teljes fennállása alatt létfontosságú volt. A folytonosság bizonyítékaként érdemes megemlíteni az amerikai Armand Hammer nevét, aki még személyesen ismerte, támogatta Lenint, és az 1980-as évek végéig rendszeresen tárgyalt nemcsak a szovjet, de a magyarországi vezetéssel is.

Hammer volt az első, aki koncessziót kapott Lenintől: 1921 és 1930 között az Urál azbesztbányáinak kiaknázásával, majd irodaszerek gyártásával vagyonos üzletemberré vált. Hammer egy orosz származású zsidó család gyermekeként az Egyesült Államok keleti partvidékén született 1898-ban. Szülei a helyi kommunista mozgalom elkötelezett hívei voltak, még gyermekük nevét is ideológiai alapon választották meg: Armand Hammer neve az „arm and hammer", vagyis „kar és kalapács" szójátékot takarja. Armand édesapja együtt dolgozott a híres Schenck fivérekkel, akik később a két legnagyobb filmgyár, a Metro-Goldwyn-Mayer és a 20th Century Fox fő részvényesei és igazgatói lettek.[118] A Hammer fiú nem a kulturális hálózat területén kezdett dolgozni. Orvosi diplomája megszerzése után útnak indult az éppen születőben lévő bolsevik birodalom felé, hogy ő legyen az első kapitalista tőkés, aki – busás haszon fejében – megszervezi a tőke áramlását az Egyesült Államok és a Szovjetunió között.

1921 nyarán a polgárháború és éhínség sújtotta Oroszországba érkezett, és egy hajórakomány gyenge minőségű gabona leszállításáért cserébe a Romanovok műkincseit, szőrméket és értékes bőröket vitt magával az új világba. Legalábbis ez a saját maga által híresztelt változata a filantróp milliomos történetének. Valójában igen komoly üzleti tárgyalásokat folytatott Leninnel, amelynek köszönhetően létrejött az első koncessziós szerződés és a Cseka mellett működő Szovjet Koncessziós Bizottság. Hammer-

116 Seres 2006, 81–83.

117 Uo. 84.

118 Kereszty András: A reálkapitalista. *Népszabadság*, 1988. május 20. 6.

SOMOGYI KÖNYVTÁR 947662 1881 SZEGED

nek köszönhetően számos amerikai nagytőkés, például az antikommunista nézeteket hirdető Henry Ford is hajlandó volt üzleti kapcsolatba lépni Leninékkel, ezzel finanszírozási lehetőséget nyújtva a világ első totális diktatúrájának kiépítéséhez.[119] Hammer élete végéig (1990-ben halt meg) benne volt a keleti blokk országainak gazdasági vérkeringésében, Sztálint leszámítva az összes szovjet főtitkárral baráti viszonyt ápolt. A legkülönbözőbb ipari vállalatok tulajdonosaként számos területen próbálkozott, az energetikai piactól a vegyiparig. Az egyik legnagyobb amerikai olajvállalat, az Occidental Petroleum is Hammer szovjet kapcsolatainak köszönhette felfutását, hiszen az iparmágnás elérte Kadhafinál,[120] hogy a líbiai olajkutak államosításakor a Hammer tulajdonában lévő forrásokat érintetlenül hagyta. A hetvenes évek első felében nagy összegű megállapodást kötött a szovjet gázexportra is. Az ötvenes évek közepétől a keleti blokk újságjai tele voltak Hammer üzletkötéseinek és kimagasló tehetségének méltatásával, rendszeresen beszámoltak a legmagasabb szocialista vezetőkkel történt tárgyalásairól. Havonta megfordult Moszkvában, de évente többször látogatást tett Budapesten is. A nyolcvanas években feltűnően megsűrűsödtek a magyarországi pártapparátussal folytatott tárgyalásai, de nemcsak

119 Ritka tőkésportré. Magyarország, 1974/16. 13.

120 Kadhafi, Moammer (1942–2011) 1969 és 2011 között a Líbiai Szocialista Népköztársaság vezetője, diktátora volt.

a gazdasági élet prominenseivel volt jó kapcsolata, hanem a kádárizmus kultúrcárjával, Aczél Györggyel is.[121]

Armand Hammer nem egyedül bonyolította a szembenálló két nagyhatalom gazdasági együttműködését, több gazdag üzletember is érdekelt volt a tőkeáramlás biztosításában. 1973-ban Moszkvában David Rockefeller személyes részvételével nyílt meg a Chase Manhattan Bank kirendeltsége, ahol a világhírű pénzember kijelentette, hogy bankháza érdekelt a sokoldalú gazdasági együttműködés előmozdításában.[122] A bank munkatársaként kezdte pénzügyi karrierjét Cyrus Eaton, aki – Hammerhez hasonlóan – a Kelet–Nyugat közötti kereskedelmi kapcsolatok építésében találta meg az érvényesülési lehetőséget. Az 1883-as születésű Eaton jóval később, az ötvenes évek közepén fordult a Szovjetunió felé, ekkor vált a békés egymásmellett élés szószólójává is. 1958-ben járt először Moszkvában, és a hatvanas évekre a szocialista országok rendszeres látogatója lett. 1960-ban megkapta a Nemzetközi Lenin-békedíjat, és 1979-ben bekövetkezett haláláig nagyon sokat tett azért is, hogy legitimálja a Nyugat szemében Kádár Jánost.

A létrejövő Szovjetunió tehát az első pillanattól kezdve törekedett arra, hogy megnyissa a pénzügyi csatorná-

121 Armand Hammer magyarországi tárgyalásairól lásd bővebben: Kávássy 2019.

122 Barabás Péter: Az amerikai ceruzától a tízmilliárdos megállapodásig. Népszava, 1973. június 17.

kat a nyugati kapitalizmus felé, és mindig talált a másik oldalon partnereket az együttműködéshez. Magyarország gyanakodva figyelte ezeket a kiépülő hálózatokat, de az első világháború okozta kényszerhelyzete miatt nem tudta teljesen távol tartani magát a szovjetektől. A két világháború közötti magyar vezetés óvatos volt, a kommün 133 napjából okulva igyekezett gátat vetni a kommunista propaganda terjesztésének, de teljesen nem tudott elzárkózni a gazdasági kapcsolatok elől. Trianon után a magyar kormány rá volt kényszerülve, hogy orosz földről importáljon nyersanyagokat, különösen olajat: 1921 és 1924 között szinte kizárólag a grozniji olajmezőkről áramlott hazánkba a fekete arany.[123] Emellett az iparvállalatok tulajdonosai is nyomást gyakoroltak a hazai vezetésre, mert egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a nyugati versenytársak kihasználják az iparosítás küszöbén álló orosz piacok technológia-éhségét, és a magyarországi cégek sem akartak kimaradni a remélt nyereséges üzletekből.[124]

A nyersanyaghiány okozta kiszolgáltatottság és az ipari–pénzügyi lobbi[125] hatására végül a magyar kormány-

123 Seres 2008, 413.

124 Buzás 1955, 592.

125 A magyarországi ipari vállalatok többsége szorgalmazta a szovjet piacokon való megjelenést. A Weiss Manfréd, a Ganz-Danubius, a Hoffher-Schrantz, a MÁVAG, a Központi Ásványolajipari Rt. és az Angol–Magyar Bank is támogatta Gratz Gusztáv azon kezdeményezését, amely egy szovjet–magyar kereskedelmi társaság

zat is kénytelen volt felvenni először csak a gazdasági, majd a politikai kapcsolatot a kommunista hatalommal, de vigyázott arra, hogy Budapesten ellenőrizhető számú szovjet „kereskedő" állomásozzon. A Horthy Miklós nevével jegyzett két világháború közötti időszak erős antikommunista beállítottsága ellenére sem tudta a földalatti kommunista hálózatot felszámolni. A Komintern magyar tagozata jelentős szerepet játszott a nemzetközi illegális kommunista mozgalmak munkájában, a „magyar maffiaként"[126] emlegetett csoport a legkeményebb magja volt a vörös polip szervezetének szerte a nyugati világban, Moszkva közvetlen utasításai szerint készítették elő a terepet a bolsevik világforradalom számára. Munkájuk során gyakorlatot szereztek a fekete pénzek transzferálásában, alaposan kitanulták a titkos átutalások, fedett pénzmozgatások művészetét, a földalatti konspiráció minden csínját-bínját, így nem meglepő, hogy 1945 után Magyarországhoz köthető „szakembereket" találunk az internacionalizmus finanszírozásának fontos figurái között a semleges Svájcban.

alapítására vonatkozott. A bécsi szovjet kereskedelmi kirendeltségen keresztül viszont elutasító választ kaptak a bolsevik hatalomtól arra hivatkozva, hogy csak akkor hajlandóak részt venni egy ilyen együttműködésben, ha a magyar kormány elismeri a Szovjetuniót. Seres 2006, 103.

126 Erről lásd részletesen: Koch 2014.

AZ INTERNACIONALIZMUS FELLEGVÁRA

Svájc a világ pénzügyi központjaként kulcsfontosságú szerepet töltött be a huszadik század véres történelmében annak ellenére – vagy éppen azért –, hogy mindkét világháború alatt sikerült garantálni az ország semlegességét. Az alpesi ország bankjai szemrebbenés nélkül asszisztáltak akár a náci, akár a kommunista vagyonok megőrzéséhez. Biztosították a pénz áramlását és banktitokra hivatkozva adtak lehetőséget arra, hogy ezeket a tisztázatlan hátterű összegeket következmények nélkül lehessen felhasználni akár törvénytelen célokra is. Az amerikai hírszerzés természetesen igyekezett feltérképezni a kommunista hálózatok pénzáramlásának az útját, így ismerte a Svájcban tevékenykedő magyar összekötőket.

Andreas L. Gal néven említi a CIA a Kelimpex igazgatóját, akinek titkos számláját a zürichi Schweizerische Bankgesellschaft pénzintézet kezelte.[127] A Kelimpex a korai állami külkereskedelmi cégek egyike volt, 1948-ban alapították, az egyik kommunista pártvállalat, a Kelet-Európai Kereskedelmi Részvénytársaság jogutódjaként.[128] Forgalmazási körébe tartoztak az energiahordozók – például a nyersolaj –, a különböző kemikáliák, és minden valószínűség szerint műszaki cikkekkel is kereskedett. (1949 folyamán a Kelimpexet több vállalatra bontották, ekkor jött létre a Chemolimpex, a Medimpex és a Lignimpex.)

A CIA szerint Gál a magyar kommunista vezetés megbízásából fegyverek és katonai technológiák beszerzéséért volt felelős, titkos fegyvervásárlásokat intézett svájci székhelyéről. A feladatok ellátásához szükséges összeg – az amerikaiak szerint néhány százezer dollár – az említett titkos számlán állt rendelkezésére, de arról nem szól a jelentés, hogy az itt található pénzek milyen forrásból származtak. Andreas L. Gal feltehetően nem más, mint Gál Lajos Endre, a Magyar Külkereskedelmi Bank későbbi vezérigazgatója, aki 1956 novemberében Bécsből hazaszállította Fekete Jánost, aki a forradalom napjaiban a szomszédos fővárosban ragadt.[129]

Gál 1950-től a Külkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője volt, és több olyan pénzügyi visszaélés is köthető a nevéhez, amelyet az államvédelem számontartott ugyan, de felelősségre soha nem vonták érte. Karrierje is töretlen maradt – a CIA adatai alapján arra következtethetünk, pénzügyeit nem saját szakállára, hanem megbízásból intézte, ezért kaphatott védelmet. Már 1945-ben jelentették róla, hogy Csehszlovákiába utazott, ahol egy gépkocsiveze-

127 CIA, FOIA, Hungarian Economic Activities in Western Europe, 1949. november 17. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003600470003-2.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 16.)

128 Obláth 1985, 8.

129 Benda 1999, 131.

tőtől ellopott 12 ezer koronát és 14 ezer pengőt. A bűncselekmény kiderült és a pártbizottság visszafizetésre kötelezte Gált, aki ennek akkor tett eleget, amikor a pengő teljesen elértéktelenedett.[130] Minisztériumi tisztviselőként „több olyan cselekményt követett el, amelyek szabotázs jellegűek voltak,"[131] például késleltetett bizonyos szállítmányokat, amiért a magyar félnek jelentős kártérítést kellett fizetnie, vagy rákényszerített egyes külkereskedelmi vállalatokat arra, hogy eleget tegyenek olyan követeléseknek, amelyeket külföldi cégek támasztottak anélkül, hogy a magyar fél elismerte volna azok jogosságát. Ezzel a módszerrel például egy argentin cégnek több mint félmillió amerikai dollárt juttatott 1952-ben, de több esetben értesítették arról az államvédelmet, hogy tízezer dollár nagyságrendben fizettetett ki különböző mondvacsinált jogcímeken kártérítéseket nyugati vállalatok számára – vagyis a magyar gazdaságtól vonta el a titkos megbízatásokhoz szükséges összegeket. 1957–58 folyamán a berni magyar kereskedelmi kirendeltség vezetőjeként az Elektroimpex megbízásából vásárolt Omega óráknak csak a 10%-át szállíttatta Magyarországra, a többit egy svájci kereskedő segítségével – az Omega kereskedelmi hálózatát megkerülve – Svájcban és más nyugati államokban értékesítette. Ezzel nemcsak a magyar gazdaságot károsította, de érdeksérelmet okozott az óragyárnak

130 ÁBTL 3.2.4. K-614. 19. Jelentés, 1960. május 14.

131 Uo. 20.

is, amely szankció gyanánt megszakította a kapcsolatot az Elekroimpexszel. Gál számos hasonló üzletet bonyolíthatott a nemzetközi kommunista mozgalom finanszírozását segítve, hálából 1960-ban a Magyar Külkereskedelmi Bank első emberévé nevezték ki. 1967-ben a Magyar Nemzeti Bank egy fiókot szándékozott felállítani Zürichben, amelynek vezetésére Gált szemelték ki – nyilván azért, mert jól ismerte a svájci viszonyokat.[132]

Gál jobbkezeként említi a CIA Oblath Györgyöt, aki ekkor a Lignimpex képviseletében tartózkodott Svájcban.[133] Ő is kulcsfigurája volt a később kialakuló külkereskedelmi lobbinak. Oblath a háború befejezése előtt szerezte meg közgazdász diplomáját, és 1945-ben, Budapest ostroma idején lépett be a kommunista pártba. Végzettsége alkalmassá tette arra, hogy a Magyar Kommunista Párt egyik „pénzcsinálójává" váljon.[134]

A háború utáni időszak a kommunista térnyerésről szólt, a hatalom kizárólagos megszerzéséhez szükséges anyagi háttér biztosítása kiemelt feladatnak számított. Már 1944-től sorra jöttek létre a különböző pártvállalatok a frontvo-

132 ÁBTL 3.2.5. O-8-182. 20. Jelentés, 1967. október 14.

133 CIA, FOIA, Hungarian Economic Activities in Western Europe, 1949. november 17. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003600470003-2.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 16.)

134 Magyar László: Politika és pénz. Pártvállalatok 1945 után. Magyarország, 1989/40. 20.

nalak mögött, hiszen minden politikai szereplőnek szüksége volt pénzforrásokra. A koalíciós partnerek között harc folyt a mozik üzemeltetéséért,[135] a zalai olajmezőkért,[136] de a kommunistáknak előnyt jelentett riválisaikkal szemben a politikai rendőrség felügyelete, hiszen ennek segítségével az első pillanattól kezdve nagyarányú csempésztevékenységet folytathattak a lezárt határokon keresztül.[137] Oblath így vall erről: „... minden körülmények között árura volt szükség, így a hivatalos külkereskedelem részben szemet hunyt a csempészés felett. Ugyanakkor az alakulóban lévő külkereskedelmi kormányzat kísérleteket tett arra, hogy a csempészforgalmat különböző eszközökkel és módszerekkel legális mederbe terelje."[138] Ne feledjük, hogy a Berlinben és Moszkvában kiképzett Háy László azzal a feladattal érkezett Budapestre 1945-ben, hogy már az államosítások előtt biztosítsa a kommunisták felügyeletét a külkereskedelem felett. Ennek érdekében számos vállalatot hoztak létre, és az egyik ilyen fedőcég szolgált arra, hogy a csempészést „legális mederbe" tereljék.

A West Orient 1946 tavaszától késő őszéig működött, alig féléves tényke dése azonban országos botrányt okozott. A korabeli sajtóhírek többmillió forintos panamáról szól-

135 Tóth 1993.

136 Pál 2013.

137 Molnár 2009.

138 Oblath 1985, 6.

tak, így az alapítók kénytelenek voltak a cég felszámolása mellett dönteni, de párhuzamosan létrehozták a Magyar Külforgalmi Rt.-t. Számos kereskedelemmel foglalkozó pártvállalat született 1948-ig, amelyek ellenőrzésük alatt tartották az áruforgalmat mielőtt az hivatalosan is állami monopóliummá vált volna. Ezek közé tartozott a Kelet-Európai Kereskedelmi Rt. is, amelynek vezetésével 1947 áprilisában Oblathot bízta meg a párt. Egy pénzintézet is a Magyar Kommunista Párt (MKP) rendelkezésére állt ezekben az években, ez volt a Duna-völgyi Bank, amely finanszírozta a pártvállalatok üzleteit, a nyereségüket pedig a párt folyószámlájára utalta.[139]

Oblath állambiztonsági anyagai a forradalom alatt megsemmisültek ugyan, de annyi a magyar források alapján is tudható, hogy az ötvenes évek közepétől „Petneházi" fedőnéven már egészen biztosan hálózati személyként segítette a politikai rendőrséget.[140] Később több külföldi kiküldetést is kapott, indiai, majd római kereskedelmi tanácsosként már a katonai felderítés, vagyis az MNVK-2. megnyertjeként dolgozott, és a hetvenes évek közepétől egy stratégiai szerepet játszó részvénytársaság, az Intercooperation Rt. vezérigazgatója lett.[141] A társaság többek között a Siemens céggel való együttműködésért volt felelős. (Ezt a következő

139 Magyar László i.m.

140 ÁBTL 3.2.1. Bt-463. 19. Szolgálati jegy, 1961. augusztus 1.

141 Erről részletesen lásd: Borvendég 2017.

kötetben részletesen ismertetjük.) Oblath korai titkosszolgálati tevékenységéről nem maradtak fenn magyar források – legalábbis a jelenleg kutatható anyagok között nem találhatók –, így a CIA információi hiánypótló szereppel bírnak. Az amerikai hírszerzés szerint Oblath a negyvenes évek végén titkos vásárlásokat bonyolított Svájcban: katonai célú autógyártási felszereléseket és rádió berendezéseket szerzett be a szovjet blokk számára.[142]

Az amerikai hírszerzés Sebes Sándort a svájci kommunista tevékenység egyik központi figurájának tartotta.[143] Személyesen nem vett részt a tranzakciókban, ettől függetlenül a magyar pénzügyi- és bankműveletek irányítójaként nevezik meg, aki valutabeszerzéseket végzett. A magyar üzletekből Svájcban befolyt összegek elosztásáért, szállításáért volt felelős, bőröndökben vitte a támogatásokat a nyugati országokban működő kommunista pártoknak. Az 1902-ben született Sebes jól ismerte a nemzetközi baloldali hálózatokat, öt fivérével együtt az illegális kommunista mozgalom jól ismert figurája volt. 1929-ben csatlakozott az illegálisan működő Kommunisták Magyarországi Pártjához, de már középiskolásként is aktív résztvevője volt a szabadkőműves anarchista Galilei-kör által szervezett di-

142 CIA, FOIA, Hungarian Economic Activities in Western Europe, 1949. november 17. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003600470003-2.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 16.)

143 Uo.

áktüntetéseknek.[144] A kommün alatt fiatal korára való tekintettel megtagadták felvételét a vörös hadseregbe. A Magyar Általános Takarékpénztár alkalmazottjaként 1926-tól teljesített pártmegbízásokat, holott ekkor még hivatalosan nem szerepelt a tagok között. Propagandatevékenysége közben többször is lebukott, amiért szabadságvesztésre ítélték. 1936-ban Spanyolországba szökött és a polgárháborúban a köztársaságpártiak oldalán harcolt a Nemzetközi Brigádok tagjaként. 1939-ben internálták, francia táborokban tartották fogva, ahonnan kapcsolatot tudott tartani a helyi kommunista hálózatokkal. A háború alatt megszökött és a francia kommunistákhoz csatlakozva a magyar pártszervezetnél töltött be titkári funkciót.

1945 után hazatért és a Magyar Kommunista Párt Gazdasági Osztályának lett a vezetője, de ezek szerint nem pusztán a magyar gazdasági ügyekkel foglalkozott, hanem a jól ismert nemzetközi kapcsolatrendszerein keresztül a nyugati kommunisták támogatását is szervezte. A jelentés szerint Sebes juttatta el az Olasz Kommunista Párt kampányára szánt pénzeket a Svájcban vezetett magyar tulajdonban lévő bankszámlákról Olaszországba. De ő volt az is, aki megszervezte a francia kommunisták által irányított sztrájkokkal kapcsolatos költségek finanszírozását. Mindezt a CIA tudomása szerint magyar cégek által bonyolított üzletek profitjából fedezték. Vagyis, amikor Magyarország

144 Hegedűs 1970, 199.

komoly nélkülözések árán próbálta a háborús pusztításokat helyreállítani, hazai pénzekből az olasz és francia kommunisták propagandáját finanszíroztatták az elvtársak. Sebes Sándor 1951-ben a Belkereskedelmi Minisztériumba került, és nyugdíjazásáig, 1970-ig ott dolgozott.

A svájci magyar „üzletemberek" között tartotta nyilván a CIA Révai Bélát, akinek tudomásuk szerint az volt a feladata, hogy amerikai dollárt szerezzen és kezelje az összegyűjtött valutát. Munkahelye a zürichi Mobiliare Verkehrs Bank volt, amelynek tulajdonosai a jelentés szerint magyar emigránsok voltak és hazai cégek által Nyugaton bonyolított üzletek finanszírozására szakosodtak.

A TITOKZATOS HÁTTÉREMBER: NYERGES JÁNOS

A hivatkozott jelentés legértékesebb része az a megállapítás, amely szerint a korábban felsorolt személyek tevékenységét Svájcban két diplomata irányította és felügyelte, akik szükség esetén diplomáciai védelmet is tudtak nyújtani. Ez a két ember Száll József és Nyerges János volt.[145]

Száll az 1945 utáni diplomaták egyik legellentmondásosabb figurája, akinek karrierje elképesztő sebességgel ívelt felfelé.[146] A háború alatt már bekapcsolódott az illegális

145 Uo.

146 Száll József életútjáról lásd: Andreides 2019.

kommunista mozgalomba, 1945 után egy ideig a *Szabad Nép* szerkesztőségében dolgozott, de már 1946-ban Bernbe helyezték követségi titkárnak. Feladata – későbbi visszaemlékezése szerint – a háború alatt Svájcban letétbe helyezett magyar vagyonok hazaszállítása volt, vagyis tényleg tagja lehetett az ott működő magyar kommunista hálózatnak, amely a nemzetközi munkásmozgalom támogatására szánt pénzek felett diszponált. Száll gazdasági tevékenysége nemcsak az amerikai hírszerzésnek tűnt fel, de a Svájci Felderítőszolgálat is a Komintern ügynökét látta benne. Fel is merült, hogy kiutasítják, de végül úgy döntöttek, felesleges megterhelni a két ország viszonyát egy ilyen diplomáciai kellemetlenséggel, amikor az utód nyilvánvalóan Száll félbehagyott munkáját folytatja majd.[147] Száll 1950-ig tartózkodott Svájcban, ahol mindvégig szoros barátságot ápolt Nyerges Jánossal. Hazaérkezése után számos kiküldetéssel bízták meg, Kínában, Jakartában és Párizsban is állomásozott. A figyelmet akkor hívta fel magára, amikor 1970-ben családjával emigrált, azt követően, hogy felmerült a gyanú, gazdasági bűncselekményeket követett el. Az amerikai titkosszolgálat alaposan kihallgatta, végül Olaszországban telepedett le, ahol a nyolcvanas években belekeveredett a P2 szabadkőműves páholy körül kirobbant botrányba, amelynek ő is tagja volt.

Kettejük közül mégis Nyerges János az érdekesebb figura. Sőt, Nyerges az egyik legfontosabb kulcsembere a

147 Andreides 2019, 35.

külkereskedelmi lobbiként meghatározott érdekcsoportnak, aki már a két világháború között is összeköttetésben állhatott a kommunista internacionáléval. 1945 után a diktatúrában kiteljesedett informális hatalmával, bármikor bele tudott szólni az ország külkereskedelmi politikájába. Gyakorlatilag Nyerges volt az, aki nemcsak alakította és irányította a kapitalista Nyugattal való gazdasági kapcsolatokat, de meghatározója volt a Közös Piaccal folytatott tárgyalásoknak is.

A hatvanas évektől kezdve Nyerges szorgalmazta, hogy Magyarország nyisson az Európai Gazdasági Közösség (EGK) felé. Rá akarta kényszeríteni a nyugati országokat, hogy protekcionista politikájukat törjék meg Magyarországgal szemben. Ezen stratégia mentén vezette az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezményhez (GATT) való csatlakozási tárgyalásokat is. Germuska Pál kutatásai alapján kijelenthető, mivel Nyerges várakozásai nem teljesültek, a nyolcvanas évek közepére a személye tehertételt jelentett a Közös Piaccal folytatott tárgyalások során, ugyanis csak a GATT megállapodás szerint tartotta elfogadhatónak a kereskedelmi megállapodásokat, nem értett egyet azzal, hogy Magyarország engedményeket tegyen Brüsszelnek.[148]

148 Germuska 2019. Horn Gyula így emlékszik vissza memoárjában arra, hogy Nyerges János milyen szerepet játszott a nyolcvanas évek végén folytatott gazdasági tárgyalásokban: „A szovjetek mellett a külkapcsolatokért felelős magyar vezetők, főleg Nyerges János, mindent megtettek a tárgyalások [ti. az EGK-val való megbeszélések] megtorpedózása érdekében. Még 1988 tavaszán is görcsösen hajtogatták ezek a »jóemberek«, hogy Magyarországnak a szocialista közösséggel kell fejlesztenie a kapcsolatokat." Horn 1991, 142–143. További kutatásokat igényel a gazdasági hálózatokon belüli érdekkapcsolatok változása a rendszerváltás felé közeledve, hiszen láthattuk, hogy Nyerges János igen jó kapcsolatokat ápolt nyugati körökkel korábban, így Horn Gyula leegyszerűsített magyarázata, amely szerint Nyerges a szovjet rendszerhez ragaszkodva utasította el az EGK-val folytatott tárgyalásokat, biztosan nem fedi a teljes valóságot.

Nyerges 1945 előtti életéről viszonylag szűkösek az adatok. A mai viszonyokat is jól érzékelteti, hogy Nyerges hagyatékát a magyar adófizetők pénzén őrzik, ennek kutatására ugyanakkor nincs lehetőség, legalábbis számomra ezt nem tette lehetővé a családja.[149]

Nyerges 1918 karácsonyán született és hamar árvaságra jutott: édesapját, Neumann Bélát 1920-ban a tanácsköztársasági tevékenysége miatt meggyilkolták. Nyergest édesanyja és nagybátyja nevelte fel, 1937-ben érettségizett Újpesten, Kardos László – a Györffy-kollégium későbbi igazgatója, a népi kollégiumi mozgalom kezdeményezője – osztálytársaként. Felsőfokú tanulmányait Bécsben kezdte, majd Párizsba került, ahol az École des Hautes Études Commerciales főiskolán szerzett kereskedelmi diplomát.[150] A következő évben kereskedelmi gyakornokként járta a nagyvilágot, de hogy kinek a finanszírozásával, arról soha

149 Nyerges János személyes hagyatékát Budapest Főváros Levéltára őrzi a BFL XIV. 43. számú jelzet alatt.

150 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 27. Jelentés, 1950. november 9.

nem nyilatkozott. Életrajzi összefoglalójából mindössze annyi derül ki, hogy Dél-Afrikába került, majd Svájcba „lett delegálva."[151] Homályos megfogalmazás, amiből semmilyen kézzelfogható következtetést nem lehet levonni, viszont később az államvédelem többször utalást tett Nyerges jó kapcsolataira a svájci kommunista párt vállalatainál,[152] valamint a különböző bankügyletek bonyolításánál az ő szakértelmére hagyatkoztak.[153] Mindez alátámasztja a CIA azon értesülését, hogy a nemzetközi kommunista hálózat pénzügyeinek felügyelete – legalábbis az a része, amelyet magyarok intéztek – hozzá tartozott. Nem elképzelhetetlen, hogy már a két világháború között csatlakozott valamelyik illegális szervezethez. Tudása és tapasztalatai mindenesetre nélkülözhetetlenné tették 1945 után.

Önéletrajza szerint 1939-ben tért haza, 1940-től munkaszolgálatot teljesített. 1944-ben Borba került, ahonnan megszökött és csatlakozott a jugoszláv partizánokhoz, majd a Vörös Hadsereghez, részt vett a dunántúli hadjáratban és Románia területén szerelt le 1945 augusztusában.[154] 1945. szeptember 10-étől dolgozott a Külkereskedelmi Igazgatóságon és 1946 októberén delegálták Bernbe (van olyan dokumentum is, amely azt állítja, hogy már 1945 októberétől Svájcban tartózkodott),[155] ahol a külkereskedelmi kirendeltség megszervezését bízták rá. Ekkor a Budapesti Főkapitányság Gazdaság Rendészeti Osztályának megbízásait teljesítette „elvtársi alapon",[156] azonban a szervezetet hamarosan beolvasztották a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságába (BM ÁVH), így 1948 őszétől már az államvédelem rezidenseként látta el a feladatait. Hozzá tartozott a külkereskedelmi vállalatok által megkötött üzletek ellenőrzése és a vállalati képviselők külföldi tevékenységének a felügyelete is. Elsősorban gazdasági híranyagot kellett gyűjtenie, de megbízták hadászati információk szerzésével is: azokat az üzemeket kellett szemmel tartania, ahol hadicikkeket gyártottak.[157]

Nyergesre fontos feladat hárult a MAORT per előkészítésénél is, ő gyűjtötte össze a bizonyítékot Gombosi Zoltán svájci illegális üzletével kapcsolatban, amelybe az ásványolaj-gazdálkodási biztos végül belebukott. A szociáldemokrata Gombosi 1945. április 1-jétől töltötte be ezt a posztot. Pártja, valamint saját hasznára igyekezett a zalai olajmezők kitermelését befolyásolni, ezért összeütközésbe került a kommunista párt vezetőségével.[158] Gombosi 1946-ban olajszállítási szerződést kötött a svájci Erpag

151 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 14. Jelentés, 1950. október 3.

152 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 91. Svájci tárgyalások, 1951. szeptember 11.

153 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 68. Jelentés, 1951. április 18.

154 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 9. Önéletrajz, 1950. május 11.

155 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 130. Jelentés, 1953. január 28.

156 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 3. Adatlap, 1950. április 28.

157 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 6. Feljegyzés, 1950. április 25.

158 Pál 2013.

Erdöl Producte AG-val, de a szerződés feltételeit később önhatalmúlag megváltoztatta anélkül, hogy az érintett feleket értesítette volna, ezzel félrevezetve mind a svájci vállalatot, mind a magyar olajtársaságot.[159] A legfőbb probléma az volt, hogy a szerződésben lekötött olajra – amit a Szovjetunióba, Csehszlovákiába és Jugoszláviába kellett szállítani vélhetően jóvátétel gyanánt – nem volt fedezet.[160] Gombosi a szociáldemokrata párt színeiben felügyelte a magyar olajipart, így attól függetlenül is a kommunista párt célkeresztjében állt, hogy követett el gazdasági visszaélést, vagy sem. Az ország szovjetizálását szisztematikusan végrehajtó kommunisták számára a MAORT per lefolytatása a nagy gazdasági perek sorába illeszkedve elsősorban a részben külföldi tulajdonban álló vállalat átvételét, az olaj feletti rendelkezés megszerzését szolgálta, de Gombosi esetében a riválisi szociáldemokraták perifériára szorítását is elősegítette.[161] Nyerges elkötelezett kommunistaként asszisztált az államvédelem által kreált ügyben, de más vonalon is segítette a szociáldemokraták félreállítását. Amikor Bernbe került, felettese a szociáldemokrata Beck János volt, aki nem vett részt Nyerges tevékenységében, félreállítása így elkerülhetetlen volt a kommunista

159 Uo.

160 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 19. Jelentés, 1950. október 11.

161 A gazdasági perekről lásd: Cseszka 2012.; Szörényi 2012.; Szörényi 2013.; Cserényi-Zsitnyányi 2015.

párt számára. A CIA információi szerint Nyerges mindent megtett Beck ellehetetlenítése érdekében, aki kénytelen volt 1948-ban emigrálni, ezzel helyettese át tudta venni a kirendeltség vezetését.[162]

1950 októberében saját kérésére hazarendelték, amit azzal indokolt, hogy 18 éves kora óta külföldön él, a továbbiakban hazájában szeretne szolgálatot teljesíteni.[163] A Külkereskedelmi Minisztérium osztályvezetője, majd főosztályvezetője lett, a nyugati államokkal való gazdasági kapcsolatok koordinálásáért volt felelős. Államvédelmi szempontból igencsak fontos pozíciót látott el, így az ÁVH vezetői továbbra is aktív együttműködést vártak tőle, kapcsolattartója az ÁVH kínzótisztje Bauer Miklós, a későbbi SZDSZ-es politikus, Bauer Tamás apja volt. Hatáskörébe tartozott minden kapitalista vonatkozásban bonyolított kereskedelmi ügylet, hozzá futott be az ezzel kapcsolatos úti jelentés és a nyugati referatúrák felügyeletét is ellátta.[164] Legjobb összeköttetései természetesen Svájcban voltak, a helyi kommunista pártszervekkel való együttműködés életben tartását is az ő közreműködésére bízták. Például amikor a svájci baloldal pártvállalatainak támogatásával

162 CIA, FOIA, Absorption of Power by the Communists in the Hungarian Foreign Service, 1949. augusztus 1. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003000310005-3.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 20.)

163 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 14. Jelentés, 1950. október 3.

164 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 84. Jelentés, 1951. augusztus 6.

kapcsolatban zűr keletkezett, annak tisztázására Nyergest küldték Bernbe. Azzal is megbízták, tegyen javaslatot arra, „hogy lehet őket anyagilag jobban támogatni."[165]

A svájci pártvállalatok magyar állami pénzből való támogatásának megszervezése még Nyerges ott töltött éveire datálódik. Edgar Woog, a svájci-német kommunisták vezetője és felesége, Lydia Woog alapította 1946-ban az Intra Handels AG nevű kereskedelmi céget, amelynek szolgáltatásait minden Balkán és Nyugat-Európa közötti kereskedelmi üzlet megkötésekor igénybe kellett venni.[166] Ez a fajta közvetítőkereskedelem volt az alapja a baloldali mozgalmak rejtett finanszírozási mechanizmusának, amelyet a szovjetek a két világháború közötti időszakban építettek ki. A szabad világban a kommunista pártok számára is adott volt a vállalkozás lehetősége, így cégeket alapíthattak, amelyek a legritkább esetben folytattak termelőtevékenységet. Ehelyett jutalék ellenében beléptek harmadik szereplőként az importőr és az exportőr közé, közvetítettek az árucsere során, díjazásuk pedig a tulajdonosként szereplő kommunista pártot illette. Ezeknek a vállalkozásoknak a fénykora a hidegháború beköszöntével jött el, hiszen a leereszkedő vasfüggöny korlátok közé szorított mindenfajta kapcsolatot a két világ között. Az államosítások révén a kereskedelem is ellenőrizhetővé vált, így kötelező érvénnyel rá lehetett erőltetni az árucsere-forgalomra a közvetítő cégeket. Az Intra Handels tehát elsősorban a balkáni üzletekre specializálódott, de szintén ebben a relációban volt érdekelt a bázeli kommunisták vezetőjének, Hans Adamnak a vállalkozása, a Contrax AG is.[167]

A svájci pártvállalatok közé tartozott a Transmontan AG, amelyet azzal a céllal alapítottak, hogy a nyugati tőke számára vonzóvá tegye a részvételt egy magyar–szovjet bányavállalatban.[168] Sajnos az amerikai hírszerzés jelentése nem tér ki annak részletezésére, hogy milyen ipari tevékenységekről lehet szó. Ez az adat mindenképpen érdekes és elgondolkodtató, hiszen arra utal, hogy a bányák államosításával párhuzamosan létrehoztak egy céget az Alpokban, amely nyugati tőkét próbált bevonni az iparágba. Könnyen elképzelhető, hogy az említett bányavállalat a Maszovolt, a Magyar–Szovjet Nyersolaj Rt.-t takarja, hiszen a céget 1946-ban alföldi olajkutak fúrására alapították.

A későbbiekben éppen Nyerges jelentéseiből értesülhetünk arról is, hogy Svájc érdekelt volt a magyar olajszállításokban már Gombosi idejében, és az ő leváltása után is. Nyerges 1951-ben fontos tárgyalásokat folytatott a svájci partnerekkel arról, hogy Magyarország be kívánja szün-

165 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 91. Svájci tárgyalások, 1951. szeptember 11.

166 CIA, FOIA, Hungarian Economic Activities in Western Europe, 1949. november 17. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003600470003-2.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 16.)

167 Uo.

168 Uo.

tetni a nyersolaj termékek szállítását, helyette főleg gabonát exportálna.[169] Hazánk számottevő mennyiségű olajat szállított a Maszovolon keresztül Európába. A CIA szerint 1948-ban megközelítően 125 ezer tonna nyersolaj exportálását tervezték a szovjet zónából – főleg orosz és román lelőhelyekről – Nyugatra, melyet magyarországi cég közvetített nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy szovjet megbízásból valutát teremtsen elő.[170]

Svájc a későbbi évtizedek során is kiemelt jelentőségű volt a magyar külkereskedelem szempontjából, hiszen pénzügyi központként előnyös jogi környezetet biztosított a befektetők számára. A hetvenes évek elejétől a magyar jogszabályok lehetőséget teremtettek arra, hogy a kapitalista országokban a hazai vállalatok külön engedély nélkül is cégeket alapítsanak. Az így létrejött leányvállalatok előszeretettel hoztak létre újabb és újabb cégeket, amelyeket többnyire adóparadicsomokban jegyeztek be, vagyis offshore jelleggel működtettek. A cégbejegyzések egyik célországa Svájc volt. Az alpesi országban működő egyes vállalkozások gyakran visszatérő témái a különböző állambiztonsági jelentéseknek, amiből arra lehet következtetni, hogy fontos partnerei voltak a szocialista Magyarország

169 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 89. Svájci tárgyalások, 1951. szeptember 11.

170 CIA, FOIA, Hungarian Trade Policies, 1948. július 13. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R001600880005-7.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

külkereskedelmének. A lausanne-i André cég például legalább a hatvanas évek elejétől kezdve kiemelt üzletfélként jelenik meg az iratokban. Fekete János szerint erősen gyanítható, hogy korrupció állhatott a gazdasági együttműködés hátterében.[171] Ezeknek a pontos részleteit *Az impexek kora* című könyvünkben ismertettük.

Minden bizonnyal nem az André volt az egyetlen cég, amely tranzitügyleteket bonyolított a magyar vállalatokkal – a reexport kiemelt jelentőségéről később még bővebben is lesz szó –, azonban feltűnik a vállalkozás neve a szocialista időszak legnagyobb visszaélése kapcsán is. 1981 és 1989 között a Mineralimpex a bécsi leányvállalatán, a Mineralkontoron keresztül iráni olajat tranzitált az Egyesült Államokba úgy, hogy minden egyes dolláron 10 cent vesztesége keletkezett. Az évtizedes visszaélés dollár-százmilliókat emésztett fel, a károsult a magyar állam volt.[172] A magyar oldalon jelentkező óriási veszteség az amerikai partnernél nyereségként realizálódott, amelyből korrumpálták az üzlet lebonyolítását végző kereskedőket, illetve azon pártkádereket, tisztségviselőket és pénzügyi szakembereket, akik lehetőséget biztosítottak a gazdasági bűncselekmény zavartalan folytatásához. Az állambiztonság észlelte az anomáliát az olajtranszferálás mögött, így nyomozásba kezdett és a pénzügyi átutalásokat, bankműveleteket is igyekezett

171 ÁBTL 3.1.2. M-14967. 235. Jelentés, 1960. március 3.

172 Erről lásd részletesen: Borvendég 2017, 111–160.

felderíteni. Miközben a Mineralkontor pénzügyi beszámolói arról tanúskodtak, hogy a cég nem termel nyereséget, az MKB-nál vezetett 1999-es számú, kiemelt titkosságú számlán rendszeresen jóváírták a bécsi leányvállalat működéséből származó profitot, amelyet az André vállalat zürichi Cantrade Bankban vezetett számlájára utaltak. A kémelhárítás vizsgálódásakor, 1984 májusában, az említett számlán négy, egyenként 22-25 millió dolláros tétel szerepelt, vagyis közel százmillió amerikai dollár.[173] Ez csak egy pillanatkép a számláról, amelyről rendszeresen utaltak az André cégnek, sajnos jelenleg megbecsülni sem tudjuk mennyit, és azt sem ismerjük, mi volt a szerepe a lausanne-i vállalkozásnak az iráni olajüzletben. Arról sincs információ, hogy mikor és miképpen vette fel a cég a kapcsolatot a magyar külkereskedelemmel.

Nyerges beszervezési anyagai között szerepel egy jelentés, amelyben Bauer Miklós azt a feladatot adja a KKM főosztályvezetőjének, hogy készítsen egy tervezetet arról, miképpen lehetne Svájcban egy olyan céget alapítani, amely képviselőt küldhetne Belgrádba, vagy legalább valakit rendszeres időközönként Jugoszláviába tudnának utaztatni a vállalat fedésében.[174] Két héttel később Nyerges át is adott egy kézírásos feljegyzést arról, miképpen lehet a

173 Borvendég 2017, 122–123. Az összeg mai értéken közel 125 milliárd forintnak felel meg.

174 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 128. Jelentés, 1952. július 4.

tervet kivitelezni, de sajnos az irat nem maradt fenn.[175] Az ÁVH nyilván hírszerzési célra szerette volna a céget használni, amelyen keresztül behatolási csatornát biztosíthat az ellenséges délszláv államba, nem valószínű, hogy gazdasági megfontolások vezették volna az államvédelmet. Bár nem derül ki az anyagokból, hogy a terv megvalósult-e, mégis jelzésértékű a jelentés, hiszen arra utal, hogy a magyar titkosszolgálatot már az ötvenes évek elején is foglalkoztatta egy vállalkozás alapításának lehetősége Svájcban. A későbbiek során a Pénzintézeti Központ létrehozott egy nagyon jelentős holdingot Bernben Centropa AG néven, amely további cégalapítások kiindulópontja lett a kapitalista világban. Mindebből nem következik automatikusan, hogy az André magyar tulajdonban állt, vagy kifejezetten a magyar hírszerzés alapította volna, annyit azonban bizonyít, hogy ez a lehetőség sem zárható ki.

A hatvanas években Nyerges könyvet írt a Kelet–Nyugat közötti kereskedelem kérdéseit boncolgatva, ahol részletesen kifejtette, hogy a náci németek és az őket támogató erők 1944-ben mekkora kárt okoztak Magyarországnak a gazdasági javak elrablásával: „Az ország száz sebből vérzett. Vagonok százai vitték Nyugatra az aranyat, a gépeket, a nyersanyagokat. Az újjáépítéshez, a talpraálláshoz múlhatatlanul szükséges volt, hogy a nemzet visszakapja jogos tulajdonát. […] Az USA kormánya, miután sikertelenül kí-

175 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 139. Jelentés találkozóról, 1952. július 14.

sérletezett azzal, hogy a kifosztott, éhező országgal szemben a saját jogos tulajdona visszaszolgáltatását politikai zsarolásra használja fel, [...] 1948. április 15-én kiutasította a magyar visszaszolgáltatási bizottságot Nyugat-Németországból. [...] Az 1948-ban bekövetkezett fordulat után még féktelenebbé vált a magyar javak elkótyavetélése Nyugat-Németországban amerikai, német és magyar fasiszta orgazdák javára."[176]

Viszont ma már tudjuk: Nyerges volt az, aki átjátszotta a nemzettől és az ország újjáépítésétől elvont titkos pénzeket Svájcba. Ő volt az, akinek a felügyelete és irányítása alatt kiépült az a kereskedelmi hálózat, amelynek tagjai valóban egykori náci tisztek voltak. Ma már az is világos: nem „magyar fasiszta", hanem kommunista orgazdák kótyavetyélték el a háború után, már a szovjet megszállás idején hazánktól elrablott javakat Nyerges hálózatának segítségével.

1953-ban Nyergest is elérte Péter Gábor és társainak bukása. Az ÁVH önállóságának megszüntetésével – 1953. július 17-én Nagy Imre miniszterelnök elrendelte az ÁVH és a Belügyminisztérium összevonását[177] – és a vezetők ellen indított felelősségre vonással párhuzamosan őt is kizárták a hálózatból azzal a váddal, hogy kapcsolatot tartott a svájci elhárítással.[178] Parkolópályára helyezése azonban nem volt teljes és nem is tartott sokáig. Kereskedelmi vonalon továbbra is be volt kötve a BM V. Osztályának külkereskedelmi elhárítással foglalkozó alosztályához.[179]

1955-ben már újra a kémelhárítás hálózati embereként találjuk meg, ahol tanulmányozó és beszervező feladatokkal is megbízták. A forradalom alatt Nyerges minden eshetőségre próbálta bebiztosítani magát, és összeköttetéseket keresett az újonnan szerveződő testületekben. Felkereste egykori gimnáziumi osztálytársát, Kardos Lászlót, akivel semmiféle kapcsolatot nem tartott korábban, és önkritikát gyakorolva elmondta, hogy sok mindent átértékelt magában. Régi barátságukra hivatkozva felajánlotta szolgálatait Kardosnak, aki a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának tagjaként szerepelt a szabadságharc napjaiban.[180] A hirtelen felfedezett barátság azonban tiszavirág életű volt, a forradalom bukása után elkerülte Kardos társaságát, akit 1958-ban életfogytiglani szabadságvesztésre ítéltek. A karrierje szempontjából rendkívül ügyes lavírozása meg is hozta az eredményt: Nyerges János a Kádár-rendszer nélkülözhetetlen külkereskedelmi és gazdasági szakembere lett. Hat nyelven volt tárgyalóképes, és miközben

176 Nyerges 1962, 15.

177 Az egyesített BM szervezeti változásairól lásd: Gyarmati–Palasik 2013.

178 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 166. Javaslat kizárásra, 1953. július 17.

179 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 169. Kapcsolatfelvétel, 1955. október 6.

180 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/1. 225–226. Kapcsolat Kardos Lászlóval, 1965. december 30.

főosztályvezetői szintnél feljebb nem emelkedett a hivatali ranglétrán, informális hatalma talán a miniszterekét is túlszárnyalta.

Az állambiztonság a hatvanas évektől kezdve ügynökként már nem alkalmazhatta, legfeljebb titkos munkatársként, vagy hivatalos kapcsolatként számíthatott rá hivatali beosztása miatt.[181] A gazdasági hírszerzést szakmai anyagok értékelőjeként még sokáig szolgálta.[182] A politika és gazdasági hírszerzés vonalán kívántak tőle információkat szerezni, azonban Nyerges erősen szelektálhatta mit oszt meg a hírszerzéssel és mit nem. Például Emil Hoffmann-nal kapcsolatos tárgyalásairól, valamint a frankfurti külkereskedelmi kirendeltségről ismert partnereivel folytatott üzleteiről nem adott részletekbe menő jelentéseket. Nem elképzelhetetlen, hogy ekkor már a katonai felderítés tisztjeivel és megnyertjeivel tartott szorosabb kapcsolatot, hiszen a korábban Frankfurtban szolgálatot teljesítő külkereskedők a magyar katonai elhárítás emberei voltak. A hatvanas évek végén beszervezés céljából a katonai titkosszolgálat valóban felkereste Nyergest, de ennek eredménye kutatható dokumentumok hiányában nem ismert.[183]

181 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/2. 38. Javaslat, 1966. április 30.

182 Germuska 2018, 247–248.

183 ÁBTL 3.2.1. Bt-481/2. 63. Szolgálati jegy, 1968. március 20.

A VÖRÖS CSILLAG ÉS A HOROGKERESZT SZÖVETSÉGE

Magyarország ugyanolyan hagyományos partnere volt a német iparnak és kereskedelemnek, mint Oroszország. Ennek a jelentősége a hidegháborús viszonyok között éppen a Kelet és a Nyugat közötti híd kiépítésében ragadható meg leginkább, amely Kádár hatalomra kerülése után válik meghatározóvá. A szovjet megszállási övezet tagjaként Magyarország lett az egyik kapocs, amely a hidegháború legfagyosabb éveiben is biztosította a tőke és a technológia beáramlását a blokkba, utat nyitott a nyugati vállalatok számára a keleti piacokhoz és biztosította a kétpólusú világban a német–orosz gazdasági együttműködés továbbélését.

A külkereskedelem Magyarország és Németország nyugati megszállási övezetei között meglepően hamar beindult. A magyar export 1945/46-ban lényegében megszűnt, hiszen nem volt eladható felesleg, illetve ami rendelkezésre állt, jóvátételként hagyta el az országot. 1947-től fokozatosan normalizálódott a gazdasági élet, megindult az elsősorban mezőgazdasági terményekre fókuszáló kereskedelmi kivitel. Korábbi legfontosabb gazdasági partnerünk, Németország 1947-ben csak a 25. helyen szerepelt a hazánkkal kereskedelmi forgalmat bonyolító országok listáján. Érdekes azonban, hogy két évvel később a négy zónára vonatkozó együttes kivitel szempontjából már a harmadik helyen állt, a Szovjetunió és Csehszlovákia után

közvetlenül.[184] Sőt, dacára a lezáruló vasfüggönynek, az elkövetkező években sem csökkent jelentősen az áruforgalom Nyugat-Németország és Magyarország között. Ebben az árucsere-forgalomban központi szerepet játszott a frankfurti magyar kereskedelmi kirendeltség, amely – a két ország közötti diplomáciai kapcsolat hiányában – politikai szinten is képviselte hazánkat Németország nyugati tartományaiban.

A frankfurti kirendeltség felállítására már 1947-ben javaslatot tett a Külügyminisztérium,[185] de a nemzetközi politikai feszültségek miatt csak 1949-ben érkezett ki az első kirendeltségvezető, Bródy István személyében, ő közvetített a két fél üzleti tárgyalásain.[186] Az angolszászok által megszállt nyugatnémet területek és Magyarország között 1947-től folyamatosak voltak a kereskedelmi megállapodások. Ezek keretében számlát nyitottak a Magyar Nemzeti Banknál az árucsere pénzforgalmának bonyolítására, és hasonlóképpen létrehoztak egy számlát egy német banknál is.[187] Az éves megállapodásoktól függött a számlák kölcsönös elszámolási kerete, amelyet már a második évben, 1948-ban, a tízszeresére, százezerről egymillió dollárra növeltek, majd évről évre jelentősen emelkedett ez az összeg.

184 Gábor 2013, 238.

185 Lázár 2005.

186 Gábor 2013, 240.

187 Uo. 243.

Gábor Péter kutatásai azt mutatják, hogy 1949-ig a két ország – ekkor már a francia megszállás alatt lévő területek is csatlakoztak a megállapodásokhoz – közötti egyenleg Magyarország oldalán mutatott pozitívumot. 1950-re ez a tendencia megfordult, innentől kezdve magyar oldalról az elszámolás folyamatosan deficites volt,[188] 1952-ben már 5-6 millió dollárral tartozott a magyar fél a nyugatnémet partnernek, holott csak hárommillió dollár deficit volt engedélyezve. A német kereskedelmi adminisztráció magyar ügyekért felelős titkára, Herbert Schellpeper komoly gesztust gyakorolt a magyar partner felé azzal, hogy a számláról nem emelte le szabad dollárban a magyar kötelezettséget, de nyilván hosszútávon nem lehetett erre a nagyvonalúságra számítani.[189] Magyarország elsősorban agrártermékeket kínált, míg cserébe nehézipari árucikkeket, nyersanyagokat kívánt beszerezni Németországból. Az árucsereforgalmat jelentősen nehezítette a hidegháború kibontakozása, hiszen a keleti államokra sokkal szigorúbb kereskedelmi kvóták vonatkoztak, mint a szabad világ országaira. Az évente előirányzott mennyiségek egyes termékek forgalmazására behatárolták a lehetőségeket, ráadásul amerikai nyomásra egyre szigorúbban vették az embargós rendelkezéseket is. Ennek következtében kemény tárgyalásokat kellett a magyar külkereskedelmi képviseletnek

188 Uo. 271.

189 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/1. 371. Jelentés, 1952. május 6.

folytatnia a német miniszteriális szervekkel a keretszámok emeléséért, az embargós nyersanyagok és termékek beszerzéséért – nem eredménytelenül.

Mint említettem, 1949-ben érkezett a frankfurti kereskedelmi képviseletre az első állandó kiküldött Bródy István személyében. Az államvédelem szerint ő volt az, aki kiépítette a szoros képviseleti kapcsolatot Bickenbach cégével. Ebben segítségére volt egy begbízható egykori náci elvtárs, Hans Englert kereskedelmi ügynök, aki kifogástalanul beszélt magyarul, hiszen korábban 12 évet töltött Budapesten a harmadik birodalom kereskedelmi attaséjaként.[190] Englert kereskedelmi tanácsost a Petúr László[191] szerkesztette *Képes Figyelő* elsők között nevezte háborús bűnösnek 1945-ben.[192] Az újság így fogalmaz: „Főképpen a mezőgazdasági kivitelt szorgalmazta, mellékesen pedig a budapesti németek nemzeti szocialista életszemléletének irányítója volt." A cikk írója szerint Englertnek szerepe volt abban is, hogy az

190 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 16–17. Jelentés, 1951. május 30.

191 Petúr László (1904–1973) író, újságíró. Első írásai a Nyugat című folyóiratban jelentek meg, de publikált a Magyar Hírlapban, a Pesti Naplóban, az Esti Kurírban is. 1945 után közreműködött a Szabad Nép elindításában, a rendőrségi sajtóiroda megszervezésében. A Képes Figyelőbe 1945 és 1949 között publikált. 1951-től 1964-ig az Élet és Tudomány szerkesztőségi bizottságának tagja volt. Tanított az Újságíró Akadémián, több verseskötete is megjelent.

192 (h. e.): Itt a magyarországi német háborús főbűnösök első listája. Képes Figyelő, 1945/2.

ország olajkészlete igény esetén bármikor a németek rendelkezésére álljon, függetlenül a magyar ipar szükségleteitől. Englert tehát a náci birodalom egyik kulcsfigurája volt Budapesten, Bródynak mégsem volt erkölcsi kifogása az együttműködés ellen, sőt nála sötétebb alakokkal is hajlandó volt tárgyalni, pedig családját közvetlenül is érintette a népirtás szörnyűsége: felesége szüleit 1944-ben Miskolcról deportálták, és soha nem tértek vissza.

Bródy István az író, Bródy Sándor harmadik fia volt,[193] 1894-ben született és újságíróként dolgozott. Cikkeiből kiderül, hogy már frankfurti kihelyezése előtt is részt vett a német–magyar kereskedelmi tárgyalásokon, ugyanis 1947

193 Bródy Sándornak öt fia volt. Hunyady Sándor (1890–1942), a házasságon kívül született törvénytelen fiú, szintén író lett. András (1892–1964) újságíró, különböző lapok külföldi tudósítójaként dolgozott, apja műveit ő rendezte sajtó alá. István (1894–1981) újságíró, az ötvenes évek elején elhagyta Magyarországot, végül Miamiban telepedett le. Illés (1899–1953) a családi legendárium szerint kivételes képzőművészeti kvalitásokkal volt megáldva, de az utókor nem ismer fennmaradt alkotást tőle. A húszas évek végén Amerikába vándorolt, két gasztronómiai könyve jelent meg, majd könyvet írt Edward angol király és Hitler kapcsolatáról, Gone with the Windsors címmel. Nem sokkal a könyv megjelenése után halt meg váratlanul San Franciscóban. A legfiatalabb fiút Jánosnak hívták, ő üzleti pályára lépett, a háború után Budapesten a gabonatőzsde vezetője, később az Ügető Egylet elnöke lett. Egy üzleti ügyben New Yorkba látogatott, ahonnan nem tért vissza, kint maradt már ott élő fiával, aki Vas Zoltán támogatásával 15 éves korától az USÁ-ban tanult. Bródy János fia, Alexander Brody később a világ egyik legnagyobb reklámcégének elnöke lett.

tavaszán látogatást tett a nyugatnémet megszállási övezetekben. Útiélményéről egy cikksorozatban számolt be a *Haladás*[194] című hetilap hasábjain. Bródy kötődése a baloldali eszmékhez már a kommün idején megmutatkozott, egykori osztálytársa, az újságíró Illés Béla[195] így emlékezett vissza 1945-ös találkozásukra: „Igaz, az iskolából ki kellett lépnie, hogy ki ne csapják, de azért mégis találkoztunk. 1919. augusztus 2-án vagy 3-án, a Tanácsköztársaság bukása után. Én nagyon el voltam keseredve. Bródy, a kiszolgált vöröskatona, a Nyugati pályaudvar előtt szólított meg. Tele volt optimizmussal. »Egy pár hétre, vagy egy pár hónapra

194 A Haladás című hetilap a szélsőbaloldali és antifasiszta Magyar Radikális Párt sajtóorgánumaként 1945 és 1949 között jelent meg. Főszerkesztője Zsolt Béla volt.

195 Illés (Lipner) Béla (1895–1974) kommunista író, újságíró. Első írásait a Nyugat közölte. Az első világháború alatt besorozták, a frontról kommunista eszmékkel megfertőzve érkezett vissza. A kommün alatt a Vörös Hadsereg politikai tisztje volt. A Tanácsköztársaság után emigrált, Bécsben és Kárpátalján tevékenykedett, de miután Csehszlovákiából és Ausztriából is kiutasították, a Szovjetunióban telepedett le. A Szovjet Írók Szövetségében dolgozott. A háború alatt a Vörös Hadsereg őrnagyaként vett részt Budapest ostromában, állítólag szerepe volt abban, hogy a szovjet katonáknak a szabad rablás mellett engedélyezték a magyar nők meggyalázását is. 1956 előtt az Irodalmi Újság főszerkesztője, majd az Élet és Irodalom szerkesztőbizottságának tagja volt. Írói hagyatékának hírhedt alakja Guszev kapitány, akiről azt állította, hogy az 1849-es orosz katonai intervenció során kiállt a magyar szabadságharcosok mellett. Történelemhamisítását sokáig a történelemkönyvek is átvették, ezzel kívánták bizonyítani a szovjet–magyar barátság történelmi gyökereit.

megbuktunk, aztán ismét mi jövünk uralomra. Végleg. Akkor majd felkereslek.« Több mint 25 esztendeig nem láttam Bródy Istvánt. 1945. februárban vagy márciusban felkeresett. »Ahogy ígértem, felkerestelek. És azt remélem, nem kell mondanom, hogy nagyon-nagyon éhes vagyok.«"[196] Illés Béla hajlamos volt arra, hogy anekdotikus elemekkel színesítse a valóságot, így korántsem biztos, hogy a találkozás pontosan így zajlott. Annál is inkább, mert Bródy István szerepe a kommünben ennél árnyaltabb volt. A Vörös Hadsereg tisztjeként harcolt, de állítólag konfliktusba került néhány vezető tisztségviselővel, így a forradalmi törvényszék halálra ítélte.[197] Megszökött és Horthy oldalára állt, valószínűleg ennek köszönhette, hogy az új hatalom a kegyeibe fogadta.

Nem tudjuk, Bródy István mikor és miképpen került kapcsolatba a kommunista titkosszolgálattal, de németországi kiküldetése arra utal, hogy ekkor már együttműködött velük. 1947-ben a nyugati megszállási övezetbe utazott, ahol a Gazdasági Főtanács megbízásából kereskedelmi tárgyalásokat folytatott számos gazdaságpolitikussal. Bródy minden bizonnyal azzal a megbízatással indult Bizónia gazdasági vezetéséhez, hogy rábírja őket egy keres-

196 Illés Béla: Uzsonna Bródyéknál. Magyar Nemzet, 1965. február 28. 12.

197 ÁBTL 3.2.5. O-8-106/3. 20. Bródy István jellemzése, dátum nélkül.

kedelmi szerződés megkötésére. Ehhez magyar élelmiszeripari és mezőgazdasági termékekből bemutató készletet is vitt magával: „Az én útipoggyászom ezalkalommal nagyon meglepő volt: az ingek és ruhák mellett nem az újságíró ceruzája, jegyzetkönyve és fényképező masinája feküdt, hanem szárított főzelék kis celofáncsomagokban, vegyesíznek nevezett lekvár, borsó- és babminták és fosztott libapehely papírzacskókban: egy utazó mintakollekciója."[198]

1947-ben a határokon szigorú ellenőrzés volt, utazni csak engedéllyel lehetett, különösen a szövetségesek által megszállt nyugatnémet területekre. Bródy mégis kedélyes, propaganda-ízű beszámolóban emlékezik meg a határátlépésről: „a vámtiszt belenézett az autóba, megkérdezte (és elhitte), hogy mennyi pénz van nálunk és a végén elkérte az útlevelemet. »Bródy« – mondta és rám nézett. »Most ment át haza, Budapest felé egy másik Bródy, az Amerikából jött, szintén autón. Nem rokonok?« »A testvéröcsém« – mondtam és elkezdtem hangosan nevetni. [...] Íme, így néz ki a valóságban a vasfüggöny: ugyanazon a napon egy családnak két fia lépi át ide-oda a határt, két egy nevet viselő testvér, akik közül egyik sem tagja semmilyen politikai pártnak, nem tartozik semmiféle erős érdekszövetkezethez és még csak gazdagnak sem nevezhető, mert egyik napról a másikra él, erején felül, fütyülve a holnapra. Két független ember, két kis nyugtalan motor, akiket

198 Bródy István: Se vaj – se ágyú. Haladás, 1947. május 22. 5.

semmi más nem hajt át a határokon, mint az aktivitás, a cselekvés és megismerés vágya. Vasfüggöny: mese felnőtt és hiszékeny gyerekeknek..."[199] Az említett fivér minden bizonnyal Illés lehetett, aki még a húszas évek végén emigrált az Egyesült Államokba. Ebben a formában nem tűnik életszerűnek az ő utazása sem, de nincs információnk arról, hogy kinek az engedélyével/megbízásával tudott ilyen könnyedén átlépni a határon.

Bródy Istvánról viszont tudjuk, hogy a Gazdasági Főtanács nevében indult Németország felé. A magyar gazdaság legfőbb irányító szervét 1945 decemberében hozták létre, háromfős testület állt az élén, amelynek tagjai a miniszterelnök, az iparügyi miniszter és a közlekedésügyi miniszter voltak. A főtanács operatív, vagyis a tényleges munkát végző része a titkárság volt, élén Vas Zoltán[200] kommunista

199 Uo.

200 Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983) a budapesti kommün idején csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, a Vörös Hadsereg katonája lett. A két világháború között hosszú időt töltött börtönben, először 1921-ben tartóztatták le, de a következő évben egy fogolycserének köszönhetően a Szovjetunióba került. A Komintern ügynökeként tért vissza 1925-ben, de nem sokkal később újra bebörtönözték, 1940-ben – Rákosi Mátyással együtt – szabadult és került vissza a Szovjetunióba. A Vörös Hadsereg katonájaként lépte át újból Magyarország határát 1944-ben. A háború után a Gazdasági Főtanács titkára, majd az Országos Tervhivatal elnöke lett. 1953-ban megfosztották tisztségeitől, a készülő cionista per egyik kiszemelt áldozata volt, de Sztálin halála megmentette őt

politikussal. A Gazdasági Főtanács korai időszakáról Oblath úgy nyilatkozott, hogy „a külkereskedelmet is igen erősen kézben tartotta."[201] Vas Zoltán tehát megbízást adott Bródy István újságírónak, hogy keresse meg Németország nyugati megszállási övezetében azokat a gazdaságpolitikusokat, akik hajlandók Magyarországgal felvenni az üzleti kapcsolatokat. Bródy Karl Werkmeisterrel és – a magyar ügyek referenseként korábban már említett – Herbert Schellpeperrel tárgyalt.[202] Mindketten náci tisztségviselők voltak, Werkmeister 1936 és 1944 között Budapesten szolgált diplomataként. A német megszállás után Veesenmayer helyettese volt, ő készítette elő a zsidó deportálások lebonyolítását, és szerepe volt az 1944. októberi nyilas puccs kivitelezésében is. Werkmeister elkerülte a felelősségre vonást a háború után, a német gazdaságirányítás kulcsembere lett, ő volt a vezetője annak az intézménynek, amely a Marshall-segély elosztását, felhasználását irányította. 1954-ben megkapta az egyik legmagasabb állami kitüntetést, és 1961-ben stockholmi nagykövetté nevezték ki. Ami Schellpeper múltját illeti, szintén a hitleri időszak fontos embere

saját elvtársaitól. A Nagy Imre kormányban a Minisztertanács titkárságának vezetője volt, majd Nagy bukása után Vas Zoltán is háttérbe szorult. A forradalom alatt közellátási kormánybiztos volt, Nagy Imréékkel együtt menekült a jugoszláv nagykövetségre, de 1968-ban kegyelemben részesítették.

201 Oblath 1985, 6.

202 Bródy István: Se vaj – se ágyú, Haladás, 1947. június 19. 9.

volt, a náci Németország képviselőjeként ő is kapcsolatot tartott Magyarországgal. A háború alatt hosszabb időt töltött hazánkban, „ő irányította a mezőgazdasági termények Németországba való kiszállítását."[203] 1945 után néhány hónapig internáló táborban raboskodott, de egy Griffin nevű angol tiszt szabadlábra helyezte – vélhetően valamelyik szövetséges hírszerző szolgálat hozzá is fűzhetett együttműködésre vonatkozó reményeket, így hamar visszakerült arra a területre, amelyen korábban dolgozott.[204]

Bródy cikksorozata rendkívül fontos dokumentum, hiszen minden bizonnyal az első németekkel folytatott gazdasági tárgyalás történetét rögzíti, valamint a nyitányát egy évtizedekig tartó üzleti kapcsolatnak, amely meghatározta a szocialista Magyarország külkereskedelmi lehetőségeit.

Tehát 1947 tavaszán a kommunista párt követet küldött a néhány évvel korábban még hazánkban állomásozó náci tisztekhez, akik személyükben is felelősek voltak a magyar zsidóság deportálásáért, az ország gazdasági kifosztásáért. A megbízott egy nagymúltú zsidó család leszármazottja volt, aki számos rokonát veszítette el a vészkorszak szörnyűségei során. Bródy István is érzi, kérdéseket vethet fel az olvasókban, hogy miképpen magyarázható az antifasiszta és a holokauszttal kiemelkedően sokat foglalkozó lap

203 ÁBTL 3.2.4. K-472. 45. Tanulmányozási terv, 1952. április 21.

204 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/1. 87. Junger jelentése a miniszteriális vonalról, dátum nélkül.

zsurnalisztájának kereskedelmi tárgyalása Németország „imperialisták" által megszállt övezetében olyan személyekkel, akik kivétel nélkül a Harmadik Birodalom kiszolgálói voltak. Bródy válasza opportunista magyarázatot ad a jelenségre, és talán érthetőbbé teszi számunkra is a felvázolt kollaboráció „morális" hátterét: „A kérdésre az a felelet, hogy az élet törvénye nem ismer más szempontot, mint a materiálist, a természetest. Aki ennek a törvénynek nem engedelmeskedik, legyen az egy ember, vagy egy egész nemzet, belehal a hősiességbe, az érzelmekbe, a büszkeségbe, a bújába, a gyűlölségébe, vagy a szeretetébe."[205]

RÉS A „BÉKE FRONTJÁN": FRANKFURT AM MAIN

Bródy 1947-es kiküldetését hamarosan egy delegáció követte Németországba, és megkezdődtek a hivatalos tárgyalások, amelyek során a két fél között éves kereskedelmi megállapodások születtek. Bródy Istvánnak azonban továbbra is kulcsszerepet szántak, 1949-ben Frankfurtba került, a kereskedelmi kirendeltség vezetését bízták rá. Hamarosan azzal gyanúsította meg az államvédelem, hogy kapcsolatban állt az amerikai titkosszolgálattal. Ez az előzmények olvasatában nem elképzelhetetlen, hiszen láthattuk, hogy a magyar kereskedők német üzleti partnereit az Egyesült Államok hírszerzése is támogatta. Rajtuk keresztül könnyen elérhettek a magyarokig, ráadásul a CIA archívumában is számos olyan jelentés található, amelyből kiderül, hogy a frankfurti magyar kereskedelmi kirendeltség munkatársait potenciális informátorként kezelték, tehát igyekeztek megkörnyékezni őket.

Érdekes adalék az államvédelem által archivált jelentések között egy Andreas Bródyra vonatkozó irat, amelynek információit a nyugatnémet Alkotmányvédelmi Hivataltól sikerült beszerezniük. (Arra sajnos semmiféle utalást nem találtam, miképpen fértek hozzá ezekhez az információkhoz.) A német elhárítás szerint Andreas Bródy egy gazdasági hírszerző szolgálatot irányított a szovjetek megbízásából Frankfurti székhellyel, legfontosabb üzleti partnerei Bickenbach és üzlettársa, Englert voltak. A jelentés szerint a magyarországi illetőségű Bródy 1944-ig gabonakereskedelemmel foglalkozott, majd a háború után Moszkvába került, ahol állítólag tanfolyamokon vett részt. 1946-ban tért vissza Magyarországra, ekkor Németország nyugati övezetébe küldték, itt a szovjet titkosszolgálat helyi rezidenseként tevékenykedett, minden Magyarországról Németország nyugati tartományaiba utazó személynek jelentkeznie kellett nála. A német elhárítás szerint Andreas Bródy irodájának dolgozott fia, Bródy István.[206]

205 Bródy István: Se vaj – se ágyú. Haladás, 1947. június 19. 9.

206 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/3. 974–976. Jelentés Andreas Bródyról, 1951. szeptember.

Tudjuk, hogy Bródy István édesapja Bródy Sándor volt, de létezett egy András nevű bátyja. Bródy András újságíróként ismert, az Életrajzi lexikon szerint több lap külföldi tudósítójaként is dolgozott, és a harmincas években az Ufa Magazin felelős szerkesztője volt, de ennél többet nem igazán lehet kideríteni róla. A negyvenes évek közepéről még fellelhető a tollából néhány írás a magyar lapokban, de meglehetősen kevés általa jegyzett cikket találhatunk. Vajon Andreas Brody azonos lenne Bródy Andrással? A jelenleg rendelkezésre álló információk alapján ez tűnik a legkézenfekvőbb interpretációnak. A nyugatnémet jelentés magyarnyelvű fordítását nem véletlenül fűzték le egy olyan dossziéba, amely a frankfurti kirendeltség munkájának anyagait tartalmazza, a magyar hírszerzés számára fontos lehetett, hogy az ellenséges elhárítás mit tudhat a Bródy testvérekről. E jelentés alapján azt feltételezhetjük, hogy a két Bródy fivér kapcsolatban állt a szovjetekkel, ezáltal érthető lenne, miért a középszerű újságírót, Bródy Istvánt bízták meg 1947-ben egy stratégiai fontosságú kapcsolat megteremtésével – azt a lehetőséget, hogy minden előzmény nélkül esett volna rá a választás, mellőzhetjük. A moszkovita Vas Zoltán küldte Bródy Istvánt a nyugatnémet övezetbe tárgyalni, és ő volt a kapcsolattartója Bródy Jánosnak is, aki a testvérek közül egyedüliként foglalkozott gabonakereskedelemmel.

Vas Zoltán a Komintern egyik vezetője volt a két világháború között, elképzelhető, hogy a Bródy fivérek iránti bi-

zalma még az illegális mozgalmi időkből származott. István kezdő újságíróként Berlinben, a nyugati kommunista hálózatok korabeli központjában dolgozott, „ahol akkor nagy magyar kolónia élt."[207] Nem ismerjük Bródy István berlini kapcsolatrendszerét, de tudjuk, hogy a kommün bukása után sok magyarországi kommunista kapott feladatot a Kominterntől a német fővárosban, a Tanácsköztársaságban kompromittálódott vörösök egy része oda menekült. András és István életútjában közös pont, hogy a harmincas években a német tulajdonban lévő Ufa filmstúdiónak dolgoztak, egy visszaemlékezés szerint István az Ufa budapesti igazgatójaként tért vissza Berlinből.[208] (Érdekes adalék, hogy a harmincas évektől az Ufa egyre inkább a náci propaganda szócsöve lett.) A Komintern elsődleges célpontja a művészetek, a kultúra világa volt, igyekezett a baloldali eszmékkel szimpatizáló társutas értelmiséget mindinkább behálózni.[209] A bohém életet élő Illés a harmincas évektől kezdve járta a nyugati világot, végül Amerikában kötött ki, de 1947-ben bátyja szerint őt is gond nélkül engedték át a határon. Milyen úti passzusa lehetett vajon? Elképzelhető, hogy Bródy Sándor fiai a kommün bukását követő években a Kominternen, vagy valamilyen más nemzetközi hálóza-

207 Márer György: Az utolsó mohikán. Amerikai Magyar Népszava, 1981. október 9. 10.

208 Uo.

209 Erről lásd: Koch 2014.

ton keresztül kötődtek a szovjet titkosszolgálatokhoz? Ez magyarázatot adna a Bródy család szerepére 1945 után, és arra is, miért olyan nehéz információkat találni róluk annak ellenére, hogy Bródy István frankfurti megbízatása feltételezné a magyar hírszerzéssel való folyamatos kapcsolattartást. Források hiányában mindez csak egy a lehetséges magyarázatok közül, közvetlen bizonyítékok nélkül nem állíthatjuk, hogy valóban így is történt.

Bródy Istvánt 1950-ben Kubába küldték, ottani tevékenységéről jelenleg mindössze annyit tudunk, hogy sikertelenül próbált magyar termékeket exportálni, a szigetország vállalatai ekkor még nem szívesen kötöttek üzleteket a szatellit államok kereskedőivel, kivéve a havannai Jose Schachtert.[210] 1951-ben Bródy István „disszidált", de erről szinte semmi információ nem került elő, csak annyit lehet tudni, hogy még előtte, kubai áthelyezésekor magával vitte a frankfurti kirendeltségen lévő dokumentációt. Vajon előre eltervezte, hogy átáll a másik oldalra, azért vitte magával a kirendeltség titkos iratait? Vagy szökése csak megrendezett volt, és a nagyobb hitelesség érdekében voltak nála a különböző megállapodások papírjai, hogy legyen mivel csalit dobni az ellenséges titkosszolgálatnak? Bármelyik lehetőség elképzelhető.

210 CIA, FOIA, Current Intelligence Digest, 1952. március 18. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP-79T01146A000800230001-5.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

Bródy István további életútjáról egy, a halála után megjelent újságcikkből értesülhetünk.[211] Eszerint először Párizsban élt, majd Kubában talált megélhetést egy nagyvállalatnál, ahol az volt a feladata, hogy „a világ jelentősebb lapjaiból időről-időre gazdasági vonatkozású hírszemlét állított össze." Castro hatalomra jutása után Brazíliában telepedett le. Az elkövetkező években az ottani magyar emigráció aktív tagjaként élt: a Magyarországról elszármazott vállalkozó, Deutsch Géza cégénél kapott munkát.[212] Deutsch a háború utáni években maga is Vas Zoltán köreihez tartozott, a már említett, csempészésre szakosodott kommunista vállalat, a West Orient alkalmazottja volt, majd a Gabonakereskedelmi Vállalat igazgatója lett.[213] 1948-ban hagyta el Magyarországot és kezdett új életet Dél-Amerikában, megalapítva saját vállalkozását, a Degeza nevű kereskedelmi céget. A Degeza munkalehetőséget adott több hazánkból emigrált személynek is, de jellemző, hogy kimondottan Vas Zoltán egykori munkatársai (például Kelemen Péter, Vas titkára) tartoztak Deutsch legközelebbi kapcsolatai közé – legalábbis az állambiztonság információi szerint. 1963-ban üzleti tárgyalásokat folytatott több bu-

211 Márer György: Az utolsó mohikán. Amerikai Magyar Népszava, 1981. október 9. 10.

212 ÁBTL 3.2.5. O-8-106/3. 265. Deutsch Géza jellemzése, dátum nélkül.

213 Uo.

dapesti külkereskedelmi vállalatnál; beutazását támogatta a svájci hálózatból már ismert Gál Endre is.[214]

Bródy István néhány éves brazil kitérője után az Egyesült Államokban lelt otthonra; Miami Beachen élt, az öböl partján egy hatalmas bérpalotában. „Megfigyelésünk szerint Bródy Pistáék jómódban éltek. Fizetését továbbra is kapta az egykori kubai vállalattól"[215] – olvashatjuk nekrológjában. Bródy István földi maradványait édesapja sírjába helyezték végső nyugalomra a Rákoskeresztúri köztemetőben 1981-ben.

A frankfurti kereskedelmi kirendeltség élén Junger Károly lett Bródy utódja 1950-ben. Az eltűnt iratok miatt majdnem bajba került, mert az átadás-átvétel idején vakon aláírta a leltári jegyzéket anélkül, hogy ellenőrizte volna a felsorolt dokumentumok meglétét, de a számonkéréstől eltekintettek, elhitték, hogy az anyagokat Bródy vitte magával[216] – vagy éppen pontosan tudtak mindenről, mert Bródyt konspiráltan léptették le. Junger az államvédelem ügynökeként került Frankfurtba, az ő fennmaradt jelentéseiből értesülhetünk a magyar–nyugatnémet kereskedelmi kapcsolatok kezdeteiről.

Junger Károly egy zalaegerszegi rabbi fiaként látta meg a napvilágot, érettségi után egyéves kereskedelmi akadémián szerzett diplomát, amelynek birtokában, 1937-ben, az Egyesült Izzónál kezdett dolgozni.[217] A háború alatt munkaszolgálatot teljesített, 1945-ben átszökött a közelgő Vörös Hadsereghez, majd a harcok befejeztével visszatért munkahelyére. Anyagbeszerzőként dolgozott és – az állambiztonság adatai szerint – az infláció idején feketekereskedelemmel hatalmas vagyonra tett szert.[218] 1948-tól Frankfurtba helyezéséig a Nehézipari Központ alkalmazottja volt. Jungert „Gábor Áron" fedőnéven szervezte be az ÁVH frankfurti kihelyezése előtt, de az adatlapján feltűnik a „Bodnár Ferenc" fedőnév is.[219] Ez azért lehet érdekes, mert az Andreas Bródyról szóló jelentésben, amelyet a német elhárítás állított össze, szerepel, hogy Bródy hálózatában egy Bodnár nevű személy is dolgozott.

Junger tehát 1950-ben átvette a Kubába távozó Bródy István posztját. Az amerikai titkosszolgálat felfigyelt az agilis magyarországi külkereskedőre, aki kijárta, hogy a nácik egykori üzletfelének, Bickenbachnak a vállalkozása szinte monopóliumként sajátítsa ki a nyugatnémet–magyar árucsereforgalmat. De nem pusztán a Bickenbach céggel kiépített kereskedelmi ügynökség köthető Junger nevéhez, hanem a nyugatnémet kormányzati körökben, a kereskedelmi igazgatásban és különböző állami hivata-

214 Uo.

215 Márer i. m.

216 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 35. Összefoglaló jelentés, 1953. január 21.

217 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 9. Összefoglaló jelentés, 1951. június 5.

218 Uo. 10.

219 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 6. Beszervezési adatlap, dátum nélkül.

lokban is kialakította saját hálózatát. Megvesztegetésekkel a legmagasabb vezetők között is voltak emberei,[220] ennek köszönhetően jelentős sikereket értek el a magyar külkereskedelmi delegációk az éves szerződések tárgyalásakor, illetve a kvóták meghatározásánál. A CIA megfigyelés alatt tartotta a frankfurti kirendeltséget, külön titkosszolgálati akciót vezettek HENNE[221] fedőnév alatt, amelyben a Gehlen-szervezet tagját, Helmut Triskát használták fel arra, hogy Junger közelébe férkőzve információkat szerezzenek a vasfüggöny túloldaláról.[222] Jungert nemcsak Triskán keresztül próbálták megkörnyékezni, hanem az amerikai katonai elhárítás – a CIA által használt fedőnéven: az ODOPAL[223] – is foglalkozott az államvédelmis ügynökkel, sőt

220 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 33. 1951. június 11.

221 HENNE volt a fedőneve a Gehlen-szervezet által a frankfurti magyar kereskedelmi kirendeltség ellen indított akciónak. A Gehlen-szervezet ZIPPER fedőnéven szerepelt. Research Aid: Cryptonyms and Terms in Declassified CIA Files Nazi War Crimes and Japanese Imperial Government Records Disclosure Acts https://www.archives.gov/files/iwg/declassified-records/rg-263-cia-records/second-release-lexicon.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

222 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1953. december 14. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0055.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

223 ODOPAL: US Army Counterintelligence Corps.Research Aid, https://www.archives.gov/files/iwg/declassified-records/rg-263-cia-records/second-release-lexicon.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

maga KUBARK, vagyis a CIA is igyekezett egy disszidens segítségével kapcsolatba lépni vele.[224] A kiemelt érdeklődés annak volt betudható, hogy Junger rendkívüli tehetséggel használta kapcsolatait, és már ekkor feltűnt a nyugati titkosszolgálatoknak, hogy a budapesti külkereskedelem rést üt a vasfüggönyön. Az előző fejezetben ismertetett cégalapítások háttere természetesen arra utal, hogy az amerikai titkosszolgálat nem pusztán passzív megfigyelője, hanem aktív kezdeményezője is volt ennek a gazdasági kapcsolatrendszernek. Egyértelmű, hogy tudatosan biztosították a kiskapu fenntartásához szükséges feltételeket, hírszerzési szempontból ki is akarták használni ennek a hálózatnak az előnyeit. Az amerikaiak tisztában voltak vele, hogy Junger az ÁVH ügynöke, és ez lehetőséget adott arra, hogy behatoljanak az ellenséges „frontvonalak" mögé. Jól informáltságukra jellemző, hogy tudták, Jungernek is Bauer Miklós a tartótisztje, így 1953-ban, amikor az ÁVH hírhedt vezetőit letartóztatták, számítottak arra, hogy Jungert is hazarendelik, aki viszont félve a felelősségre vonástól, esetleg megtagadja a hazatérést, és menedékjogot kér.[225] A CIA tehát már 1953-ban készült arra, hogy Junger átáll hozzájuk, de erre még néhány évet várniuk kellett.

224 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1953. december 14. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0055.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

225 Uo.

Jungert nemsokára valóban hazahívták, de nem azért, hogy letartóztassák, hanem, hogy kimenekítsék az amerikai titkosszolgálat markából. Az államvédelem tudta, hogy Junger az ellenséges szolgálatok célszemélye, felmerült részükről az a lehetőség is, hogy esetleg kollaborál az amerikaiakkal, de végül ezt elvetették. Junger embargós beszerzéseket is végzett, és 1952-ben az egyik illegális szállítás során, amikor egy német iparvállalattól vásárolt gépeket – sajnos sem az amerikai, sem a magyar források nem adják meg pontosan, milyen gépekről volt szó –, az árut feltartóztatták a svájci–német határon. Junger tízezer nyugatnémet márkával vesztegette meg az ellenőrzést végző hivatalnokokat, hogy továbbengedjék a szállítmányt.[226] A berendezések megérkeztek a blokkba, azonban a COCOM-lista[227] betartatásáért felelős amerikai hatóság vizsgálatot kezdett és a nyomozás szálai Jungerhez vezettek. Az Egyesült Államok titkosszolgálata nyomást gyakorolt a nyugatnémet rendőrségre, hogy tartóztassák le a magyar külkereskedelmi attasét, így az ÁVH jobbnak látta őt azonnal hazahívni.[228]

226 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1953. július 31. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0012.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

227 A COCOM-lista a keleti blokk országait sújtó kereskedelmi embargó alá eső műszaki termékek listája volt, amelyet egy 1947-es nemzetközi szerződés által felállított bizottság, a Coordinating Committee for Multilateral Export Controls állított össze. A témáról lásd: Førland 2009; Libbey 2010.

228 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 54. Jelentés, 1957. április 16.

Junger átmenetileg itthon kapott feladatokat, a Külkereskedelmi Minisztérium export-import főosztályának vezetője lett,[229] majd a Technoimpexnek[230] dolgozott. 1955/56 telén fél évre Dél-Amerikába küldték, ahol partnercégek felkutatása volt a feladata. Magyarország és a kapitalista világ fejlődő országainak a gazdasági együttműködése rendkívül kecsegtetőnek ígérkezett, Junger pedig gyakorlattal rendelkezett kereskedelmi hálózatok kiépítésében. Minden bizonnyal kiváló munkát végzett: a brazil kakaót és kávét nagy nyereséggel adta tovább Magyarország a nyugat-európai piacokon – de erről később részletesen is lesz még szó.

1956 októberében Junger ismét Argentínában volt üzleti úton. Hazafelé – november elején – kapta az új kormánytól azt az utasítást, hogy álljon meg Bécsben és tárgyaljon a Vöröskereszt ottani szervezetével. November végéig tartózkodott a bécsi magyar nagykövetségen, amikor – kérésére – családja kiérkezett hozzá. Junger ekkor bejelentette, hogy nem szándékozik visszatérni Magyarországra, hozzátartozóival az emigráció mellett döntött.[231] Hamarosan a nyugatnémet Thyssen konszern alkalmazásába került, az esseni

229 1952. november 7-én Junger Károly vállalati kirendeltségi vezetőként a Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokozata kitüntetését kapta. Magyar Közlöny 1952/78. 1952. november 7. 668.

230 A Technoimpex gépipari termékek forgalmazásával foglalkozott.

231 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 51. Jelentés, 1957. február 16.

kohó kereskedelmi igazgatója lett, és első útja Argentínába vezetett, ahol korábban a magyar cégek képviseletében építette ki kapcsolatait.[232] Jungert jól ismerte a nyugati üzleti világ – és a nyugati titkosszolgálatok is – tudhatta, hogy emigrálása esetén számíthat ismeretségi körére, nem véletlen, hogy magas beosztásba került az egyik legjelentősebb nyugatnémet cégnél. Korábbi ismerősei, akikkel frankfurti kiküldetése során állt üzleti kapcsolatban, gyanakodva szemlélték gyors nyugati karrierjét, Todenhöfer 1957 tavaszán például szemére vetette Nyerges Jánosnak, hogy Jungert a magyar hatóságok léptették le azzal a szándékkal, hogy az őt alkalmazó vállalatnál a magyar érdekek érvényesítéséért dolgozzon.[233] Erre az állambiztonsági anyagok között semmiféle megerősítést nem találunk, a Belügyminisztérium Junger tervezett szökéséről aligha tudott.

A SIKER TITKA

A magyar külkereskedelem folyamatos árkiegyenlítésre szorult, ami azt jelentette, hogy bizonyos termékek előállítási költsége meghaladta a késztermék világpiaci árát, vagyis nem lehetett azokat nyereséggel értékesíteni, ezért az állam támogatásban részesítette a gyártó vállalatot, hogy kompenzálja annak veszteségét. Az árkiegyenlítés

232 ÁBTL 3.2.1. Bt-489. 46. Jelentés, 1957. április 16.

233 ÁBTL 3.1.2. M-25447/1. 6. Jelentés, 1957. április 19.

rendszere már a két világháború között is bevett gyakorlat volt az export bizonyos területein, akkor a trianoni sokk utáni gazdaság talpra állítását szolgálta ez az intézkedés. Az első világégés után a megcsonkított ország évekig csak a grozniji olajmezőkről számíthatott nyersolajra, amiért cserébe gépipari termékeket exportált Oroszországnak, az előállítási ár azonban meghaladta azt az összeget, amennyiért az újdonsült kommunista birodalom elszámolta azokat.[234] Az olaj beszerzése stratégiai fontosságú volt, így árkiegyenlítéssel segítette a kormány a szállításokat. A második világháború után a valutaínség indokolta az árkompenzáció alkalmazását. A túl drágán és sokszor kifogásolható minőségben előállított termékek tőkés piacokon való értékesítése elengedhetetlen volt az ország keményvaluta készleteinek gyarapításához, ezért a termelő vállalatokat állandó támogatásban részesítették.[235] Germuska Pál kutatásai szerint az árkiegyenlítés összege 1954-ben volt a legmagasabb, ekkor a teljes költségvetés 21,7%-át tette ki.[236] A Németország felé irányuló, 1956 előtti export elsősorban agrártermékekre fókuszált, az ezekre fordított kompenzációk mértéke is meghökkentő volt. 1950 első háromnegyed évében a teljes exportérték 59%-át tette ki.[237]

234 Gábor 2013, 241.

235 Erről lásd bővebben: Germuska 2011.

236 Germuska 2011, 393.

237 Gábor 2013, 241.

Mindezen adatok alapján értelemszerűen adódik a következtetés, hogy a magyar külkereskedelem meghatározó része veszteséges volt, a tőkés piacokon való megjelenés erőltetését kizárólag a devizaszerzéssel lehet indokolni, amely a blokk országinak kötelezettsége volt. Ezt a megállapítást erősíti az a tény is, hogy a hetvenes évektől kezdve szinte minden évben negatívummal zárt a külkereskedelmi egyenleg, vagyis az ország eladósodása nagy mértékben a piacképtelen magyar áruk dömpingjének volt köszönhető. Magyarország adósságállománya kiemelkedően magas volt a nyolcvanas évek végére, mindez részben a rossz gazdaságpolitika, a külkereskedelmi deficit, a romló árucserearány, a veszteséges termelés miatt alakult ki. Mindezt súlyosbította Fekete János adósságpolitikája: a felvett hitelek 90%-a szabadpiaci kötvénykibocsátásból származott, így rendszerváltás után esély sem volt a kölcsön átütemezésére vagy moratóriumra vonatkozó megállapodásra.[238] Igaz, ennek megváltoztatására az Antall-kormány sem tett érdemi intézkedéseket.

A szocialista Magyarország gazdasági sikertelenségének hátterében azonban sokkal árnyaltabb összefüggések bújnak meg. A valóságban a magyar külkereskedők kivételes tehetséggel lovagolták meg a hidegháború nyújtotta szélsőséges körülményeket. Kialakítottak egy olyan szisztémát, amelynek leleplezése alapjaiban változtathatja meg

238 Oplatka 2014, 106.

a szocialista Magyarország gazdaságtörténetéről kialakított eddigi képünket, és rávilágít a hazai külkereskedelem egyedülálló szerepére, amelynek sikere nehezen vitatható – a következményei annál inkább. A jelenség gyökerei azon nyugatnémet személyekkel való együttműködésben rejlenek, akiket a könyv korábbi fejezeteiben már megismerhettünk.

Már említésre került, hogy Junger Károly frankfurti kiküldetése során kedvező feltételeket tudott kiharcolni Magyarország számára. Üzleti tárgyalásainak eredményességét kormányzati tisztségviselők is segítették, több kereskedelempolitikával foglalkozó személyt is korrumpált a magyarokra vonatkozó kereskedelmi kvóták kedvező irányba való befolyásolásához. Junger egyik fontos partnere Bruno Süssmilch, az Élelmezési Minisztérium Államközi Osztályának referense volt, aki, ahogy azt már e könyv több szereplője kapcsán megszokhattuk, ugyancsak szerepet vállalt Hitler pártjában, harcolt a háborúban és elvesztette fél lábát.[239] Süssmilch információkat adott Jungernek a német kereskedelempolitika irányairól, de a CIA feltételezése szerint ezt nem tudatosan tette.[240] Junger jelentéseiből azonban azt látjuk, hogy Süssmilch nem volt annyira

239 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1953. december 14. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0055.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

240 Uo.

naiv, mint azt az amerikaiak gondolták. Junger rendszeresen vendégül látta a minisztériumi alkalmazottat, alkalmanként ajándékokkal halmozta el, és Süssmilch – állambiztonsági fedőnevén: „Tejes" – adott esetben szívességeket is kért a magyar kereskedelmi attasétól.

Süssmilch 1951 folyamán azzal állt elő, hogy a magyarok segítsenek neki kilépni az állami alkalmazásból, mivel nem keres ahhoz eleget, hogy tisztesen megélhessen, és vegyék őt be a Bickenbach tulajdonában lévő cégbe kereskedelmi ügynöknek.[241] Bickenbachot régi harcostársának tekintette, még a náci időkből ismerték egymást. Érvelése szerint a magyar képviseletet ellátó cégnek az ő kapcsolatrendszere a minisztériumban komoly segítség lenne, hiszen orvosolni tudná a behozatali nehézségeket. A magyar érdekek szempontjából azonban nem lett volna előnyös, ha Süssmilch kikerül a minisztériumból, de megtagadni sem akarták a kérését, hiszen az együttműködését veszíthették volna el. Jungernek végül sikerült meggyőznie arról, hogy maradjon a hivatalban, de titkos társként bevették a Bickenbach nevével jegyzett cégbe, ahonnan havonta 6-700 DM jutalékot kapott, éppen annyit, amennyi a fizetése volt a minisztériumban.[242] A későbbiekben Süssmilch nem is volt hálátlan. Elintézte például, hogy Magyarország újra

241 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/1. 87. Junger jelentése a miniszteriális vonalról, dátum nélkül.

242 Uo.

szalámit exportálhatott Németországba, amelyre a háború óta nem volt lehetősége, mert a behozatali engedélyek kiadását megakadályozták a német szalámigyárak. A kiadott kvóta 200 ezer dollár értékben tette lehetővé a hústermék szállítását. Süssmilch segítségével a kereskedelmi szerződésben szereplő bor mennyiségének a háromszorosát tudták leszállítani a magyar cégek az NSZK-ba, ezzel többet sikerült eladni, mint a háború előtt. Süssmilch nemcsak a kereskedelmi kvóták manipulálásában segített, de jelen volt a német–magyar kereskedelmi tárgyalásoknál is, ahol folyamatosan kiadta a saját delegációjának az álláspontját, tárgyalási szándékait, így a magyar fél előnybe került a német partnerrel szemben.

1952 őszén Süssmilch Magyarországon járt egy kereskedelmi küldöttség résztvevőjeként, ahol állítólag egy kocsmában töltött, mértéket nem ismerő estén az ÁVH emberei megzsarolták. Az eset a munkahelyéről való azonnali elbocsátását eredményezhette volna,[243] ezzel magyarázta a CIA, hogy 1953 januárjában mégis elhagyta a minisztériumot. Ezt követően Bickenbach cégébe ment dolgozni azért, hogy ne tudjon együttműködni, ne legyen lehetősége információkat átadni a magyar hírszerzésnek. Az állambiztonsági iratok azonban nem arról tanúskod-

243 CIA, FOIA, Special collection of Helmut Triska, 1953. december 14. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0055.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

nak, hogy Süssmilchnek komoly aggályai lettek volna a magyar külkereskedői lobbik támogatásával kapcsolatban, ráadásul tudjuk, hogy Bickenbach kifejezetten a magyar kapcsolataiból élt. Süssmilch a CIA jelentése szerint a cég képviseletében többször utazott Pakisztánba és Brazíliába is. Később egy argentin–nyugatnémet cég képviseletében dolgozott, Argentínában pedig újra kapcsolatban állt Jungerrel.[244] Süssmilch olyannyira nem szakította meg összeköttetéseit a magyar hálózattal, hogy amikor a hatvanas évek elején Brüsszelbe került a Közös Piac mezőgazdasági ügyeiért felelős szervezethez, Nyerges János a gazdasági hírszerzés potenciális informátorát látta benne.[245]

A magyar–nyugatnémet kereskedelmi kapcsolatok kiépítésének másik fontos minisztériumi láncszeme Herbert Schellpeper volt, akivel Bródy István már 1947-ben tárgyalt. A német lobbista a Szövetségi Gazdasági Minisztérium (Bundesministerium für Wirtschaft) külkereskedelmi ügyekkel foglalkozó részlegének magyar kapcsolatokért felelős referenseként vett részt az üzleti tárgyalásokon.[246] Hozzá tartozott Magyarország mellett Délkelet-Európa is, beleszólása volt a kereskedelmi kvóták, a vásárlási kontingensek megállapításába. Junger lelkesen számolt be Schellpeper – az államvédelem által ráaggatott fedőnevén:

244 ÁBTL 3.1.2. M-25447. 321. Jelentés, 1962. június 8.

245 Uo. 323.

246 Gábor 2013, 240.

„Sós" – közvetítésének sikereiről. Hathatós közbenjárásával 1951-ben elérték, hogy a nyugatnémetek 800 ezer dollár pótkontingenst tudtak biztosítani hengerelt áruból, az amerikai hatóságok tiltása ellenére.[247] Schellpeper Junger megítélése szerint hazardírozott, hiszen lebukása esetén az amerikaiak akár le is tartóztathatták volna, ennek ellenére folyamatosan segítette a magyar kereskedelmi érdekeket, akár azzal is, hogy minisztériumi titkos információkat szolgáltatott ki, vagy az amerikai hatóságok által feltartóztatott szállítmányokat felszabadította és tovább engedte Magyarország felé. Ez utóbbi eset több tucatszor előfordult.

Herbert Schellpeper, a nyugatnémet Szövetségi Gazdasági Minisztérium (Bundesministerium für Wirtschaft) külkereskedelmi ügyekkel foglalkozó részlegének magyar kapcsolatokért felelős referense.

Schellpeper szintén meglepő eredményt ért el az éves vásárkeret-megállapítások során, ahol Magyarország 500 ezer dollár értékben kapott lehetőséget arra, hogy külön beviteli

247 Uo.

engedély nélkül általa meghatározott termékeket exportálhatott az NSZK területére. Ez a kvóta megegyezett a Franciaország számára engedélyezett összeggel. Szintén Schellpepernek köszönhette a magyar külkereskedelmi misszió, hogy a már említett bankszámlákról, amelyeken a kölcsönös elszámolásokat vezették, Németország hosszú időn keresztül nem emelt le szabad devizát a magyarok terhére.

Herbert Schellpeper a magyar hírszerzés által begyűjtött (vagy készített?) fotón.

Joggal merül fel a kérdés, hogy mindezt miért tette a német hivatalnok. Arra utaló adat nem áll rendelkezésre, hogy olyan mértékben korrumpálták volna, mint Bickenbachot vagy Süssmilchet. Mindössze kisebb gesztusokról vannak információk, például egyszer Junger elkísérte

Schellpepert a szabóhoz, akivel titokban megbeszélte, hogy a legdrágább anyagból fogja a német tisztviselő öltönyét megvarrni, de a legolcsóbb textília árát számolja fel, a különbözetet pedig kifizeti.[248] A háttérben az is állhatott, hogy Schellpeper azonos politikai nézeteket vallott, mint Emil Hoffmann, mindent megtett volna Németország újraegyesítéséért, amelynek legfőbb gátját ő is Amerikában látta. Ezen túlmenően meg volt győződve arról, hogy a német gazdaságnak szüksége van a hagyományos piacaira. Számára a hazaárulással lett volna egyenlő a keleti blokktól való elzárkózás érdekében az amerikai nyomásnak engedni. Junger valószínűleg nem túlzott, amikor Schellpepert sovinisztának állította be, és az is beszédes, hogy a magyarországi új politikai elit számára kifejezetten előnyös volt ez a mentalitás.[249]

A felsorolt német kereskedők mellett a magyar kommunista kereskedelmi képviselet munkatársai még számos más cég képviselőivel tartottak kapcsolatot. A sokszáz oldalnyi jelentés minden szereplőjét felesleges lenne bemutatni. Egyedül egy Jajce nevű urat emelnénk ki, aki a holland Montan Export nevű cég német összekötője volt, de főállásban a Salzgitter acélkonszernnél töltött be vezető funkciót. A holland Montan nevű cég arról volt neveze-

248 ÁBTL 3.2.4. K-472. 7. Feljegyzés Schellpeperről, dátum nélkül.

249 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/1. 88. Junger jelentése a miniszteriális vonalról, dátum nélkül.

tes, hogy a háború előtt ők bonyolították a Szovjetunió és Hollandia közötti kereskedelmi forgalmat.[250] A Montan a háború után sem szakította meg a kommunista blokkal a kapcsolatokat, és Jajcén, egészen pontosan a Salzgitter cégnél meglévő befolyásán keresztül azt is sikerült elérni, hogy 2300 tonna kazánlemez Magyarországra szállítására kapjanak engedélyt. Ennek azért volt jelentősége, mert az USA hatóságai tiltották, hogy amerikai import szénnel készült termékeket a „népi demokráciákba" szállítsanak. Jajce fájlalta, hogy Németország kénytelen szenet vásárolni az Egyesült Államoktól, ami szerinte felesleges és veszteséget okoz hazájának, így örömmel játszotta ki az importszénből készült termékekre vonatkozó embargót.[251] Természetesen Jajce úr múltjában is voltak érdekességek, ugyanúgy náci volt ő is, mint azok a külkereskedő társai, akiket eddig bemutattunk.

Összegezve: láthatjuk, hogy a frankfurti kirendeltség meghatározó szerepet játszott a kommunista Magyarország nyugati gazdasági elszigetelődésének megakadályozásában és a gazdasági csatornák kiépítésében. A hidegháború legfagyosabb éveiben is jól funkcionáltak ezek az összeköttetések, amelyekre aztán a nyugati nyitás éveiben bizalommal lehetett támaszkodni. De ez az időszak nemcsak a nagy nyugati cégek és a kereskedelmi diplomácia felé vezető utak kitaposásáról szólt, hanem egy sajátos mechanizmus kiépítéséről is, amely tág teret nyitott Magyarország kirablásának, és amelynek segítségével a hetvenes évekre kivirágzott a magyar offshore-hálózat, ez volt a reexport tevékenység.

250 Napjaink orosz befektetési szokásait alapul véve elképzelhető, hogy a holland Montan cég valójában szovjet tulajdonban volt. Jelenleg ugyanis Oroszország működőtőke-kivitelének egyik legfontosabb célországa Hollandia: „a legnagyobb orosz vállalatok [...] Hollandiában és Luxemburgban hoznak létre pénzügyi holdingokat, és majd ezek a statisztikailag immár holland vagy luxemburgi holdingok fognak beruházni egy harmadik országba". Bernek 2018, 89.

251 ÁBTL 3.2.3. Mt-425/1. 122. Jelentés, 1951. szeptember 19.

HIDEGHÁBORÚS UNICUM

A reexport lényege, hogy két ország közötti áruforgalomba belép egy harmadik ország szereplője, a reexportőr, aki az import oldalon vevőként, az export oldalon eladóként jelenik meg. A reexportőr nem változtat az eladott terméken, annak csak az adminisztrációjával foglalkozik, sokszor még az országát sem érinti az adott szállítmány, hanem közvetlenül kerül a termék az eladótól a vevőhöz. A közvetítő cég haszna a jutalékból származik, vagy abból a különbözetből, amely az importőrnek fizetett ár és az exportőrtől beszedett ellenérték között van.

A reexportüzletek sajátossága, hogy titokban lehetett tartani az áru származási országát. Ehhez csak egy plusz kört kellett beiktatni: amennyiben az áru érintette a közvetítő cég országát, tehát nem direkt szállítás történt a két

üzletfél között, akkor lehetőség volt az áruk átcsomagolására, papírjainak kicserélésére is – „neutralizálásra", ahogy a kereskedelemben nevezik ezt az eljárást. Ezzel a nyugati cégek kijátszhatták a szigorú embargós előírásokat, hiszen közvetlenül csak a közvetítővel álltak kapcsolatban, a tényleges vevőről hivatalosan nem kellett tudniuk, illetve sokszor nem is tudtak. Adott esetben a reexport észszerű döntés is lehet, optimalizálhatja az üzletet, ha az exportőr, nem ismerve a felvevő piacot, megbíz egy közvetítőt, aki jártas az importőr ország jogszabályaiban, vagy ha az exportőr nem akar piackutatással időt és energiát veszteget-ni, így eladja a termékét egy közvetítő cégnek, aki azonnal fizet az áruért, a többi pedig már az új tulajdonos felelőssége. Hasonlóan működött a tranzitálás is, de ezt a fajta kereskedelmi ügyletet kifejezetten a kereskedelempolitika kijátszására alakították ki, mindenképpen jutalékot kapott a közvetítő személy vagy cég, és a szerződéses partnerek mindig kölcsönösen ismerték egymást, hiszen a közös cél éppen a rendszer kicselezése volt.[252]

A reexport régóta ismert fogalom a kereskedelem világában, de a hidegháború kibontakozásának éveiben nem volt kimondottan jellemző – a kétoldalú megállapodások voltak döntőek. Az ötvenes évek elejétől azonban az amerikai hírszerzés felfigyelt egy erősödő tendenciára, amely

252 A különleges külkereskedelmi ügyletekről részletesen lásd: Törzsök 2008.

kifejezetten a magyar külkereskedelem sajátja volt, és gyanakodva figyelték a különleges árumozgásokat. A reexport tevékenység szembetűnő gyakorisága és folyamatosan növekvő szerepe arra késztette a CIA-t, hogy egy elemzést készítsen a jelenségről, felmérve a reexport hatásait és ennek hasznát.[253] Úgy gondolták, egyértelműen a kapitalista profitorientált üzletek tipikus példájával állnak szemben: Magyarország számára kiemelten fontos a valutaszerzés, így a tervutasításos szocialista gazdaság mögött kiépítettek egy tőkés viszonylatban értelmezhető mechanizmust, amely keményvalutát termelt a kincstár számára.[254]

Az amerikai hírszerzés által összegyűjtött adatok szerint a reexport sok esetben veszteséges eredménnyel zárt, de mégis erőltették az ilyen üzletkötéseket, olyannyira, hogy

253 CIA, FOIA, Economic Intelligence Riport – The Role of Reexports in Hungarian Foreign Trade. [A reexport szerepe a magyar külkereskedelemben.] 1959. június. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R01141A001400100002-2.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 28.)

254 Érdekes kérdés, honnan szerezte az adatokat az amerikai hírszerzés az elemzés elkészítéséhez. 1958-ban Pálos István közreadott egy tanulmányt az ország 1957-es külkereskedelmi teljesítményéről, amely táblázatos formában közli a statisztikai adatokat, és ebben külön hangsúllyal jelenik meg a reexport. Ezek a számok erős hasonlóságot mutatnak a CIA által közölt adatokkal, bár nem fedik le teljes egészében az amerikaiak információit. Könnyen lehet, hogy ez volt az egyik forrás, de természetesen elképzelhető, hogy emigráns külkereskedőktől, vagy helyi operatív hálózaton keresztül is tájékozódtak. Pálos 1958.

ennek aránya magasabb volt a világ bármely más országához képest. 1955-ben a külkereskedelmi forgalom 12%-át tette ki a reexport, míg 1956 első háromnegyed évében az összes Magyarország által kötött külkereskedelmi szerződés 10%-a ilyen ügylet volt. Összehasonlításképpen olvashatunk a jelentésben néhány adatot: 1956-ban a Szovjetunió által kötött reexport ügyletek a külkereskedelem 7,4%-át tették ki, míg az NDK-ban az 1%-át, Ceylonban 5,5%-át, az Egyesült Királyságban 3,8%-át, de Japánban például csak 0,3% volt az ilyen jellegű ügyletek aránya.

Még a Szovjetunióhoz mérten is jelentős többletet mutat a magyarországi reexport 1956-ban, később ez az arány tovább növekedett. Ez azért érdekes, mert pont a szovjet bolsevik hatalom alakította ki ezt a mechanizmust a nyugati baloldali pártok támogatására, azaz a pártokhoz köthető cégek közvetítését használták az árucsere során, és az így fizetett jutalékok a baloldali politikai erőknél landoltak, természetesen illegálisan. A szovjet blokk összeomlásáig ezt a rendszert az összes szatellitállamnak kötelessége volt használni. További érdekesség, hogy ezzel a módszerrel a hetvenes évek elejétől kezdve Magyarországról nem folyt jelentős összeg a nyugati testvérpártokhoz,[255] pedig a közvetítőkereskedelem igazi felfutása csak ekkor indult be. Ha tehát nem tudjuk egyértelműen ideológiai okokkal magyarázni ezt a jelenséget, és hozzátesszük, hogy a reexport üzletek gyakori veszteségessége még az amerikaiaknak is szemet szúrt, ráadásul a hetvenes évektől a magyar külkereskedelmi mérleg szinte minden évben veszteséggel zárt, joggal merül fel a kérés, mi volt ennek a mechanizmusnak az értelme?

255 Szilágyi 2015, 55.

Az amerikaiak szerint a legkézenfekvőbb magyarázat a már említett valutaszerzési kényszerben rejlett. A blokk országainak folyamatos valutaínségét ismerve ez nem is vonható kétségbe, de mégis kevésnek tűnik ez az indoklás, különösen, ha megvizsgáljuk a reexportált áruk kiindulási és érkezési országát. 1957-ben a reexport háromnegyede a szabad világba érkezett, de ami igazán meglepő, ennek a 45%-a onnan is indult, magyarán: két nyugati állam közötti kereskedelmi kapcsolatba lépett be egy magyarországi cég.[256] Vajon a hidegháború viszonyai között minek kellett történnie, hogy a kapitalista vállalatok egy ellenséges oldalon lévő kommunista állami céget vegyenek igénybe egymás közötti üzletkötéseik során?

Részben politikai motivációk is meghúzódhattak a háttérben, mint a már említett iráni olajtranzit esetében, amikor az amerikai embargó miatt a nyugati országok nem vásárolhattak a perzsa országból fekete aranyat. De a profitérdekeket se hagyjuk figyelmen kívül! 1963-ban

256 A CIA adatai szerint 1957-ben a magyar reexport 33%-a két nyugati ország között bonyolódott, 43%-ban keleti áruk találtak gazdát Nyugaton, 11%-ot tett ki a blokkon belüli reexport, és a fennmaradó rész pedig a nyugati termékek keleti blokkba való közvetítését jelentette.

például egy nyugatnémet cég a magyar külkereskedelmi vállalatot, a Monimpexet használta fel arra, hogy Kenyából kávét vásároljon.[257] Magyarország, a kenyai piac új kereskedelmi partnere árkedvezményt kapott az afrikai országtól. Az Emil Hoffmann köréhez tartozó Harald Kölln üzletember Rothfos nevű, kávéimportálással foglalkozó cége volt a tranzakció végfelhasználója. A kilencezer zsák kávébab szállítása után a német fél az ár különbözetének a felét, 18 ezer USD-t utalt át a magyar vállalatnak. Az üzlettel a budapesti fél semmi rizikót nem vállalt, még a szállítást is Harald Kölln intézte.

Ezen fellelkesülve a magyar külkereskedelem vezetői újabb kávé- és kakaó szállítások megszervezésére készültek más országok bevonásával.[258] A tárgyalások mögött Arató Ferenc, a KKM kompenzációs osztályának korábbi vezetője, az MKB vezérigazgató-helyettese állt, aki a switch-ügyletek kiváló szakértőjeként volt ismert korábban.[259]

257 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7-a. 201. Jelentés, 1963. április 27.

258 ÁBTL 3.1.5. O-12344/7-a. 202. A Monimpex tárgyalási jelentése, 1963. március 30.

259 Kövér [2001], 19. A switch-ügylet a szocialista magyar külkereskedelem különleges ügyleteinek másik kedvelt formája volt. A switch államközi kereskedelmi megállapodásokon nyugszik, amelyben egy évre előre meghatározzák az árucsere-forgalom nagyságát. A hangsúly a cserén van, ugyanis tényleges devizamozgás nélkül bonyolítják le az üzletet, árut áruval ellentételezve. A szállítások során meghatározzák a termék eszmei értékét, ezt klíringdevizában tartják nyilván, amely nem tényleges

Harald Kölln

Nyerges János jelentéseiből tudjuk, hogy minisztériumi munkája során is részt vett a külkereskedelmi machinációkban. 1956 elején például Fekete Jánossal karöltve igyekezett egy német kereskedő által ajánlott, csaláson alapuló üzletet felvállalni. A német üzletember a brazil piacokra akart árut szállítani úgy, hogy a származási és a szállítási papírjait meghamisítva magyar iparcikként vámoltassa el a terméket, függetlenül attól, hogy „azok karaktere egyáltalán nem felel meg a magyar export profiljának (például amerikai autóalkatrész).”[260] Az üzleti haszon feltehetően itt is abból származott volna, hogy

pénzösszeget takar, hanem csak a tartozások-követelések vezetésére szolgál. Valutához a szerződéses határidő lejárta után juthatott az érintett ország, méghozzá némi veszteséggel, ugyanis a klíringdeviza vásárlóértéke mindig alacsonyabb a konvertibilis devizánál, ezért, ha a csereügylet során megszerzett árut a konvertibilis piacon értékesítették, ugyan konvertibilis valutához, illetve szabad devizához juthattak, azonban ennek értéke elmaradt a klíringelszámolás alapján szállított áruk értékétől.

260 ÁBTL 3.1.2. M-25447. 132. Feljegyzés Mádai elvtárs részére, 1956. január 6.

a magyar partner kedvezményben részesült a dél-amerikai ország piacán, azonban ebben az esetben nem egyszerű reexport ügyletről volt szó, hanem közönséges okirathamisításról. Arató és Fekete azzal érvelt, lebukás esetén őket semmiféle bizonyítható felelősség nem terhelné, a csalást a német kereskedő egyedül fogja kivitelezni. Azt, hogy a magyar fél minderről tudott és haszna is lett belőle, szerződés vagy írásbeli megállapodás híján bizonyítani sem lehet. Végül az ajánlatot nem fogadta el a magyar fél, mert a KKM azon tisztségviselői nyertek a vitában, akik féltették Magyarország jó hírét és a lebukás esetére olyan erkölcsi károkat vizionáltak, amelyek nem voltak arányban a lehetséges haszonnal.[261]

Több forrás is fennmaradt kávé és kakaó reexportálásáról. Mindkét termékből jelentős mennyiséget szereztünk be Brazíliából, de az áru döntő többsége nem a magyar fogyasztókhoz került. 1959-ben például három és fél millió dollárért importáltunk kávét az Amazónia térségéből, de ebből kevesebb, mint egy millió dollár értékű áru került a magyar fogyasztókhoz.[262]

Az amerikai forrás nem említi, de korábbi kutatásokból már tudjuk, hogy a magyar külkereskedelmi elit

261 ÁBTL 3.1.2. M-25447. 133. Feljegyzés, dátum nélkül.

262 ÁBTL 3.1.2. M-14967. 306. Lázár György emigrált magyar kereskedelmi attasé nyilatkozata az O Estado de Sao Paulo című napilap 1960. április 30-i számában.

jelentős korrupciós hálózatot alakított ki Nyugat-Európában. Így már nem különös, hogy egyes nyugati cégek akkor is hajlandóak voltak a magyar vállalatok közvetítését igénybe venni, ha adott esetben maguk közvetlenül is lebonyolíthatták volna a vásárlást. Az üzleti kapcsolatok életben tartása, a magyar piacokon szerzett részesedésüknek megőrzése kiemelt szempont lehetett. Sőt a már többször említett iráni olajtranzitálási mechanizmusból alappal következtethetünk arra, hogy a magyar fél bizonyos feltételek esetében hajlandó volt olcsóbban eladni a terméket, mint amennyiért megvette. Ilyenkor a nyugati cégek a többlet nyereségből visszajuttathattak némi kenőpénzt azoknak, akik segítették a nagyszerű üzletet. Csak egy vesztese volt az egésznek: a magyar állam, de ez lényegtelen szempont volt.

A blokkból Nyugatra szállított termékek kapcsán az amerikai jelentés érdekes adatokat sorakoztat fel. Kevés információjuk van arról, konkrétan mekkora nyereséget, vagy veszteséget realizál a magyar gazdaság a reexport kapcsán, azonban 1957-ben a szocialista országokból a szabad világba szállított áruk esetében, állításuk szerint elég pontos adatokkal rendelkeztek. A kelet-nyugati transzfer kiinduló országa legtöbb esetben Kína volt. 1957-ben 28 millió forint értékű keményvaluta bevételt jelentett ez a fajta viszonteladás, de 26,1 millió forintot fizettek az áruért az eladónak, 11,5 millió forintot költöttek a szállításra és egyéb költségként még 700 ezer forintnak lába kelt, vagyis

10,3 millió forint veszteséget „termeltek" az üzletek során. A CIA is óvatos azzal, hogy ebből az egy adatsorból általános következtetést vonjon le, de annyit megállapítottak, hogy adott esetben a magyaroknak a ráfizetéses üzlet is megéri, csakhogy valutához jussanak. Hozzáteszik, a nyereség mibenléte is szemlélhető különböző nézőpontokból, hiszen a magyar külkereskedők piacszerzése hosszútávon fontosabb lehet, mint az adott üzlet konkrét pénzügyi haszna. Például a magyarok kötelezettséget vállalnak olyan szállításokra is, amelyek az adott országban beszerezhetetlen nyersanyagra, vagy olyan iparcikkre vonatkozik, amelynek gyártása egyáltalán, vagy abban a mennyiségben nem megoldott. Ilyenkor Magyarország lehetőséget kaphat arra, hogy olyan termékek forgalmazásával is keményvalutát szerezzen, amelyeket maga nem állít elő, és esélye lesz ezen áruk szállítására kereskedelmi kvótát nyerni.

Az amerikai hírszerzés logikus magyarázatot próbált találni a jelenségre, és életszerű válaszokat adott a felmerülő kérdésekre, azonban a valóság ennél összetettebb volt. Már említettük, de ismét idekívánkozik: ma már bizonyíthatóan tudjuk, hogy Magyarország számára a komoly veszteséget jelentő üzletek mögött egyszerű korrupció állt; a nyugati fél a realizált nyereségből visszajuttatott egy tekintélyes összeget a kedvező feltételeket biztosító üzletkötő számlájára. Például 1969 utolsó heteiben a Metalimpex kezdeményezésére a diósgyőri Lenin Kohászati Művek 2700 tonna volfrám-acél megrendelés teljesítésére kötötte le magát. A

megbízás olyan NSZK-ban működő cégektől származott, amelyek régi üzleti kapcsolatban álltak a hazai cég vezetőségével. A szerződés aláírásakor nyilvánvaló volt, hogy a vállalás teljesíthetetlen, ekkora kapacitással Diósgyőr nem rendelkezett. Maximum 2–300 tonna megrendelést tudtak volna teljesíteni, sőt a szükséges nyersanyag sem állt rendelkezésükre. Az igazi nagy veszteség pont emiatt keletkezett. Ráadásul a szerződés az 1969-es árakat rögzítette a teljesítés idejére, annak ellenére, hogy a volfrám világpiaci értéke erősen ingadozó volt, emiatt csak néhány hétre előre volt szokás a kötelezettség díját meghatározni.

1970 januárjában a volfrám ára a tízszeresére emelkedett, így már akkor is 300–400 millió forintos nyereségkiesés keletkezett volna, ha a szükséges nyersanyag a kohó rendelkezésére állt volna, azonban a beszerzések miatt maga a vállalat is súlyos károkat könyvelhetett el, pedig engedély nélkül még az ország mozgósítási tartalékát is felhasználták. Mindennek tetejébe kénytelenek voltak csehszlovák cégeket is felkérni a gyártásra, hogy ne essenek késedelembe, természetesen jóval nagyobb fizetség fejében, mint amennyit az eredeti megrendelőtől várhattak. Végül minden erőfeszítés ellenére még késedelmi kötbért is fizetnie kellett a kohászati vállalatnak. A veszteség felét ugyan felvállalta a Metalimpex, de természetesen nem személyi felelősökkel térítették meg a kárt, hanem az állami vállalat saját költségvetéséből, vagyis ezt is a népgazdaság terhére írták. A teljes veszteség visszafogott – hivatalos – számítá-

sok szerint is meghaladta korabeli értéken az ötvenmillió forintot, de inkább közelebb lehetett a százmillióhoz. Az érintett NSZK-cégek jelentős nyereségéből a korrupciós jutalék megérkezett a titkos bankszámlákra, a felelősségre vonás elmaradt, hiszen a vizsgálat idejére a cselekmény már elévült.[263]

A CIA elemzői úgy gondolták, a reexport erőltetése azzal is összefügghet, hogy Magyarország szélesíteni szeretné a harmadik világgal fenntartott kapcsolatait. Jó példa erre a korábban már említett kávévásárlás: a gyarmati sorból felszabaduló országok örömmel fogadták és kedvezményekkel jutalmazták az új kereskedelmi partnereket és ezt Magyarország valóban ki is használta. 1958 júniusában az amerikai hírszerzés jelenti, hogy a magyar külkereskedők nagy mennyiségű nyersanyagot – ezt a dokumentumban nem nevesítették – vásároltak több fejlődő országból, így Guatemalából, Mexikóból, Kolumbiából, Marokkóból, Tunéziából és Venezuelából. Ezek a tételek bőven meghaladták az ország szükségleteit, viszont így olyan termékekkel sikerült a nyugati piacokon megjelenni, amelyeket hazai előállításból nem tudtak volna kínálni, ráadásul mindezt világpiaci áron alul, így igény is mutatkozott rá.

A magyar külkereskedők érzékeny antennákkal figyelték, hol lehet újabb reexport ügyleteket kötni. Például 1957 májusában a frankfurti kirendeltség dolgozói megtudták,

263 Az ügyről lásd részletesen: Borvendég 2018, 78–83.

a nyugatnémet raktárakban az aratás előtt még egymillió tonna előző évi gabonakészlet fekszik. Kedvező áron jelentősebb mennyiséget vásároltak belőle, amit egyiptomi pamutért cserébe leszállítottak a Nílus torkolatába. Az amerikaiak arról is tudtak, hogy a különböző országokból beszerzett árucikkek, nyersanyagok megvásárlásakor a termékeket gyakran átcsomagolják, meghamisítják a papírokat, és magyar termékként dobják piacra. A jelentés szerint ezt tették az argentin hússal, az angol szénnel és a japán fonállal is.

Láthatjuk, a magyar külgazdasági kapcsolatok igencsak élénkek voltak, képzett külkereskedőink szemfüles módon használták ki a világ kettészakadása adta lehetőségeket. A kommunista pártvállalatok támogatására kialakított közvetítőkereskedelemnek a hazai elvtársak váltak a fő nyerteseivé. A hatvanas évekre kialakuló külkereskedelmi lobbi tagjai (akik a felvázolt náci kötődésű nyugatnémet kapcsolatok kiaknázásával szerezték meg befolyásukat) gyakorlatilag a blokk éllovasai lettek a kapitalista Nyugat szemében is.

A szisztéma működött, az alkotó pihenés helyett újabb, még jövedelmezőbb szintet ugrott, ezt volt a vegyesvállalati rendszerek világa. Pontosan nem tudjuk, kik és mikor hozták fel először a vegyesvállalati rendszer engedélyeztetésének kérdését, de már 1960-ból adatok vannak arra, hogy Nyerges János és Fekete János a tranzitkereskedelem lebonyolítása érdekében nyugati közös vállalkozás koncepció-

ját vetette fel. Fekete Bécsben tárgyalt a Deutsche Bankkal és egy francia pénzintézet nyugatnémetországi képviselőjével. „Ez utóbbitól értesült arról, hogy a pénzügyminiszter, Nyers [Rezső] elvtárs elutasította ezt a koncepciót. Erre azt feleltem [értsd: Nyerges János] neki, hogy ha az ügyet sikerült kereskedelmi vonalon dűlőre vinni, akkor nekem módom van ezt újra felvetni még a pénzügy álláspontja ellenére is."[264] Ez arra utal, hogy Nyers Rezső, az új gazdasági mechanizmus atyja, szemben állt a külkereskedelmi lobbi érdekeivel, és ez a törésvonal tovább árnyalhatja a gazdasági reform bukásának okairól kialakított véleményeket. Az 1968-ban elindított folyamatok az iparvállalatok működésének decentralizálását is célul tűzték ki, a központosítás visszaszorítása pedig a hatvanas évek folyamán létrejött trösztök vezetőinek megnövekedett hatalmával járt együtt. Az iparvállalati lobbi szempontjai sokszor ellentétesek voltak a külkereskedelmi vállalatok képviselőinek érdekeivel, hiszen az árucsereforgalom államosítása után létrejött „impexek" monopóliumot kaptak a nemzetközi piacokon való kereskedésre. Ezzel mind a késztermékek forgalmazása, mind a nyersanyagok beszerzése az ő kiváltságuk volt, a termelő vállalatok többnyire nem szólhattak bele az üzletek lebonyolításába, a szerződési feltételek kialakításába, így nem volt rálátásuk a nyereség felhasználására sem.

264 ÁBTL 3.1.5. O-12344/13. 142–143. „Dóczi" jelentése, 1960. március 21.

Az 1968-as gazdasági reform bevezetése után az ipari létesítmények vezetői igyekeztek nyomást gyakorolni a pártvezetésre, hogy visszakaphassák a kereskedelmi jogot, de csak részsikereket könyvelhettek el. Voltak ugyan stratégiailag fontos vállalatok, amelyek egyedi elbírálás alapján megkapták a külkereskedelmi jogot – például a Videoton –, azonban a jóváhagyások mögött nem egyszer titkosszolgálati érdekek is álltak: a Videoton esetében például kifejezetten az embargós beszerzések megkönnyítése volt a cél. Egy 1983-as tanulmány szerint 1982-ben a 450 iparvállalatból mindössze 31-nek volt jogosultsága ahhoz, hogy megjelenjen a nemzetközi piacokon.[265]

A teljes külkereskedelmi forgalom hetven százalékát egészen a nyolcvanas évek végéig a külkereskedelmi vállalatok bonyolították.[266] A termelést végző cégek közvetlen piacra jutása még ebben a korlátozott mértékben is ellentétes volt a külkereskedelem irányítói, haszonélvezői érdekeivel. Oblath György így fogalmazta meg a nyolcvanas években az új gazdasági mechanizmus külkereskedelmet érintő vonatkozásait: „Az 1968-as reform új kapcsolati rendszert teremtett meg. Mint ahogyan azonban az gyakran előfordul, itt is az történt, hogy egy régi rossz rendszernek nem a hiányosságait szüntették meg, hanem inkább teljesen újjal kísérleteztek. A reform előtt a szakkülkereskedelmi válla-

265 Berkó 1983, 64.

266 Tímár 1989, 63.

latok elválasztották a termelővállalatokat a piacoktól. A reform fő célkitűzése éppen az volt, hogy a külkereskedelmi vállalatok szerepének és helyzetének megváltoztatásával a középpontba a termelővállalatok, illetve a felhasználó vállalatok tevékenységét tegyék. Ugyanakkor azonban a külkereskedelmi vállalatoknak tőkéjük nem maradt és a saját-számlás tevékenységet rendkívül szűk térre korlátozták. A hatás mindig ellenhatást vált ki és ez az ellenhatás érvényesült az új mechanizmus első éveiben, tagadva a helyesen megválasztott új kapcsolati formák mellett a kereskedelem önálló szerepét és ezzel kapcsolatos jótékony hatását. A szocialista magyar külkereskedelemnek pedig az új mechanizmus bevezetésének az időszaka előtt is igen nagymúltú hagyományai voltak a világpiacon való mozgásban, az Arató Ferenc által a magyar gyakorlatban meghonosított, főleg szellemi tőkét kívánó reexport, switch és egyéb fajta üzletek kötésében és hibamentes lebonyolításában."[267] A mértéktartó mondatokból kiolvasható, hogy az árucserét bonyolító ágazat képviselői a reexport nyújtotta kiváltságok elveszítése miatt aggódtak leginkább.

A TŐKE KAPUJA

Láthatjuk, a kereskedelem szovjetizálása után szinte azonnal megkezdődött annak a nem túl nagy létszámú, ámde

267 Oblath 1985, 14–15.

annál jelentősebb hatalommal rendelkező érdekcsoportnak a felemelkedése, amely irányította a felvázolt, reexporton alapuló tevékenységet. A lobbi tagjai a kereskedelmi vállalatok és a pénzintézetek egyes vezetőiből, a KKM néhány tisztségviselőjéből, valamint az őket támogató titkosszolgálati háttérből kerültek ki, ez utóbbit elsősorban a katonai felderítésen, az MNVK-2-n belül kialakult szűk csoport alkotta.[268]

A lobbi megerősödésében és tevékenységének kiterjesztésében fontos szerepet játszott a Magyar Külkereskedelmi Bank vezetője, Salusinszky István, aki 1964 és 1980 között töltötte be ezt a pozíciót. Az 1918-van született Salusinszky jogi és kereskedelmi végzettségével 1945-ben a Magyar Nemzeti Bankban kezdte szolgálni a hatalomra törő új rezsimet. 1947-ben őt nevezték ki a moszkvai magyar kereskedelmi képviselet élére, amely az egyik leginkább bizalminak tekinthető pozíció volt akkor.

268 Práczki István egykori katonai hírszerző tiszt a visszaemlékezésében így írja le az MNVK-2-n belül létező és a külkereskedelmi lobbival együttműködő csoportosulást: „A cégnél egy – a közérthetőség kedvéért lobbinak nevezett – csoportosulás uralkodott. Tagjai főleg az apparátusból és a hadsereg politikai vonaláról érkezett vagy küldött olyan megbízható személyek voltak, akiknek kapcsolatai messze túlmutattak a kommunista és szovjetbarát felfogáson. Ezek célja a hatalmi eszközök kisajátítása, anyagi előnyök szerzése, ezen felül a cég különleges, sokszor – tevékenysége természetéből adódóan – törvényen kívüli eszközeivel való önérdekű manipuláció." Práczki 2014, 134.

A szovjet fővárosban megismerhette a kialakítani kívánt új külkereskedelmi rendszert, és gyakorlatot szerezhetett a titkosszolgálatokkal való együttműködésben is. 1950 és 1958 között a Külkereskedelmi Minisztérium középvezetője volt, majd a római kereskedelmi kirendeltség vezetését bízták rá. Rómában az MNVK-2. megnyertjeként dolgozott, és szoros kapcsolatot ápolt az Olasz Kommunista Párt vezetőségével.[269] Olaszország a pártvállalatokkal való kereskedelmi együttműködés szempontjából kiemelten fontos volt, a római állomáshelyen Salusinszky komoly pénzek felett diszponált, irányította a titkos jutalékok és az „alkotmányos költségek" transzferálását. Rómából hazatérve a MKB elnöki tisztsége várt rá, a mediterrán fővárosban pedig Oblath György lett az utódja.

Bankelnöki ideje alatt következetesen képviselte azt a nézetet, hogy az ország érdeke és a külkereskedelem fejlesztése megköveteli a külkereskedelmi vállalatok cégalapítását Nyugaton, és fontos, hogy ezt minél kevesebb bürokráciával bonyolíthassák le. Az új gazdasági mechanizmus beindításával az MKB-hoz került a kapitalista világban működő magyar érdekeltségek felügyelete, azonban az alapítás egyedi engedélyhez kötött maradt, így jelentős számban nem tudtak megjelenni magyar kereskedő cégek a vasfüggöny túloldalán. Salusinszky évről-évre nyomatékosította a bank beszámolóiban, hogy a gazdaság érdekei megkívánják az adminisztrációs akadályok elhárítását, és 1972-ben megtört a jég. Megszületett a 28/1972-es pénzügyminiszteri rendelet, amely lehetővé tette, hogy a magyar állami tulajdonban lévő és monopóliummal rendelkező külkereskedelmi vállalatok külön engedély nélkül leányvállalatokat hozhatnak létre a nyugati országokban, akár külföldi tőke bevonásával is.

Horváth István, egykori bonni magyar nagykövet szerint nem Magyarország volt az első a blokkban, ahol engedélyezték a kapitalista országokkal kereskedő vegyesvállalatok alapítását, hanem Románia. Ott már 1971-ben megszületett egy ilyen értelmű rendelkezés,[270] azonban korántsem éltek ezzel a lehetőséggel olyan szabadon, mint a hazai kereskedők. Románia esetében nem a Nyugaton létrehozott vegyesvállalatok domináltak, hanem az országba beengedett külföldi tőke által belföldön alapított cégek voltak inkább jellemzőek. Az amerikai elemzők szerint a románoknak soha nem sikerült vonzóvá tenniük az országukat a nyugati befektetők előtt, leginkább a túlbonyolított bürokrácia és a nehezen átlátható jogi szabályozás miatt. A cégek működését nehezítette az is, hogy a népgazdasági terv nem számolt a vegyes tulajdonban álló cégek nyersanyagszükségletével, így folyamatos importra szorultak, ami drágította és lassította a termelést. Ráadásul kötelezték a nyugati tulajdonost, hogy az alkalmazottak bérének egy

269 Borvendég 2017, 28–29.

270 Horváth–Németh 1999, 146.

részét keményvalutában fizessék (az így folyósított nyugati keményvaluta nyilván nem a gyári munkások megélhetését segítette, hanem az állam valutainségét csökkentette), és komoly gondjaik voltak a rendszeres energiaellátási zavarok miatt is.[271] (Romániában minden valószínűség szerint nem a gazdasági-pénzügyi elit kezében volt a cégek alapítása és irányítása, mint Magyarországon, hanem a titkosszolgálathoz tartozott, így más módon és egyéb célokra használták azokat.)

Az eddigi kutatások azt támasztják alá, hogy a szovjet érdekszférában Magyarország élen járt a nyugati kooperációk és vegyesvállalatok létrehozásában. Pontos adataink eddig Ausztria vonatkozásában voltak. Ezek szerint a hetvenes évek elején a szatellitállamok és Ausztria között létrejött kooperációs szerződések közel kétharmadában Magyarország vett részt.[272] Még ennél is beszédesebb adat, hogy az Ausztriában működő és a KGST országaihoz köthető 53 vegyesvállalat közül 33 cég magyar érdekeltség volt.[273] A társult tag státuszában lévő Jugoszláviát nem számítva, Magyarország mellett tíz tagországa volt a gazdasági szervezetnek, vagyis, ha arányaiban nézzük, a többi tagállam átlagosan fejenként két vállalattal büszkélkedhetett a semleges osztrák államban. Beszédes arányok, mindenképpen jelzésértékűnek tekinthető és alapvető különbséget jelez a magyar gazdaság működését és szerkezetét tekintve a szovjet blokk többi országához képest. Nem véletlen, hogy az amerikai titkosszolgálat is fontosnak érezte az információgyűjtést és elemzést.

Bár Magyarország és az Egyesült Államok között nem volt jelentős a külkereskedelmi forgalom,[274] az 1972-es jogszabályi változtatásra mégis hamar felfigyeltek. 1972-ben Fekete János egy pénzügyi delegáció élén Washingtonban járt, ahol bejelentette, hamarosan engedélyezni fogják a vegyesvállalatok alapítását várhatóan úgy, hogy a magyar többségi tulajdont megőrzik ezekben a vállalkozásokban.[275] Annak ellenére, hogy a vegyesvállalatok alapításában 1972 után tapasztalható igazi felfutás, az amerikai hírszerzés már ekkor úgy fogalmazott, Magyarország Jugoszlávia

271 CIA, FOIA, International Economic & Energy Weekly, 1986. október 31.
https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97-00770R000100630001-3.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 31.)

272 Pogány 2009, 149.

273 Uo. 151.

274 A CIA 1965 és 1972 között ismerteti a két ország közötti kereskedelmi forgalom növekedését. 1965-ben 11,4 millió USD volt az összértéke a Magyarország és az USA között lebonyolított kereskedelemnek, 1972-re ez az érték elérte a 35,3 millió dollárt. CIA, FOIA, Intelligence Memorandum – Trading and Cooperation with Hungary, 1973. március.
https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001700050031-1.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 31.)

275 CIA, FOIA, Eastern Europian Intelligencer, 1972. október 5.
https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79B00864A001200020050-2.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 31.)

mellett hosszú ideje vezető szerepet játszik a blokkon belül a vegyesvállalatok létesítésében. Hozzátették, alapvető különbség van a magyar szabályozásban, hiszen míg a jugoszlávok engedélyezik, hogy országuk területén beruházásokat hajtsanak végre a nyugati cégek, Magyarországon ugyanez nem lehetséges.

Valóban, Magyarországon a vegyesvállalatok külön jóváhagyás nélküli alapítására ekkor még csak a nyugati országokban volt lehetőség, a nyugati tőke előzetes engedélyeztetés nélküli megjelenésére az országban csak 1977-től vált lehetővé, így a magyarországi központtal működő vegyesvállalatok száma azelőtt meglehetősen csekély volt. A CIA szerint ezek közül a legjelentősebb az Intercooperation Kereskedelemfejlesztési Rt. volt – Oblath György kapcsán korábban említettük a céget –, melynek feladatai közé tartozott a különböző kooperációk, vegyesvállalatok létrehozása, alapítása. Az Intercooperation valójában nem vegyesvállalat volt, tulajdonosai között magyar cégeket találunk, viszont azzal a céllal hozták létre, hogy a nyugati tőkének utat nyissanak Magyarország felé – erről a következő kötetben olvashatnak.

1973 márciusában a CIA készíttetett egy elemzést arról, hogy az új lehetőségek mennyiben fogják megváltoztatni a magyar gazdasági kapcsolatokat.[276] A dokumentumban

276 CIA, FOIA, Intelligence Memorandum – Trading and Cooperation with Hungary, 1973. március.

– amellett, hogy újra hangsúlyozták Magyarország vezető szerepét – jó érzékkel állapították meg, leginkább Magyarország technológiai éhségére lehet visszavezetni a vegyesvállalatok létrehozását, hiszen a cégek segítségével megszabadulnak a kereskedelmi kvótáktól, ráadásul a tőkés partner bevonásával az anyagi nehézségeiket is orvosolni tudják. Ekkor még nem figyelt fel az amerikai hírszerzés arra, hogy ezek a cégek szinte azonnal maguk is vállalkozásokat alapítottak, amiket már nem lehetett a szovjet érdekszférához kötni, így alkalmassá váltak az embargó kijátszására.

A nyolcvanas évek közepére nagyjából 200 nyugati székhellyel rendelkező vegyesvállalat volt bejegyezve Magyarországon,[277] az általuk alapított offshore-jellegű cégek számáról egyelőre nincsenek adataink. A magyarországi székhellyel rendelkező vegyesvállalatok alapítására sokáig alig volt példa: 1980-ban mindösszesen három ilyen cégről tudunk,[278] majd a nyolcvanas évek első felében lassan elkezdett nőni a számuk, ami felkeltette a nyugati gazdasági szereplők figyelmét is.[279]

Az amerikai hírszerzés 1986-ban készített egy elemzést a keleti blokk vegyesvállalatairól, amelyben a Magyaror-

https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001700050031-1.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 31.)

277 Vajna 1987, 3.

278 Haár, 1980.

279 Ter Borg–Lafeber 1987.

szágon működő, vegyes tulajdonban lévő cégek számát ötvenre becsülték.[280]

Eastern Europe: Joint Ventures

	Bulgaria	Czechoslovakia	Hungary	Poland	Romania	Yugoslavia
Year permitted	1980	1985	1972	1976	1971	1967
Number	8	1	50	0[a]	10	187
Permits Western majority ownership	yes	no	yes	no	no	yes
Permits Western profit repatriation	yes	yes	yes	yes	yes	yes
Profit tax rate *(percent)*	20 to 30	50	20 to 30	50	40	10
Tax free period *(years)*	3	0	5[b]	2	1 to 2	0
Types of joint ventures	Machinery, consumer goods, and chemicals	Electronics	Banking, tourism, machinery, and manufacturing	NA	Machinery and textiles	Machinery, mining, and agriculture

[a] Excludes "Polonia" firms.
[b] Joint ventures in priority sectors.

Ez az adat csak az itteni központtal működő cégek számát takarta és csupán egy pillanatfelvétel lehetett, hiszen 1987-re már nagyjából nyolcvan hazánkban működő, külföldi tulajdonossal rendelkező vállalatról van tudomásunk. Ennek ellenére mégis izgalmas az amerikaiak által közölt adatsor, ugyanis összehasonlítható a térségben mutatkozó hajlandóság a nyugati tőke beengedésére. A számokat tekintve Magyarország messze megelőzi a társországokban megfigyelhető tendenciákat. Az elemzés szerint még Románia is csak tíz vegyes tulajdonban lévő céget tudhatott

280 CIA, FOIA, International Economic & Energy Weekly, 1986. október 31. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97-00770R000100630001-3.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 31.)

magáénak, pedig – mint láthattuk – sokkal korábban lehetőséget teremtett arra, hogy határain belül is megjelenjenek a nyugati tulajdonosok. Ekkor Bulgáriában nyolc, Csehszlovákiában egy vegyesvállalat működött, Lengyelországban pedig egy sem. Magyarország kifejezetten vonzó célországa volt a befektetőknek, ugyanis a jogszabályi háttér a bankszektortól a turizmusig, a gazdaság széles spektrumán engedélyezte a cégalapításokat. Az adókat viszonylag alacsony szinten határozták meg (első öt évben 20%, majd 30%), ráadásul a nyugati befektetők egyes kiemelt területeken – például az energetika vagy a gyógyszeripar – az első öt évben adómentességet vagy adókedvezményt is élvezhettek. Mindezeken túl jutányos áron biztosították számukra az energiaellátást és a nyersanyagokat, a magyar munkavállalók fizetésének meghatározásához pedig az alacsony keleti munkabérek voltak az irányadók, természetesen forintban fizetve.[281] A hazai feltételek még a szomszédos jugoszláviaihoz képest is jobbak voltak, pedig ott a negyvenes évektől kezdve jelen volt a nyugati tőke.

A nyolcvanas évek második fele a szocialista gazdaságból a kapitalizmusba való átmenetről szólt, a nyugati nagyvállalatok, a nemzetközi pénzügyi csoportok természetesen feszülten figyelték a változásokat, és minden bizonnyal igyekeztek befolyásolni is a folyamatokat. Magyarország nem veszített vonzerejéből: a kedvező adókörnyezet és a

281 Uo.

liberális szabályozás a leginkább befektető-barát állammá tette a régió többi országához képest. A multinacionális nagytőke számára pedig megadatott az a páratlan lehetőség is, hogy a tevékenységéből származó profitot egy az egyben kivihette az országból – legalábbis az amerikai titkosszolgálat értelmezése szerint ez tette Magyarországot felettébb vonzóvá.[282]

A fent ismertetett összefüggések további kutatásokat és elemzéseket igényelnek – közgazdasági szempontból is –, amelyek szétfeszítenék a kötet tartalmi kereteit. Mégis fontosnak gondoltam felvázolni azt a tudatosan felépített és kialakított kereskedelmi mechanizmust, amely egyértelműen unikum volt a térségben, és kijelölte Magyarország szerepét a hidegháború történetében.

Ez a funkció egyáltalán nem volt jelentéktelen, különösen az ország méretéhez képest. Magyarország geopolitikai helyzete eleve determinálta, hogy a Kárpát-medence területe összekötő híd lehessen Kelet és Nyugat között. A világ politikai kettészakítottsága pedig kikényszerítette azt a helyzetet, hogy a lezáruló vasfüggönyön valahol nyissanak egy kiskaput. A nyomás többirányú volt, hiszen a politika szintjén lehetnek ideológiai ellentétek, de mindez nem

282 CIA, FOIA, Prospects for US Export to Hungary and Poland, 1989. szeptember 1. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90T00103R000400410002-0.pdf (Letöltés: 2019. augusztus 31.)

állhat a gazdaság, jobban mondva a pénz útjába. A tőke áramlását nem lehet megakadályozni, a pénzhatalmi érdekek érvényesülni fognak bármilyen szögesdrót feszüljön is előttük. A szovjet megszállás radikális cezúrát jelentett az ország politikai-, társadalmi- és gazdasági életében, de mégis volt egy rejtett dimenziója a történéseknek, ahol a folyamatosság megragadható. A kontinuitás a nácizmus és a kommunizmus, kapitalizmus és szocializmus között. A Komintern titkos pénzeit felügyelő magyarországi „maffia" tevékenysége Svájcban, vagy a szoros kereskedelmi kapcsolatok kiépülése ex-náci tisztek és egykori üldözöttjeik között, mind arra utalnak, hogy a politika történéseinek fedésében egy egészen más motivációkkal irányított világ is létezett. Ennek megismerése elengedhetetlen a valóság leírásához. A kommunizmus világforradalmi káprázata nélkülözhetetlenné tette a vadkapitalista gondolkodást, hiszen a baloldali pártok finanszírozása csak a tőke logikájának követése mentén volt kivitelezhető.

Miközben milliókra kényszerítették rá a szocializmus építésének vízióját, egy kiválasztott elit privilégiuma volt egy egész nemzet vagyonának a birtoklása. Lenin követői az államosításokkal a legszélsőségesebb tőkekoncentrációt valósították meg, vagyis a valaha létező legszélsőségesebb kapitalizmust hozták létre anélkül, hogy beépítették volna a rendszerbe a kontrollt, a piac és a verseny szabályozó szerepét, vagy akár a szakszervezetek érdemi mozgásterét. A szocialista blokk politikai-gazdasági elitjének képvise-

lői – kihasználva kiváltságaikat – megjelentek a kapitalista világban, ahol partnerekre leltek. A kommunista internacionalizmus és a kapitalista globalizmus titkos összekacsintásban Magyarország volt az összekötő, a hidegháború Velencéje, a kapocs, amely segítette a mindenekfelett álló pénz érdekeinek az érvényesülését, a tőke áramlását. Mindezzel egy szűk elit járt jól, akik néhány évtized leforgása alatt Magyarországot szisztematikusan kifosztották.

De ez már egy következő fejezetet kíván, amivel hamarosan jelentkezünk.

FÜGGELÉK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
BFL	Budapest Főváros Levéltára
BM	Belügyminisztérium
BM ÁVH	Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága
COCOM	Coordinating Committee for Multilateral Export Controls
CSU	Christlich-Soziale Union in Bayern
CIA	Central Intelligence Agency
DM	nyugatnémet márka
dr.	doktor
EGK	Európai Gazdasági Közösség
FOIA	Freedom of Information Act
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
Gestapo	Geheime Staatspolizei
GmbH	Gesellschaft mit beschränkter Haftung
GRU	Glavnoje razvedivatyelnoje upravlenyije
i.m.	idézett mű
ker.	kerület

KKM	Külkereskedelmi Minisztérium
KGB	Komityet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
LKM	Lenin Kohászati Művek
MAORT	Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság
Maszovol	Magyar–Szovjet Nyersolaj Részvénytársaság
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MGB	Miniszterstvo Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi
MI6	Secret Intelligence Service
MKB	Magyar Külkereskedelmi Bank
MKP	Magyar Kommunista Párt
MNB	Magyar Nemzeti Bank
MNVK-2.	Magyar Néphadsereg Vezérkarának 2. Csoportfőnökség
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MÚOSZ	Magyar Újságírók Országos Szövetsége
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
NOIJ	Napi Operatív Információs Jelentés
NÚSZ	Nemzetközi Újságíró Szervezet
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
RSHA	Reichssicherheitshauptamt
Rt.	részvénytársaság
SD	Sicherheitsdienst
SiPo	Sicherheitspolizei

SPÖ	Sozialdemokratische Partei Österreichs
SS	Schutzstaffel
SIS	Secret Intelligence Service
Stasi	Ministerium für Staatssicherheit
SZDP	Szociáldemokrata Párt
SZDSZ	Szabad Demokraták Szövetsége
SZER	Szabad Európa Rádió
TASZSZ	Tyelegrafnoje Agensztvo Szovjetszkovo Szojuza
ti.	tudniillik
UB	Urząd Bezpieczeństwa
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration
uo.	ugyanott
US	United States
USA	United States of America
USD	amerikai dollár

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.7. Belügyi információs jelentések

2.7.1. Napi operatív információs jelentések

3.1. A központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék

3.1.2. Munkadossziék (M-dossziék)

3.1.5. Operatív dossziék (O-dossziék)

3.2. A BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék

3.2.1. Beszervezési dossziék (Bt-dossziék)

3.2.3. Munkadossziék (Mt-dossziék)

3.2.4. Kutató dossziék (K-dossziék)

3.2.5. Operatív dossziék (O-8-dossziék)

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXXV-10-c MSZMP Budapest Fővárosi alapszervezetek iratai

Central Intelligence Agency Freedom of Information Act (CIA FOIA)

Special collection of Emil Hoffmann

Special collection of Helmut Triska

Special collection of Gustav Meissner

Hungarian Economic Activities in Western Europe

Absorption of Power by the Communists in the Hungarian Foreign Service

Hungarian Trade Policies

Economic Intelligence Riport

Economic Intelligence Riport – The Role of Reexports in Hungarian Foreign Trade

Intelligence Memorandum – Trading and Cooperation with Hungary

Prospects for US Export to Hungary and Poland

FELHASZNÁLT IRODALOM

Andreides Gábor 2019: *Egy megbízható elvtárs. Száll József útja az MKP-tól a P2-ig.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest.

Andrew, Christopher–Mitrohin, Vaszilij 2000: *A Mitrohin-archívum. A KGB otthon és külföldön.* Budapest, Talentum Kiadó.

Arendt, Hannah 2000: *Eichmann Jeruzsálemben. Tudósítás a gonosz banalitásáról.* Osiris Kiadó, Budapest.

Bartošek, Karel 2003: *Vallanak az archívumok. Prága – Párizs (1948–1968).* Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest.

Békés Csaba 2019: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991.* Osiris Kiadó–MTA TK, Budapest.

Benda László (szerk.) 1999: *Fekete bárány? Fekete János vall életéről, világnézetéről, világlátásáról Benda Lászlónak.* Print City Kiadó és Nyomda Kft., Budapest.

Berkó Lilli 1983: Az iparvállalatok külkereskedelmi joga mint a strukturális alkalmazkodás eszköze. *Ipargazdasági Szemle,* 1983/3. 62–75.

Bernek Ágnes 2018: *Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban. A 20. század Nyugat és Kelet közötti ütközőzónájától a 21. század eurázsiai hídtérségéig.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Borhi László 2015: *Nagyhatalmi érdekek hálójában - Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig.* Budapest, Osiris Kiadó, 2015.

Borvendég Zsuzsanna 2015: *Újságírásnak álcázva. A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest.

Borvendég Zsuzsanna 2017: *Az „impexek" kora. Külkereskedelmi fedéssel folytatott pénzkivonás a „népgazdaságból" a Kádár-rendszer idején az állambiztonsági iratok tükrében.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest.

Borvendég Zsuzsanna 2018: *A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei. Titkosszolgálati vállalatalapítások és valutakitermelés a Kádár-rendszer idején.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest.

Borvendég Zsuzsanna 2019: *A kádári Magyarország titkos élete.* Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék.

Botlik József 2013: Ödenburg és „Ost-Burgenland". Sopron és „Kelet-Burgenland" a Rába folyásáig; osztrák területi követelések 1945–1946-ban. In *Vasi Szemle* 2013/1. 27–42.

Buzás József 1955: A szovjet–magyar kereskedelmi kapcsolatok történetéhez 1919–1938. *Századok*, 1955/4–5. 588–633.

Carter, Charles William 2012: The Evolution of US Policy toward West German–Soviet Trade Relations 1969-89. *International History Review* 2012/2. 221–244.

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó 2015: *A politizált gazdasági rendőrség. A Gazdaságrendészeti Osztály, 1945–1948.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest.

Cseszka Éva 2012: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM-perre (1945-53).* Gondolat Kiadó, Budapest.

Førland, Tor Egil 2009: *Cold Economic Warfare: CoCom and the Forging of Strategic Export Controls 1948-1954. History of International Relations, Diplomacy and Intelligence.* Republic of Letters Publishing, Dordrecht.

Gábor Péter 2013: *Jóvátétel és külkereskedelmi orientációváltás Magyarországon, 1944–1949/51.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, doktori értekezés.
https://idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/gaborpeterphd.pdf

Germuska Pál 2011: „...Nem tudunk egyensúlyba kerülni". Külkereskedelmi árkiegyenlítés – költségvetésen kívül és belül. In Baráth Magdolna–Bánkuti Gábor–Rainer M. János (szerk.): *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére.* L'Harmattan Kiadó, Budapest. 383–394.

Germuska Pál 2018: Kémek a „Bagolyvárban"? Avagy a magyar hírszerzés és az Európai Gazdasági Közösség. In Andreides Gábor–M. Madarász Anita–Soós Viktor Attila (szerk.): *Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest. 233-251.

Germuska Pál 2019: Balancing between the COMECON and the EEC: Hungarian elite debates on European integration during the long 1970s. *Cold War History*, 2019/3. 401–420.

Greaves, Laura Megan 2013: *'Concerned not only with relief':*

UNRRA's work rehabilitating the Displaced Persons in the American zone of occupation in Germany, 1945-1947. A thesis presented to the University of Waterloo in fulfillment of the thesis requirement for the degree of Doctor of Philosophy in History, Waterloo, Ontario, Canada.

Guérin, Alain 1970: *A szürke tábornok.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Gyarmati György–Palasik Mária (Szerk.) 2013: *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Haár Ottó: Kondenzátorokat gyárt a Sicontact. *Világgazdaság,* 1980. március 21. 3.

Hegedűs Sándor 1970: Sebes Imre (1910–1964). *Párttörténeti Közlemények,* 1970/3. 198–211.

Hoffmann, Emil 1955: *West-Ost-Handel im Zwielicht?* Verlag Handelswerbung, Nürnberg.

Horn Gyula 1991: *Cölöpök.* Zenit Könyvek, Budapest.

Horthy Miklós 1990: *Emlékirataim.* Európa Kiadó, Budapest.

Horváth István–Németh István 1999: *... És a falak leomlanak. Magyarország és a német egység (1945–1990).* Magvető Kiadó, Budapest.

Kalmár Melinda 2014: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990.* Osiris Kiadó, Budapest.

Kávássy János Előd 2019: *Sodrásban. A Magyar Népköztársaság és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatai a hidegháború végjátékában.* CEPolitik Kiadó, Budapest.

Kenedi János 2006: Múltfeldolgozás és történetírás az „ügynökkérdés" kapcsán. Kerekasztal beszélgetés a Fogalomváltozatok – társadalmi egyenlőtlenség, ügynökkérdés, nemzeti és politikai közösség Közép-Európában című konferencián, 2006. szeptember 28-án. *Régió* 2006/4. 5–27.

Kenedi János 2015: Bevezető a Szakértői Bizottság jelentéséhez. In Uő: Hálózati munkára nem alkalmas. K. belügyi iratfelmérő újabb jelentései. Budapest, Magvető Kiadó. 98–115.

Keresztes Lajos 2004: A nyilas hatalomátvétel előzményei. *História 2004/9. 14–16.*

Koch, Stephen 2014: *Kettős szerepben. Az értelmiség elcsábítása.* Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest.

Kotek, Joël 2005: *Az ifjú gárda. A világ ifjúsága a KGB és a CIA között, 1917–1989.* Budapest, Nagyvilág Kiadó.

Kovács Gellért 2014: *Alkonyat Budapest felett. Az embermentés és ellenállás története 1944–45-ben.* Libri Kiadó, Budapest.

Kövér György [2001]: Fejezetek a Magyar Külkereskedelmi Bank 50 éves történetéből. In Grenitzer Róbert–Rubovszky Éva (szerk.): *MKB Krónika.* Magyar Külkereskedelmi Bank Rt, Budapest.

Lázár György 2005: Magyarország és Nyugat-Németország kapcsolatai 1945 és 1958 között. *Archívnet,* 2005/2. http://www.archivnet.hu/diplomacia/magyarorszag_es_nyugatnemetorszag_kapcsolatai_1945_es_1958_kozott.html

Libbey, James K. 2010: CoCom, Comecon, and the Economic

Cold War. *Russian History*, 37. (2010) 2. sz. 133–153.
Macrakis, Kristie 2008: *Seduced by Secrets. Inside the Stasi's Spy-Tech World.* Cambridge University Press, Cambridge.
Magyar Balázs 2008: A magyar katonai hírszerzés tevékenységének fő irányai és jellemzői a Varsói Szerződés időszakában. *Hadtudományi Szemle*, 2008/2. 14–21.
Máthé Áron 2014: *A zuglói nyilasok pere (1967). Értelmezési lehetőségek.* Századvég Kiadó, Budapest.
Mitrovits Miklós 2020: A Molotov–Ribbentrop-paktum háttere – Legendák és tények. *Közép-Európai Horizontok*, 2020. április 2. http://horizontok.hu/2020/04/02/a-molotov-ribbentrop-paktum-hattere-legendak-es-tenyek/ (Letöltés: 2020. április 6.)
Molnár János 2009: „A másodrendű vádolott". Villányi András elítélésének és rehabilitációjának rekonstruálása. *Múltunk*, 2009/1. 100–137.
Mong Attila 2012: *Kádár hitele. A magyar államadósság története 1956–1990.* Libri Kiadó, Budapest.
Nyerges János 1962: *A Kelet–Nyugat kereskedelem időszerű kérdései.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
Oblath György 1985: Külkereskedelmünk negyven éve. *Külgazdaság*, 1985/4. 3–23.
Okváth Imre 2018: A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás története a második világháború végétől a rendszerváltásig. *Felderítő Szemle*, 2018/2. 38–50.
Oplatka András 2014: *Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke".* Helikon Kiadó, Budapest.

Pál Zoltán 2013: *„Külföldről irányított szabotázsakció". Koncepciós per a MAORT ellen 1948-ban.* Kommentár 2013/2. 54–67.
Pálos István 1958: A külkereskedelem 1957-ben – a számok tükrében. *Külkereskedelem* 1958/2. 3–4.
Pehe, Jiří 1990: *International front organizations survive in Prague.* Report on Eastern Europe, 1990. június 20. http://www.pehe.cz/clanky/clanky_view?lng=en&year=1991(Letöltés: 2014. augusztus 12.)
Petritsch, Wolfgang 2014: *Bruno Kreisky. Egy osztrák államférfi életútja, 1911–1990.* Napvilág Kiadó, Budapest.
Pittman, Avril 1992: *From Ostpolitik to Reunification West German–Soviet Political Relations since 1974.* Cambridge University Press, Cambridge.
Pogány Ágnes 2006: Co-operation through the Iron Curtain: Economic Relations between Austria and Hungary after the Second World War. In Gertude Enderle-Burcel–Piotr Franaszek–Dieter Stiefel–Alice Teichova (eds.): *Gaps in the Iron Curtain. Economic Relations between Neutral and Socialist Countries in Cold War Europe.* Jagiellonian University Press, Krakkó. 142–162.
Práczki István 2014: *Kémjátszmák. Egy magyar hírszerző emlékiratai.* Kárpátia Stúdió, Budapest.
Rathkolb, Oliver 2014: *The Paradoxical Republic. Austria 1945–2005.* Berghahn Books, Oxford.
Ruffner, Kevin C. (Ed.) 2006: *Forging an Intelligence Partnership: CIA and the Origins of the BND, 1949–1956.* Europe

Division National Clandestine Service.

Schmidt Mária 2005: *A titkosszolgálatok kulisszái mögött. Hitek, ideológiák és hírszerzők a XX. században.* Budapest, XX. Század Intézet.

Selvage, Douglas 2014: SA-CIA-HV A: Dr. Emil Hoffmann and the „Jungle of the Secret Services." In Spiekerman, Uwe (ed.): *The Stasi at Home and Abroad: Domestic Order and Foreign Intelligence.* Bulletin of the German Historical Institute, Supplement 9. 115-138.

Seres Attila 2006: A szovjet piac „meghódítása" és a magyar tőke Trianon után. Iratok a szovjet–magyar vegyes kereskedelmi társaság történetéhez (1923). *Századok* 2006/1. 79–125.

Seres Attila 2008: Magyar külkereskedelmi politika és a szovjet piac az 1920-as években. *Történelmi Szemle* 2008/3. 407–433.

Stark Tamás 2006: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* Lucidus Kiadó.

Stent, Angela 1981: *From Embargo to Ostpolitik: The Political Economy of West German–Soviet Relations, 1955–1980.* Cambridge University Press, New York.

Strasserné Chorin Daisy–Bán D. András 1999: *Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig. Fejezetek Chorin Ferenc életéből (1879–1964).* Osiris Kiadó, Budapest.

Szilágyi Gábor 2015: Az MDP és az MSZMP a „guruló dollárok" rendszerében. In Kiss Réka–Soós Viktor Attila (szerk.): *Keletről Nyugatra. A kommunista mozgalom titkos pénzei.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest. 7–70.

Szörényi Attila 2012: *A Standard-per előzményei és előkészítése, 1948–1950.* Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Doktori Iskola, Piliscsaba.

Szörényi Attila 2013: Adalékok a Vogeler-ügy diplomáciatörténetéhez,1949–1951. *Külügyi Szemle,* 2013/1. 141–171.

Ter Borg, Frank A.–Lafeber, Cees N. D. G. 1987: Joint Ventures in Hungary. *Review of Socialist Law,* 1987/4. 317–335.

Tímár Mátyás 1989: *Szürke pénzügyek.* Magvető Kiadó, Budapest.

Tóth Imre 2006: *A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két világháború között.* Győr-Sopron-Moson Megye Soproni Levéltára, Sopron.

Tóth István 1993: A mozi a koalíciós pártok gazdálkodásában (1945–1948). *Múltunk,* 1993/4.

Törzsök Éva 2008: *Külkereskedelmi technikai ismeretek 1. Külkereskedelmi ügyletek – külkereskedelmi szerződések.* Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest.

Vajna Gábor 1987: *Magyar–osztrák vegyesvállalatok működésének értékelése.* Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, doktori értekezés.

NÉVMUTATÓ

Adam, Hans 99
Adenauer, Konrad 55
Andreides Gábor 90, 91
Antonescu, Ion 24
Arató Ferenc 146,148, 156
Arendt, Hannah 45

Bán D. András 182
Bánkuti Gábor 177
Barabás Péter 79
Baráth Magdolna 177
Barbie, Klaus 27
Bartošek, Karel 12
Bauer Miklós 97, 102, 127
Bauer Tamás 97
Becher, Kurt 44–46, 53
Beck János 96
Békés Csaba 175
Benda László 175
Berkó Lilli 175
Bernek Ágnes 175
Bickenbach, Harald 56
Bickenbach, Karl 44–52, 54, 56, 110, 119, 125, 134–136, 138
Borhi László 176
Borvendég Zsuzsanna. 15, 16, 48, 56, 64, 87, 101, 102, 152, 158, 176
Botlik József 41, 176
Brody, Alexander 111
Bródy András (Andreas Brody) 119, 120, 125
Bródy Illés 111, 115, 121
Bródy István 46, 108, 110, 113–125, 136
Bródy János 111, 120
Bródy Sándor 111,120, 121
Buzás József 80, 176

Canaris, Wilhelm 26
Carter, Charles William 71, 176
Castro, Fidel 123
Churchill, Winston 37

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó 96, 176
Cseszka Éva 96, 177

Deutsch Géza 123
Doner, Bruno 46

Eaton, Cyrus 79
Eichmann, Adolf 45
Enderle-Brucel, Gertude 181
Englert, Hans 110, 111, 119

Fekete János 49, 50, 51, 83, 101, 132, 147, 148, 153, 154, 161
Focke, Albrecht 26
Førland, Tor Egil 128, 177
Franaszek, Piotr 181

Gábor Péter 109
Gál Lajos Endre (Andreas L. Gal) 83
Gazdag Ervin 14
Gehlen, Reinhard 39
Germuska Pál 92, 106, 131, 177
Goebbels, Joseph 23, 52
Gombosi Zoltán 95, 96, 99
Gratz Gusztáv 80
Grenitzer Róbert 179
Griffin 117
Guérin, Alain 39

Gyarmati György 104, 177

Haár Ottó 163, 178
Halász András 17
Haller, Kurt 26
Hammer, Armand 76–79
Háy László 74, 75, 86
Hegedűs Sándor 89
Himmler, Heinrich 43, 44
Hitler, Adolf 23, 24, 26, 41, 45, 52, 70, 111, 133
Hoffmann, E. T. A. 22
Hoffmann, Emil 9–11, 21–31, 33, 36, 40, 56, 58–65, 106, 139, 146, 178
Horn Gyula 92, 93
Horthy Miklós 41, 81, 113
Horthy Miklós ifj. 33
Horváth István 159
Horváth Zoltán 18
Horváth-Lugossy Gábor 17

Jahnke, Kurt 25
Jajce 139, 140
Junger Károly 117, 124–130, 133, 134, 136–139

Kádár János 12, 17, 64, 79, 105, 107, 176, 177
Kalmár Melinda 178
Kaltenbrunner, Ernst 42
Kardos László 93, 105
II. Károly (Von Hohenzollern–Sigmaringen) 24
Karpik, Ferdinand 32–36, 39, 40
Kasztner Rezső 44, 45
Kávássy János Előd 79, 178
Kelemen Péter 123
Kenedi János 12, 13, 15, 179
Keresztes Lajos 26, 179
Kiesinger, Kurt, Georg 53–55, 60, 62
Kiss Réka 182
Koch, Stephen 70, 81, 121, 179
Kotek, Joël 179
Kovács Gellért 179
Kölln, Harald 146, 147
Kövér György 179
Kreisky, Bruno 181
Kroner, Ernst 24

Lafeber, Cees N. D. G. 163, 183
Lázár György 148, 179
Lenin,Vlagyimir Iljics 75–79, 150, 167
Libbey, James K. 128, 179
Ligetfalvi Gábor 17
Lux József 33

Macrakis, Kristie 12, 180
Mádai István 147
Magyar Balázs 180
Magyar László 85, 87
Marcus, Carl 25, 27
Márer György 121, 123, 124
Markotán Benedek 15
Máthé Áron 180
Meissner, Gustav 57, 58
Mitrovits Miklós 70, 180
Molnár János 180
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 70
Mong Attila 51, 180

Müller, Richard 56

Nagy Imre 104, 116
Németh István 178
Noack, Ulrich 29, 30

Nyerges János 54, 90–99, 102-106, 130, 136, 147, 153, 154, 180
Nyers Rezső 154

Oblath György 82, 85–88, 116, 155, 156, 158, 162, 180
Okváth Imre 21, 180
Olah, Franz 34
Oplatka András 132, 180

Pál Zoltán 181
Palasik Mária 104, 178
Pálos István 143, 181
Pehe, Jiří 181
Péter Gábor 104
Petrisch, Wolfgang 181
Petúr László 110
Pittman, Avril 71, 181
Pogány Ágnes 160, 180
Práczki István 157, 181

Rainer M. János 177
Rákosi Mátyás 115
Rathkolb, Oliver 34, 181
Révai Béla 90
Ribbentrop, Joachim von 52, 70
Rockefeller, David 79
Rubovszky Éva 179
Ruffner, Kevin C. 39, 181

Salusinszky István 50, 157, 158
Schachter, Jose 122
Schellpeper, Herbert 109, 116, 136–139
Schenck, Joseph Michael 77
Schenck, Nicholas 77
Schenk, Friedrich 77
Schmidt Mária 12, 182
Sebes Imre 178
Sebes Sándor 88, 90
Selvage, Douglas, 23, 25, 27, 28, 31, 60, 61, 63, 64, 182
Seres Attila 182
Soós Viktor Attila 177, 182

Stark Tamás 75, 182
Stent, Angela 71, 182
Stiefel, Dieter 181
Stone, Randolph K. 31
Strasserné Chorin Daisy 45, 182
Süssmilch, Bruno 133-136, 138

Szakács Árpád 17
Szálasi Ferenc 26
Száll József 90, 175
Szemjonov, Vlagyimir 30
Szilágyi Gábor 182
Szörényi Attila 96, 183
Sztálin, Joszif Visszarionovics 37, 38, 70, 71, 78, 115

Teichova, Alice 181
Ter Borg, Frank A. 163, 183
Tímár Mátyás 155, 183
Tóth Imre 183
Tóth István 183
Törzsök Éva142, 183
Triska, Helmut 33, 35, 40-43, 47, 56, 59, 60, 126–128, 133, 135

Vajna Gábor 183
Varga Jenő 74, 75
Vas Zoltán 111, 115, 116, 120, 123
Veesenmayer, Edmund 26, 116
Vizi László Tamás 17

Werkmeister, Karl 116
Westerbarkey, Wilhelm Ferdinand 33, 37, 40
Willibald, Würzinger24, 25
Wolff, Otto 76
Woog, Edgar 98
Woog, Lydia 98

Zsolt Béla 112

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1831
SZEGED

Jelenkorunk látszólagos békéje közepette régóta háború dúl, méghozzá a negyedik generációs formájában. Ezt a küzdelmet még nem a fegyverekkel vívják, hanem a média segítségével, a közvélemény befolyásolásával teremtik meg az iszlám alapú új világot, szüntetik meg a hagyományos nemzetállamokat, próbálják eltüntetni a keresztény értékrendet és kultúrát. Ezeknek a hadműveleteknek a kulisszatitkaiba nyújt betekintést Horváth József tábornok, a Polgári Elhárítás és a Katonai Titkosszolgálat volt műveleti főigazgató helyettese.

Európa átalakítása Európa lerombolásával kezdődik, hogy utána egy nemzetek és akarat nélküli világ jöjjön létre kontinensünkön, ahogyan ez már megvalósult sokfelé a világban. Magyarország – mint Eger annak idején – újra megszervezte védelmét, és 1552-höz hasonlóan meg is állította az európai kollaboránsok által precízen előkészített és megtervezett támadást. Kerítést épített, mely fizikailag – és persze szimbolikájában is – jelzést adott Európa népeinek, hogy ne engedjék félrevezetni magukat egy humanitárius népvándorlás címkéjével. Ami évek óta zajlik, nem migráció, nem gazdasági bevándorlás vagy menekültkérdés, hanem háború. Ennek hátterét mutatja be Földi László ezredes, az Információs Hivatal volt műveleti igazgatója.

A Csehszlovák Köztársaság 1939. évi megszűnésével véget ért egy korszak az 1919-ben gazdát cserélt észak-magyarországi területek történetében. Egyúttal az új európai hatalmi-politikai állapotokkal összhangban új geopolitikai elrendeződés kezdődött. 1939 márciusában a Szlovák Tartománygyűlés - Hitler biztatására - kimondta az önálló és független szlovák állam létrejöttét, ugyanekkor Kárpátalja még vissza nem tért részeit - az ún. Erdős-Kárpátokat - Magyarország vette birtokba, és újból az ezeréves magyar haza részeként kezelte. Popély Gyula, az egyik legismertebb felvidéki magyar történész az 1939-1945 közötti feszültségekkel teli szlovák-magyar viszonyt vizsgálja. Azt a korszakot mutatja be új kutatásai alapján, amikor a szlovákok és a magyarok papíron "szövetségesek" voltak, ténylegesen viszont a legnagyobb ellenségek.

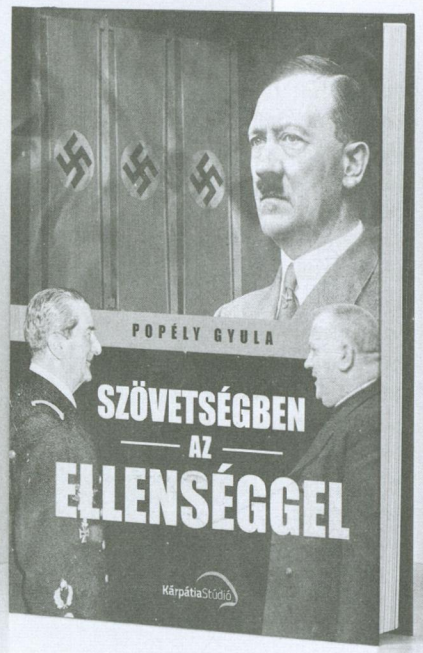

Budapest ostroma Magyarország második világháborús történetének egyik meghatározó eseménye volt. A magyar történelemben nincs még egy olyan tragikus időszak, melynek polgári irodalma annyira széles körű lenne, mint Budapest ostromáé. Naplók és más visszaemlékezések sokaságai adnak lehetőséget arra, hogy bepillantsunk a polgári lakosság életébe. A könyvtárnyi visszaemlékezés és történelmi feldolgozás ellenére a polgári áldozatokat a legtöbb történeti munkában csak mellékesen szerepeltetik. A hadtörténeti művek kifejezetten kerülik ezt a témakört. E kötet célja, hogy a zömében feltáratlan, a Budapest 1944-1945-ös ostromához köthető civil veszteségeket áttekintse, a korábbi felszínes adatokon felül mélyebben ismertesse a polgári lakosságot ért atrocitásokat.

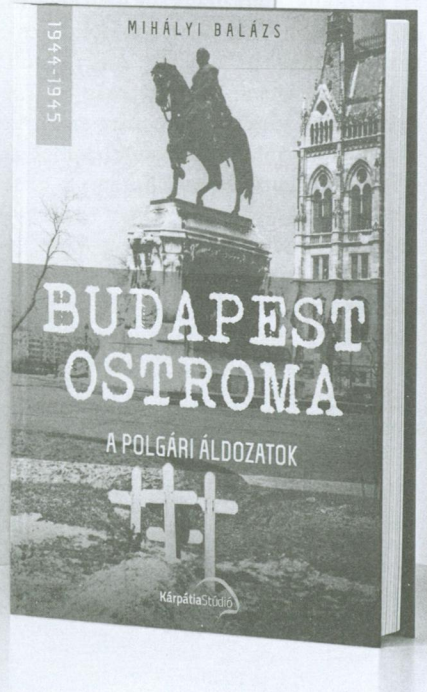

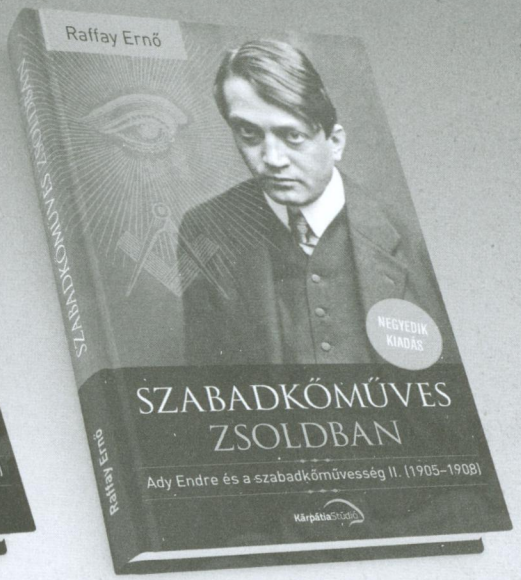

Ha ma élne Ady Endre, akkor melyik pártra szavazna? Támogatná-e a migrációt? Mi lenne a véleménye az Európai Unióról? Hihetetlennek tűnik, de pontos választ kaphatunk ezekre a kérdésekre. És nem csak ezekre. Vajon mi mozgatta és mi vitte a zseniális költőt a különböző eszmei irányzatok felé? Miért kereste, miben, mikor és hol találta meg Istent? Mi vitte a szabadkőművesség irányába és miért lépett be a Martinovics páholyba? Raffay Ernő levéltári forrásokra támaszkodó újabb kötete tabukat dönt le, olyan kérdésekre ad választ, amelyeket a tudományos élet fel se mert tenni. Kutatásaival újraírja a XIX. század végének és a XX. század elejének magyar történelmét és irodalomtörténetét.

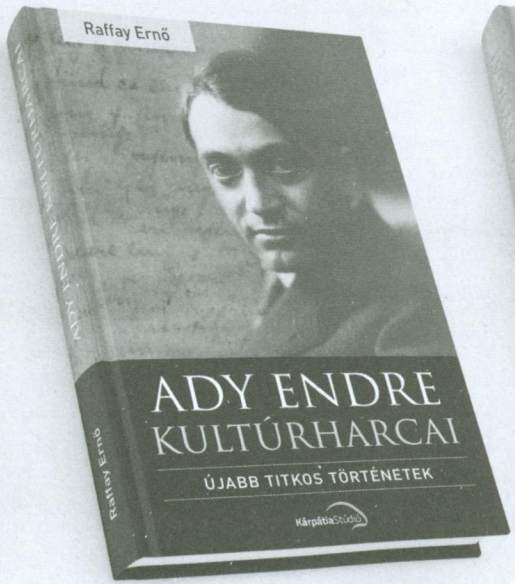

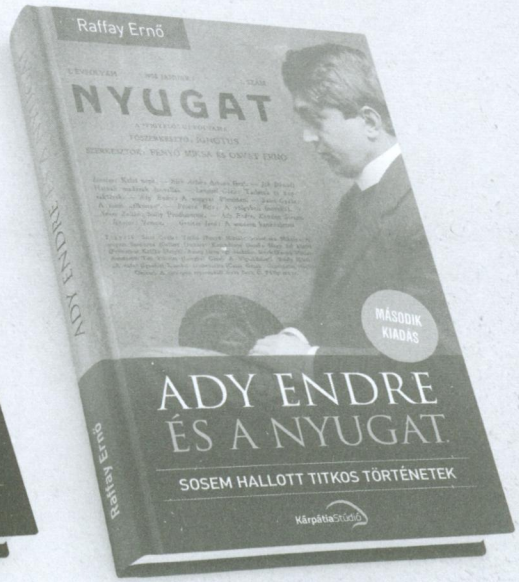

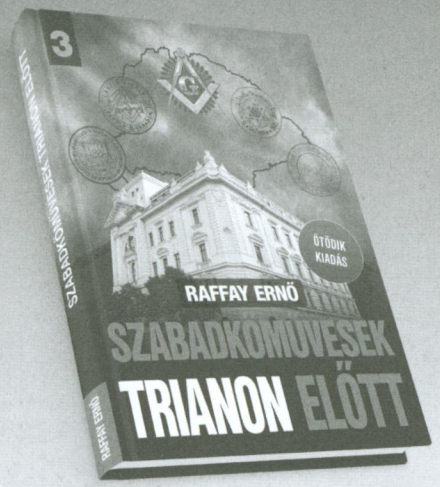

1918 előtt a szabadkőműves szervezet tudatosan, ideológiai alapokra fölépített konkrét terveket, s ezek megvalósításáért szervezeteket, egyesületeket hozott létre, azért, hogy szétrombolja a magyar társadalmat összetartó erőket és átvegye az ország vezetését.
Az államellenes összeesküvés kezdeti szakaszait ismerhetjük meg Raffay Ernő első szabadkőműves monográfiájából. A szerző levéltári forrásokra támaszkodó kötete tabukat dönt le, olyan kérdésekre ad választ, amelyeket a tudományos élet fel se mert tenni. Raffay Ernő kutatásaival újraírja a XIX. század végének és a XX. század elejének magyar történelmét.

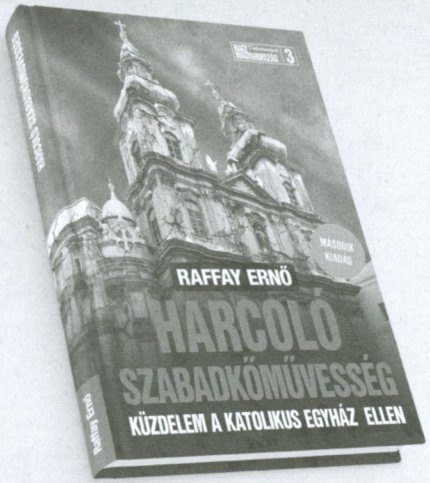

A Károlyi Mihály vezette első szabadkőműves kormány létrejöttének és Magyarország széthullásának előzményeit az 1890-es években kell keresnünk. Ekkor az 1789-es francia forradalomnak nevezett terrorállam szellemében tevékenykedő csoportok megkezdik a Magyar Állam elfoglalását. Erre használják fel a titkosan működő szabadkőművességet. Akárcsak Franciaországban, fő célpont a katolikus egyház. Raffay Ernő munkája csak és kizárólagosan a Magyar Országos Levéltárban megtalálható szabadkőműves jegyzőkönyvekre, páholyiratokra támaszkodik. A bemutatott tények pedig megdöbbentőek: mint egy krimiben, úgy bontakoznak ki az államellenes összeesküvés szálai, amelyek a szabadkőműves páholyokban szövődnek.

A Politizáló szabadkőművesség című új kötetből megismerhetjük a magyarországi szabadkőművesség radikalizálódásának következő állomását, a Jászi Oszkár nevével fémjelzett Martinovics páholy létrejöttét és tevékenységét, s hosszú oldalakon át olvashatjuk ama súlyos állítás bizonyítékait, mely szerint: a baloldali radikálisok célja nem volt más, mint a magyar keresztény nemzetállam megdöntése. Feltárul szemünk előtt, hogy a Tanácsköztársaság szellemi előkészítése éveken keresztül folyt, az nem „a semmiből ugrott elő" 1919. március 21-én. A titkos társaság tevékenységével akarva-akaratlanul hozzájárult a vörösterrorhoz és bizony a Magyar Királyság széthullásához is.

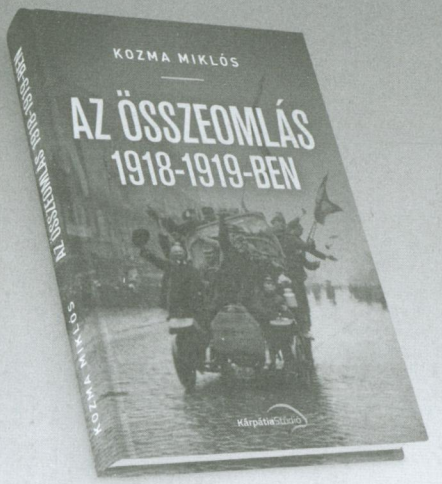

Az elmúlt száz év egyik legfontosabb memoárját tartja kezében az olvasó. Kozma Miklós hiteles visszaemlékezéseit mindenkinek ismernie kell, aki érteni akarja a 20. századi magyar történelmet. A kötet nemcsak a történelmi hitelesség szempontjából érdekes, hanem azért is, mert Kozma Miklós ott volt, ahol kevesen, olyan személyeket, vezetőket ismert, akik testközelből látták azt a gyilkos kataklizmát, amit Károlyi Mihály és bolsevista elvtársai hazánkra szabadítottak. A könyv megdöbbentő, az olvasók által nem ismert képet és hiteles leírást ad a korszakról.

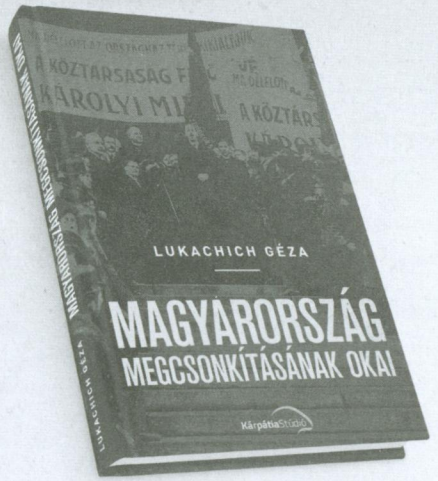

Az 1900-as évek elejétől kezdve támadássorozat indult a magyar állam intézményei ellen, amelyek csúcspontja a Károlyi Mihály és Kun Béla nevével fémjelzett összeomlás. Ezeket az utolsó drámai napokat mutatja be Lukachich Géza visszaemlékezése, aki hiteles szemtanúja volt a budapesti eseményeknek, katonai parancsnokként pedig megpróbálta a lehetetlent. Az 1930-as években megjelent könyv beszerezhetetlen, tartalma nem ismert a nagyközönség előtt. Nem véletlenül van indexen, hiszen híven mutatja be nemcsak a Károlyi-puccs hátterét, hanem a korabeli államvezetés abban játszott felelősségét is.

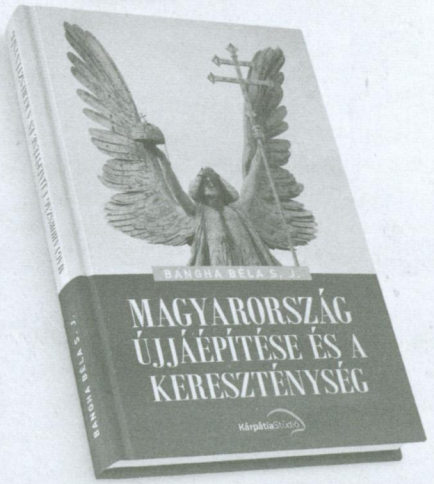

Mi a liberalizmus? Mi a szocializmus? Kik, mire használták fel ezeket az ideológiákat? Milyen szerepük volt a keresztény magyar államiság szétesésében? Mindenki számára közérthető és megdöbbentő válaszok vannak ebben a könyvben. A magyar történelem sorsfordulóinak vonatkozásában alapműnek számító kötet száz éve jelent meg utoljára. Bangha Béla a két világháború közötti időszak egyik legismertebb katolikus vezetője volt. Szavai, gondolatai aktuálisabbak, mint valaha.

TOVÁBBI KÖNYVEK: KARPATIASTUDIO.HU

Práczki István, az egykori „magyar James Bond" nem az a karatézó, hangtompítós revolverrel hálószobákba lopakodó, helikopterre kapaszkodó sármőr, mint amit a filmekből ismerünk, hanem egy információkat gyűjtő, tárgyaló, nyelveket beszélő, talpraesetten küzdő kém. Filmbe illő ügyei viszont neki is voltak. Emlékiratain keresztül betekintést nyerhetünk a titkosszolgálat rejtélyes világába, megismerhetjük, miként működött a katonai hírszerzés a kiképzéstől az éles bevetésekig. De megtudhatjuk például azt is, miért jutott kiemelkedően fontos szerep a magyar delegációnak a vietnami háború záró fejezetében. Práczki István memoárja kuriózum, a hírszerzői munkával kapcsolatos kulisszatitkok eddig ismeretlenek voltak mind a nagyközönség, mind a történészek számára.

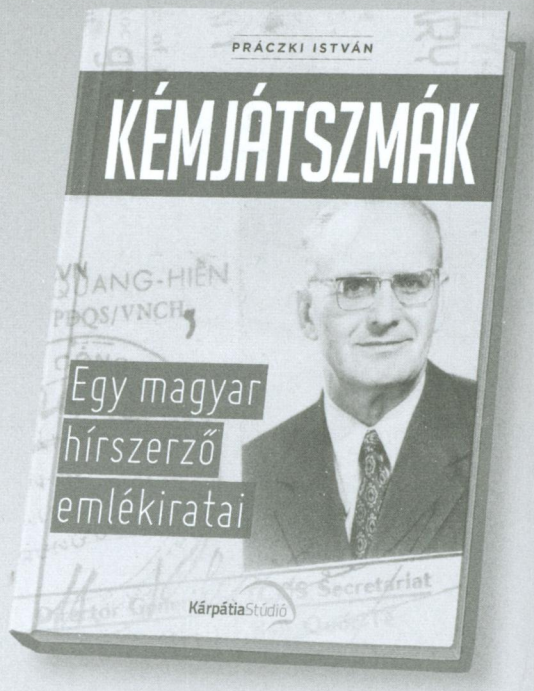

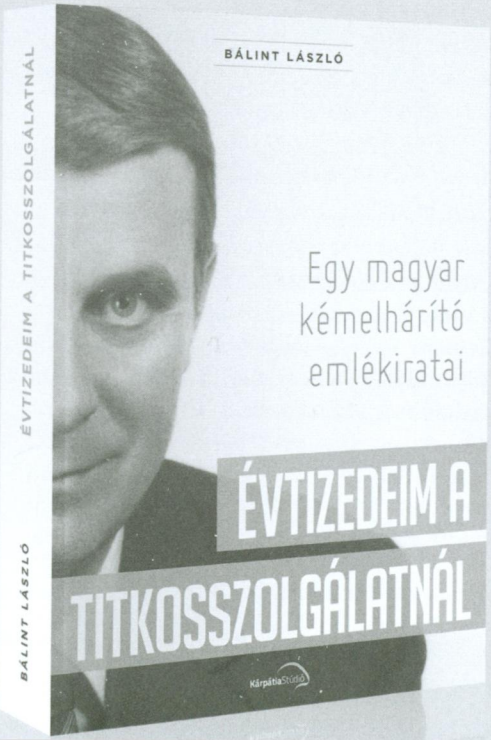

Az utóbbi idők minden bizonnyal legizgalmasabb memoárja Bálint László új könyve.
Hogyan működött a Kádár-rendszerben az állambiztonsági szerv? Mit lehet tudni a belső viszonyairól, az állományról, a vezetőkről? Mi volt a feladatköre a hírszerzőknek, a kémelhárítóknak, a belső elhárítóknak? Miért volt mindig is jelentős eszköze a titkosszolgálatoknak a hálózat? Kik és hogyan küzdöttek Magyarországon a Moszad hírszerzői és hálózata ellen? Létezik-e a rendszerváltás óta belső elhárítás, és mi a feladata? Hogyan mentették át magukat az állambiztonsági vezetők 1990-ben, és hogyan befolyásolták a politikai életet, a közéletet? S hogyan hatott a politika az állambiztonsági szerv, majd 1990-től a nemzetbiztonsági szolgálatok működésére? Bálint László nem mindennapi életútjáról olvasva bepillantást nyerhetünk egy titokzatos világba, s közben rengeteg érdekes, közérdeklődésre számot tartó kérdésre is választ kaphatunk.

TOVÁBBI KÖNYVEK: KARPATIASTUDIO.HU

A balliberális politikai ideológia a hatalomra jutásával 1918 és 1919-ben a tatárjárás és a mohácsi vésszel hasonló pusztítást okozott Magyarország történelmében. Károlyi Mihály és Kun Béla társadalmi felemelkedést hirdető programja a legvéresebb terrort hozta el, céljai tekintetében pedig Magyarország teljes megsemmisítése kezdődött meg, felszínre hozva az alvilág, a bűnözők, a terrorra hajlamos csőcselék uralmát. Ezek rituális módon ültek tort a magyarság felett, a polgárság, a kereszténység, a magyar identitás likvidálásával pedig hazánk legfontosabb tartóoszlopait próbálták ledönteni. Naplójában ezt a pokoli időszakot írja le kíméletlen jellemrajzok kíséretében Révay Mór, a magyar kultúra kiemelkedő személyiségének zsidó származású felesége. Könyvespolcainkon ott a helye Tormay Cécile Bujdosó könyve mellett, hiszen ez a memoár talán még megrázóbb, még megdöbbentőbb.

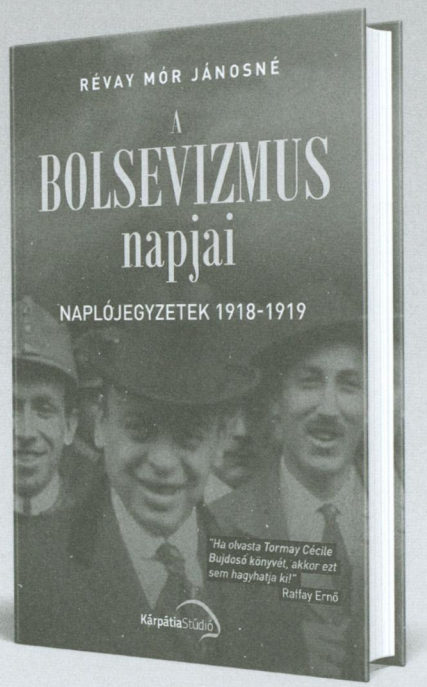

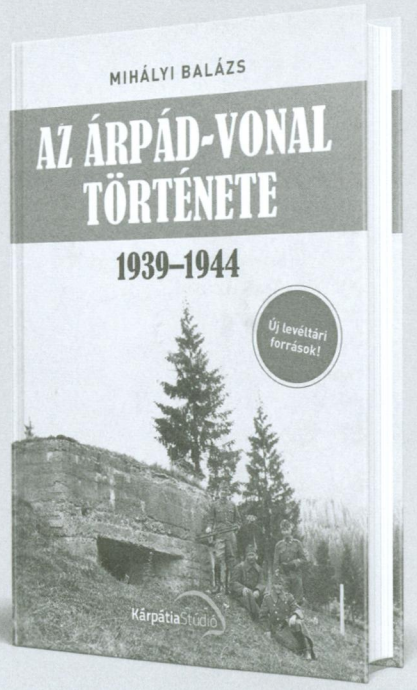

Az Árpád-vonalnak nevezett védelmi rendszerrel kapcsolatos ismereteinket jelentősen kibővíti Mihályi Balázs új könyve, amely a szakirodalom mellett új levéltári forrásokra is támaszkodik. A második világháború előtt több európai ország is erődvonalak építésébe fogott. A franciák túlzott elvárásokat támasztottak a Maginot-vonallal szemben, amelynek háborús szereplése teljes kudarcként él a történelmi emlékezetben, másutt a gyakorlatban bizonyították az erődök, hogy alkalmasak a meglepetésszerű vagy túlerejű támadások lendületének megtörésére, időnyerésre. Mihályi Balázs részletesen feltérképezi a nemzetközi tapasztalatokat figyelembe vevő hazai erődépítési irányelveket, a Kárpátok hágóinak völgyzáraiból álló Árpád-vonal megvalósítását és a háborúra való készülődést, kitér a felmerült gondokra, áttekinti a vonal háborúban játszott szerepét.

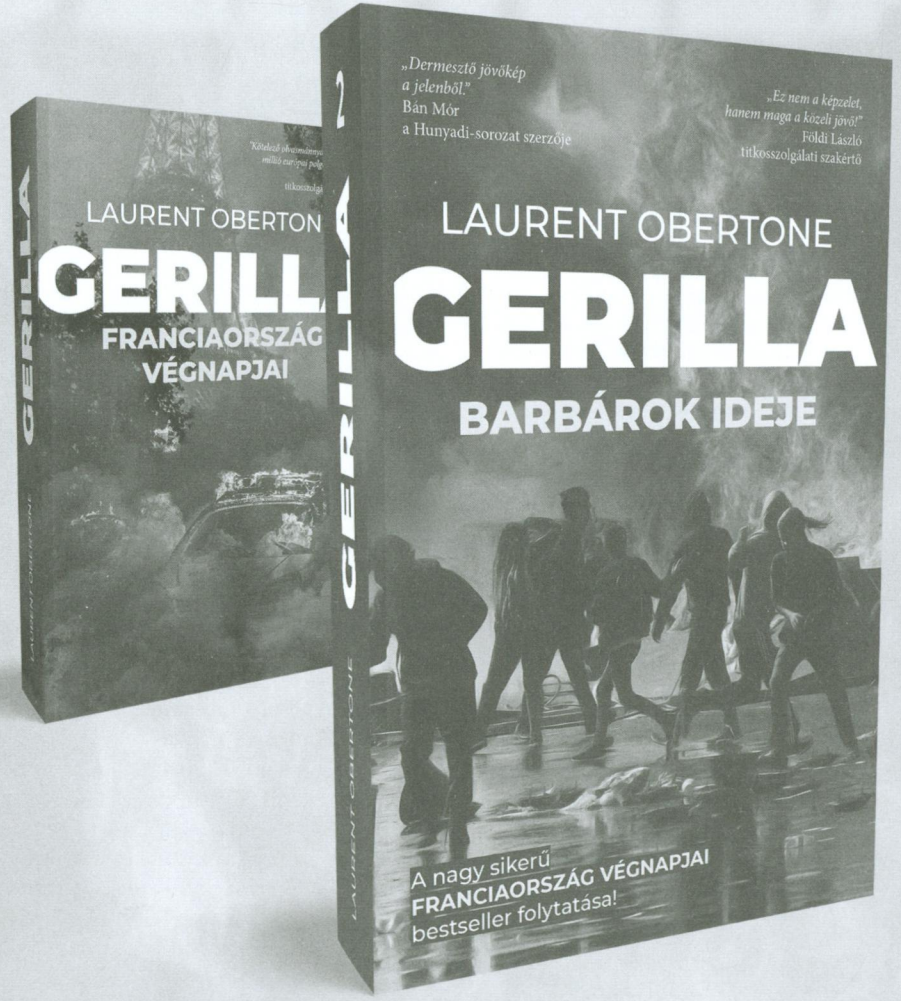

„Ez nem a képzelet, hanem maga a közeli jövő!"

FÖLDI LÁSZLÓ

„Dermesztő jövőkép a jelenből."

BÁN MÓR

HOGY A LÉNYEGET LÁSSA IS, NE CSAK NÉZZE!

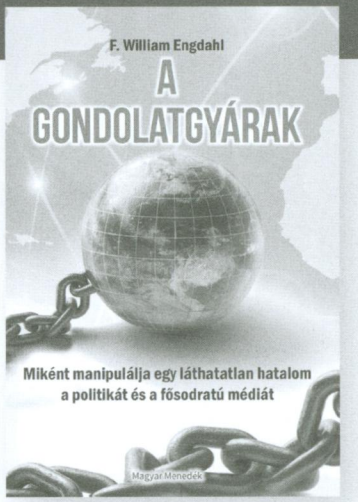
F. William Engdahl
A GONDOLATGYÁRAK
Miként manipulálja egy láthatatlan hatalom a politikát és a fősodratú médiát
Magyar Menedék

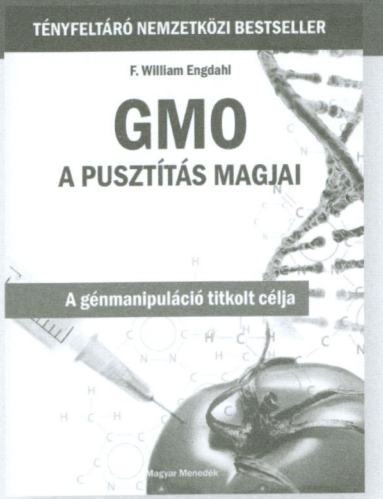

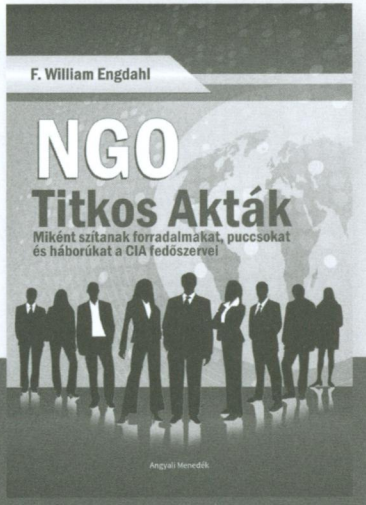

Kiadja a Magyar Menedék Könyvesház
1126 Budapest, Márvány utca 48.
06-1-213-7057

Megrendelhető:
WWW.MAGYARMENEDEK.COM

BORVENDÉG ZSUZSANNA

Várható megjelenés

2020. 11. 20.

AZ ÉV LEGJOBBAN VÁRT KÖNYVEI A TITKOSSZOLGÁLATOK SÖTÉT ÜGYEIRŐL

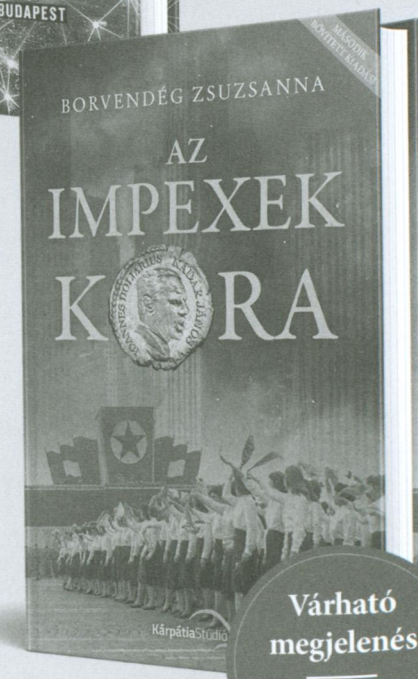

Megjelent

Várható megjelenés

2020. 11. 20.

Informális hálózatok, átláthatatlan kapcsolatrendszerek és ellenséges titkosszolgálatok küzdenek egymással vagy játszanak össze annak függvényében, hogy a tőke érdeke éppen mit követel. Az Egyesült Államokból érkező pénzekből kapitalista üzletemberek építik a Szovjetunió totális diktatúráját, üzemeltetik a vörös polip csápjait, amelyek azonnal rátelepszenek a kulturális élet és a gazdaság ütőerére.

Nácik és tegnapi üldözöttjeik kötnek szövetséget azért, hogy a lezáruló vasfüggönyön keresztül biztosíthassák a vadkapitalista tőke áramlását. Háborús bűnösök múltját vonják jótékony homályba, hogy erkölcsi gát nélkül üzletelhessenek velük a hatalmukat antifasiszta jelszavakkal legitimáló kommunista erők.

Svájci központból magyarországi kereskedők irányítják a nyugati baloldali mozgalmak fellazító tevékenységét, és kialakítják a hidegháború megosztottságához illeszkedő sajátos külkereskedelmi formákat, amelyek segítségével lerabolják a megszállás alatt sínylődő ország szerény gazdaságát.

Mindez nem fikció, hanem az elmúlt évszázad megrázó, rideg valósága. Levéltári forrásokból, az amerikai és a magyarországi hírszerzés fennmaradt dokumentumaiból bontakozik ki az a kém- és gengszterfilmekbe illő rejtett hálózati működés, amelyben a huszadik század két ordas diktatúrájának funkcionáriusai a nyugati hatalmakkal együttműködve építették ki a világtörténelem talán legsötétebb és legelvtelenebb érdekszövetségét.

BORVENDÉG ZSUZSANNA a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett történészi diplomát 1999-ben, 2001-ben pedig lediplomázott a PPKE Jog- és Államtudományi Karán is. A PPKE BTK doktori iskolájában 2016-ban védte meg disszertációját, amelynek címe: Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében. 1999–2019 között tudományos kutatóként dolgozott az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, jelenleg a Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjának tudományos munkatársa. Kutatási területe Magyarország 1945 utáni története, a titkosszolgálatok és a politikai rendőrség működése. Főbb munkái: *Az impexek kora* (NEB, 2017.) és *A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei* (ÁBTL–NEB, 2018.)

3490 Ft

9 786155 374531